

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів

Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПП від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 13—14 липень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Косова Т. Д., Ярошевська О. В.

Відтворення капіталу в аграрному секторі економіки: перспективи фондового ринку 3

Кушнір С. О.

Продовольча безпека в сучасній аграрній економіці: пріоритети та виклики 10

Ковальов Д. В.

Основні тенденції розвитку неформальної зайнятості в Україні 17

Чернишев В. Г., Окара Д. В., Ковальова І. А.

Зовнішня торгівля аграрною продукцією Одеської області 23

Катан А. І., Зубко О. В.

Економічна сутність та складові конкурентоспроможності галузі рибництва 33

Гречко А. В.

Напрями державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах інституціональних змін 39

Опенько І. А.

Еколого-економічна продуктивність використання земель лісогосподарського призначення в Україні 44

Зубова В. В.

Теорія матчінгу в економіці: прикладні аспекти застосування 53

Котельбан С. В.

Інноваційна мережа як стимулююча ланка механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України 60

Грей Ю. М.

Формування мотиваційного забезпечення системи управління розвитком підприємств 67

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ (постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27.05.2009 р., наказ ВАК України № 340 від 21.04.2011 р. «Про внесення змін до переліку наукових фахових видань України», наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Дніпровського державного
аграрно-економічного університету 10.07.2019 р.

Підписано до друку 10.07.19 р.
Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 9,5. Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 1007/1

© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

Kosova T., Yaroshevskaya O.

REPRODUCTION OF CAPITAL IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY:

THE PROSPECTS OF THE STOCK MARKET 3

Kushnir S.

FOOD SECURITY IN THE MODERN AGRARIAN ECONOMY: PRIORITIES AND CHALLENGES 10

Kovalyov D.

MAIN TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF INFORMAL EMPLOYMENT IN UKRAINE 17

Chernyshev V., Okara D., Kovalova I.

FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS OF ODESSA REGION 23

Katan L., Zubko O.

ECONOMIC NATURE AND COMPOSITION OF AQUACULTURE COMPETITIVENESS 33

Hrechko A.

AREAS OF STATE REGIONAL POLICY TO ENHANCE THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

OF THE REGIONS IN CONDITIONS OF INSTITUTIONAL CHANGES 39

Openko I.

ECOLOGICAL AND ECONOMIC PRODUCTIVITY OF THE LAND FOREST USING

IN UKRAINE 44

Zubova V.

MATHING THEORY IN THE ECONOMY: APPLICABLE ASPECTS OF APPLICATION 53

Kotelban S.

INNOVATIVE NETWORK AS A STIMULATING LINK OF THE MECHANISM

OF STATE REGULATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN ECONOMY 60

Gray Yu.

FORMATION OF MOTIVATION SUPPORT SYSTEMS OF DEVELOPMENT

OF ENTERPRISES 67

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням.doc або.rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі.doc або.rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 336.761:332.2.021

Т. Д. Косова,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва, Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0002-1859-0542

О. В. Ярошевська,

д. е. н., доцент, професор кафедри економіки, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0003-3569-8763

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.3

ВІДТВОРЕННЯ КАПІТАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ: ПЕРСПЕКТИВИ ФОНДОВОГО РИНКУ

T. Kosova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Business of the Donbas State Engineering Academy, Kramatorsk

O. Yaroshevska,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economics of the Classical Private University, Zaporizhzhia

REPRODUCTION OF CAPITAL IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY: THE PROSPECTS OF THE STOCK MARKET

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні основи і практичні аспекти відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі механізмів фондового ринку. Об'єктом дослідження є процеси емісії і кругообігу цінних паперів суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки. Для написання статті використано загальнонаукові методи дослідження аналізу і синтезу, індукції і дедукції. Основними науковими результатами статті є: обґрунтування дефініції відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі механізмів фондового ринку; систематизація біржових механізмів залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями аграрного сектора економіки. Встановлено фактори, які роблять привабливим для вітчизняних аграрних корпорацій вихід на зарубіжні фондові біржі. Надано оцінку рівня і динаміки капіталізації агрохолдингів, які здійснили операції первинного розміщення акцій на зарубіжних фондових біржах. Статистично доведено, що агрохолдинги з однаковою продуктовою спеціалізацією демонструють протилежну динаміку рівня капіталізації. Зроблено припущення, що визначальний вплив на капіталізацію аграрних корпорацій на фондовому ринку робить стан корпоративного управління. Обґрунтовано стратегічні засади відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі механізмів фондового ринку за рахунок розширення кола емітентів із числа середніх і малих суб'єктів господарювання, особистих селянських і фермерських господарств. Запропоновано використання Інтернет — трейдингу та онлайн — брокериджу через впровадження віддаленого доступу до торгів цінними паперами, що стимулює інвестиційний попит, сприяє формуванню фінансової грамотності суб'єктів аграрного бізнесу.

The subject of the study is theoretical, methodological and practical aspects of reproduction of capital in the agricultural sector of the economy on the basis of stock market mechanisms. The object of research is the processes of emission and circulation of securities of subjects of management of the agrarian sector of the economy. For the writing of the article used general scientific methods of research analysis and synthesis, induction and deduction. The main scientific results of the article are: substantiation of the definition of reproduction of capital in the agrarian sector of the economy on the basis of stock market mechanisms; systematization of exchange mechanisms for attracting foreign capital by domestic corporations of the agrarian sector of the economy. Established factors that make attractive for domestic agrarian corporations' access to foreign stock exchanges. The estimation of level and dynamics of capitalization of agroholdings, which carried out operations of initial placement of shares on foreign stock exchanges, was given. It has been statistically proved that agroholdings with the same product specialization exhibit the opposite dynamics of the level of capitalization. It is assumed that the determining factor for the capitalization of agrarian corporations in the stock market is the state of corporate governance. The strategic principles of reproduction of capital in the agrarian sector of the economy based on the mechanisms of the stock market by the expansion of the circle of issuers from among the medium and small business entities, private peasant and farm enterprises are substantiated. The use of Internet trading and online brokerage through the introduction of remote access to trading in securities, which stimulates investment demand, promotes the formation of financial literacy of agribusiness subjects.

Ключові слова: капітал, відтворення, аграрний сектор економіки, фондовий ринок, цінні папери.

Keywords: capital, reproduction, agrarian sector of the economy, stock market, securities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах аграрний сектор є локомотивом розвитку національної економіки.

Поштовх його розвитку надало підписання угоди про асоціацію з ЄС. Успішне виконання її положень потребує відповідного фінансового забезпечення аграрних суб'єктів господарювання, у т.ч. за рахунок коштів фондового ринку. Сучасні умови на світових фінансових рин-

ках висувають до конкурентоспроможності та платоспроможності вітчизняних аграріїв високі вимоги, а вадами розвитку фондового ринку України є його низька капіталізація, ліквідність, обмежене коло фінансових інструментів. У зв'язку з цим дедалі більшої актуальності набуває дослідження сучасних умов, тенденцій розвитку та особливостей відтворення капіталу в аграрному секторі економіки шляхом залучення ресурсів світового та вітчизняного фондового ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми функціонування фінансового ринку досліджуються багатьма вченими. Познякова О.І., Вільгард М.Р. наголошують на важливості залучення іноземних інвестицій для українських корпорацій в умовах економічної та політичної нестабільності, оскільки вони відіграють важливу роль у встановленні провідних світових стандартів їх функціонування, сприяють якісному піднесенню менеджменту [1, с. 163]. Возна В.О. відзначає, що одним із видів залучення інвестицій як для держави в цілому, так і для окремого підприємства є первинне розміщення акцій (IPO) [2, с. 42]. Пасько О.В. узагальнює вимоги до аудиторських звітів публічних компаній України, акції яких котируються на Варшавській фондовій біржі [3, с. 131]. Сьомченков О.А. акцентує увагу на тому, що міжнародний подвійний лістинг цінних паперів українських емітентів є перспективним напрямом розвитку національного фондового ринку [4, с. 119]. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід визнати їх недостатню увагу до специфіки аграрного сектора економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування стратегічних засад відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі механізмів фондового ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Причинно-наслідкові зв'язки розвитку ринків капіталу, земельних ресурсів та сіль-

ського господарства почали досліджуватися ще на початкових етапах формування економічної теорії. Так, у роботі "Міркування про створення й розподіл багатств" Анн Робер Жак Тюрго (фр. Anne Robert Jacques Turgot, 1727 — 1781) асоціює капітал із рухомим майном "накопичені і не споживані річні продукти" і земельними фондами, які генерують чистий прибуток, пропорційний їх вартості [5, с. 97]. Сільському господарству віддавався більший пріоритет порівняно з промисловістю і торгівлею, оскільки земля визнавалася основним джерелом багатства.

Класична політекономія асоціювала вартість капіталу з трьома факторами виробництва — землею, працею та капіталом. Первинними факторами визначено землю і працю, а вторинними — капітал і сукупність вироблених людиною засобів виробництва як благ, що виникли внаслідок попереднього виробництва. Використання капіталу є платним, відсоток є платою за володіння факторами виробництва і визначається їх більшою поточною вартістю порівняно з майбутньою.

Досвід виходу українських корпорацій на міжнародні ринки капіталу почав формуватися наприкінці 90-их років минулого століття і пов'язаний з використанням американських або глобальних депозитарних розписок (ADR, GDR) [6, с. 84]. Починаючи з 1998 року ADR випустили понад 40 великих українських компаній. Тенденцією наступних років, починаючи з 2005, стали приватні розміщення акцій — позабіржовий продаж невеликих пакетів акцій переважно західним інституціональним інвесторам, які часто супроводжувалися також запуском депозитарних розписок.

Протягом десяти останніх років українські підприємства активніше проводять підготовку до розміщення цінних паперів на міжнародних фондових ринках у формі IPO (Initial Public Offering — у перекладі з англ. "первинне розміщення акцій") — розміщення серед інвесторів акцій публічного акціонерного товариства, за якого пропозиція акцій адресована більш ніж 100 фізичним та/або юридичним особам, крім акціонерів товариства, і водночас існуючі акціонери емітента не мають переважного права на придбання розміщуваних акцій [7, с. 11].

Вітчизняні аграрні корпорації протягом 2006—2011 рр. почали активно залучати фінансові ресурси шляхом виходу на міжнародний фондовий ринок. Це в свою чергу позитивно вплинуло на коефіцієнт їх ринкової капіталізації [8, с. 101]. Проте у наступні роки ситуація погіршилася. У 2017 р. у ТОП-10 емітентів, які

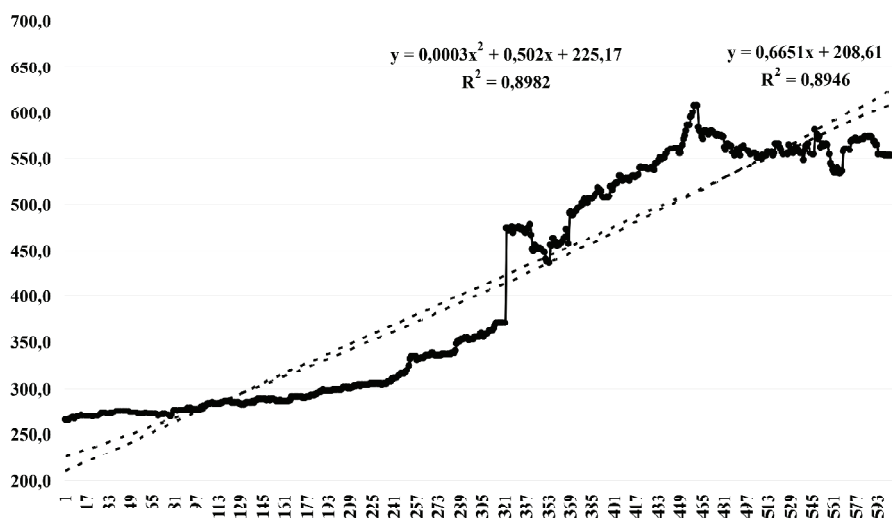

Рис. 1. Динаміка індексу ПФТС протягом 2017 р. — 1 півріччя 2019 р.

Джерело: побудовано за даними [9].

зареєстрували найбільші випуски цінних паперів, серед підприємств аграрного сектора економіки увійшло лише ПрАТ "Тютюнова компанія "В.А.Т.-Прилуки" (Секція С. Переробна промисловість, Клас 12.00. Виробництво тютюнових виробів). Обсяг емісії акцій, здійснений підприємством, склав 5086 млн грн, або їх 1,57% їх загального обсягу (7 місце в рейтингу). У 2018 р. у рейтингу торгів корпоративними облігаціями 11 місце посідає ТзОВ "Провесін-Агроінвест" (серія В).

Аграрний сектор є потужним сегментом фондового ринку України. Його розвиток залежить як від галузевих факторів, так і від загальної кон'юнктури фондового ринку. Протягом 2017 р. — 1 півріччя 2019 р. останній знаходиться у стадії піднесення, а динаміка ПФТС-індексу описується достовірно як лінійною зростаючою функцією, так і висхідною гілкою параболи з високим значенням множинного коефіцієнту детермінації — відповідно $R^2=0,8946$ і $R^2=0,8982$ (рис. 1). Протягом зазначеного періоду величина індексу ПФТС збільшилася з 265,6 до 550,4, або у 2,076 разів, а порівняно з початком 2019 р. (556,7) незначно скоротилася — менше, ніж на 1%. Протягом 2017 р. темп зростання ПФТС-індексу склав 1,19 (із 265,6 до 315,7), у 2018 р. — у 1,76 разів. Проте структура індексу не дозволяє сформулювати уявлення про конкурентні позиції аграрного сектора економіки на фондовому ринку, оскільки жодний суб'єкт господарювання — його представник не входить до структури розрахунку індексу. Його базою у 2019 р. є: банк (Райффайзен Банк Аваль (BAVL)), енергетичні підприємства (Центренерго (CEEN), Донбасенерго (DOEN), Укрнафта (UNAF), машинобудівні підприємства (Крю-

ківський вагонобудівний завод (КВБЗ), Турбоатом (ТАТМ)), підприємство зв'язку (Укртелеком (UTEL)).

Агрохолдинги відіграють важливу роль у розбудові сільськогосподарського ринку України, формуванні експортного потенціалу країни. Враховуючи, що вони представлені, переважно, вертикально інтегрованими структурами акціонерної форми власності, слід надати оцінку можливості залучення капіталу на зовнішніх фінансових ринках (табл. 1).

Об'єктом оцінки є капіталізація восьми вітчизняних агрохолдингів протягом травня 2014—2019 рр., чотири з них покращили її рівень (аграрні лідери), чотири — погіршили (аутсайдери).

"Кернел" — провідний у світі та найбільший в Україні виробник та експортер соняшникової олії, акції якого з листопада 2007 р. торгуються на Варшавській фондовій біржі. Kernel Holding S.A. є акціонерним товариством, зареєстрованим у Люксембурзі. Ринкова вартість акцій корпорації "Кернел" зросла із 28,87 zł до 50 zł, або на 73,19%. Їз досліджуваної групи компаній зазначена має найбільшу капіталізацію — 4,1 млрд польських злотих.

ПрАТ "Сільськогосподарська виробнича фірма "Агротон" спеціалізується на вирощуванні зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур, переважно соняшника. Ринкова вартість компанії "Агротон" зросла з 2,23 zł до 3,78 zł, або на 69,51%, а капіталізація до 81,91 млн польських злотих станом на 10.05.2019.

Група компаній Ovostar Union — це агропромислова компанія, що входить до трійки найбільших виробників курячих яєць України.

Таблиця 1. Динаміка капіталізації вітчизняних агрохолдінгів, акції яких торгуються на зарубіжних фондових біржах

№ з/п	Назва агрохолдингу	Умовне позначення	Торговельний майданчик	Валюта	Ринкова вартість акцій				Ринкова капіталізація на 10.05.2019, млн
					10.05.2014	10.05.2019	абс. приріст	темп приросту, %	
	аграрні лідери								
1	Кернел	KER	WSE	zł – польський злотий	28,87	50	21,13	73,19	4100
2	Агротон	AGT			2,23	3,78	1,55	69,51	81,91
3	Овостар-Юніон	OVO			65	105	40	61,54	630
4	ІМК	IMC			8,80	14,10	5,3	60,23	467,81
	аутсайтери								
5	Авангард	AVGR	LSE	£ - фунт стерлінгів	8,75	0,32	-8,43	-96,34	12,26
6	Агрохолдинг МХП	MHPC			14,2	10,75	-3,45	-24,30	881,65
7	Мілкіленд	MLK	WSE	zł – польський злотий	6,40	0,51	-5,89	-92,03	15,94
8	Астарта-Київ	AST			38,51	25,5	-13,01	-33,78	624

Примітка: LSE — Лондонська фондова біржа (London Stock Exchange), WSE — Варшавська фондова біржа (Warsaw Stock Exchange).
Джерело: побудовано за даними [10].

Основні напрямки діяльності: птахівництво (батьківське поголів'я, інкубація, ремонтний молодняк), виробництво курячого яйця, національна дистрибуція (торгівельні мережі України, власна фірмова роздрібна мережа), виробництво сухих та рідких яєчних продуктів, виробництво комбікормів, мінеральних добрив тощо.

У 2011 р. ГК "Овостар Юніон" здійснила IPO на Варшавській фондовій біржі, в рамках якого було продано 1,5 млн акцій (25% від капіталу компанії) за максимально заявленою ціною у 62 zł. Сума IPO склала 93 млн польських злотих і була направлена на реалізацію інвестиційної програми. Протягом травня 2014—2019 рр. ринкова вартість компанії "Овостар Юніон" зросла з 65 zł до 105 zł, або на 61,54%, а загальна капіталізація до 630 млн польських злотих.

ІМК (Індустріальна молочна компанія) є інтегрованою аграрною компанією в Україні, яка спеціалізується на виробництві сільськогосподарських культур (кукурудза, пшениця, соняшник, соя); зберіганні сільськогосподарських культур; виробництві молока. У травні 2011 року відбулося розміщення акцій ІМК на Варшавській фондовій біржі (WSE). Протягом травня 2014—2019 рр. ринкова вартість компанії "ІМК" зросла з 8,80 zł до 14,10 zł, або на 60,23%, а загальна капіталізація до 467,81 млн польських злотих.

Мілкіленд-Україна є членом міжнародної групи компаній Milkiland N.V. і входить до п'ятірки провідних переробників молока і виробників та експортерів молочної продукції

(сиру, масла найвищої якості). Milkiland N.V., холдингова компанія Групи, зареєстрована в Нідерландах, її акції знаходяться у лістингу Варшавської фондової біржі з грудня 2010 р. З 2012 р. "Мілкіленд" зосередилася на розвитку свого бізнесу в країнах Європейського Союзу з метою завоювання нових ринків, для чого у Польщі була створена компанія "Мілкіленд ЄС". Усупереч планам по зміцненню конкурентних позицій на ринку, ринкова вартість акцій компанії "Мілкіленд-Україна" скоротилася із 6,40 zł до 0,51 zł (у 12,5 разів), а капіталізація компанії до 12,26 млн польських злотих.

Основними напрямками бізнесу вертикально інтегрованого агропромислового холдингу "Астарта-Київ" є виробництво цукру та супутньої продукції, зернових і олійних культур, молока і м'яса, а також переробка сої і виробництво біогазу. Астарта-Київ входить в компанію Astarta Holding N.V., якою у 2006 р. проведено IPO та розпочато лістинг акцій на Варшавській фондовій біржі. Протягом травня 2014—2019 рр. ринкова вартість акцій скоротилася з 38,51 zł до 25,5 zł, або на 33,78%, а капіталізація до 624 млн польських злотих. Також на WSE звертаються акції KSG Agro — одного з провідних агрохолдінгів України, вертикально інтегрованої структури, яка спеціалізується на обробці землі, виробництві сільськогосподарських культур, свинини, а також відновлюваного біопалива (паливні пелети).

Варшавська фондова біржа створює для іноземних емітентів сприятливі та зрозумілі умови залучення інвестицій. Перевагою розміщення капіталу на ній є лояльне законодавство,

відносно невисокі витрати для розміщення та проста порівняно з біржами інших країн процедура виходу на біржу. Основною умовою розміщення цінних паперів на WSE є реєстрація емітента у одній з країн Євросоюзу. Якщо вимога не дотримується, виходом є реєстрація в одній із країн Євросоюзу іноземної дочірньої компанії, в яку вносяться акції емітента. З уваги на сприятливі правову та податкову бази, компанії такого типу найчастіше створюються в Голландії, на Кіпрі та в Люксембурзі. Головний ринок WSE призначений для компаній, які [11, с. 556]: є високорозвиненими; здійснюють IPO та мають намір провести SPO (secondary public offering — публічне розміщення акцій, які належать вже існуючим акціонерам); зацікавлені залученням капіталу обсягом від трьох і більше мільйонів євро до одного мільярда; мають рівень капіталізації не менше 5 млн євро; чії основні інвестори приймають рішення про довгострокове розпорошення капіталу серед менших інвесторів, особливо фінансових інвесторів; розуміють біржу та ринок капіталу як місце для фінансування свого розвитку хоча б у перспективі декількох років. Отже, головний майданчик WSE є оптимальним варіантом для високорозвинених компаній локального та регіонального рівнів з достатньо високим рівнем капіталізації. Ринок NewConnect є платформою, де молоді компанії з невеликою вартістю бізнесу отримують можливість залучати інвестиційні кошти на фондовому ринку. Ще однією платформою є ринок Catalyst, призначений для недержавних боргових інструментів — комунальних та корпоративних облігацій, а також для інвестиційних сертифікатів.

Одна з найбільших агропромислових компаній України AvangardCo IPL спеціалізується на виробництві яєць і яєчних продуктів. У її рамках вертикально інтегрований бізнес охоплює весь виробничий цикл і включає комбікормові заводи, інкубатори, фабрики для підрощування молодняка і утримання курей-несучок, птахокомплекси, склади тривалого зберігання продукції, завод з переробки яєць, біогазовий завод. Протягом травня 2014—2019 рр. ринкова вартість акцій компанії "Авангард" скоротилася з 8,75 £ до 0,32 £, або у 27,3 раза, а капіталізація до 12,26 млн фунтів стерлінгів.

ПрАТ "Миронівський Хлібопродукт" (МХП) спеціалізується на виробництві курятини і вирощуванні зернових, а також іншої аграрної діяльності (виробництво м'ясо-ковбасних виробів і м'ясних виробів, готових до вживання). Протягом травня 2014—2019 рр. ринкова вартість акцій компанії "МХП" скоротилася

з 14,2£ до 10,75£, або на 24,3 раза, а капіталізація до 881,65 млн фунтів стерлінгів.

З 2010 року акції AvangardCo IPL і ПрАТ МХП у формі Глобальних депозитарних розписок (GDR) торгуються на Лондонській фондовій біржі — альтернативному інвестиційному ринку (AIM — Alternative Investments Market) фондового майданчика. Основною відмінністю допуску емітента до AIM від LSE є менша вартість, відсутність вимог до мінімального розміру капіталізації і тривалості присутності на ринку певний час. Вимогами до емітентів є: наявність проспекту емісії; забезпечення обороту капіталу на достатньому рівні протягом не менш як 1 року з моменту допуску до торгів; звітність компанії по стандартам US GAAP, UK GAAP або МСФО; відсутність обмежень щодо вільного трансферу акцій компанії; наявність брокера та консультанта. Основними вимогами при оцінці компанії є: професіоналізм менеджменту, висока якість або інноваційність продукції, великі обсяги продаж для виробників стандартної продукції. Саме тому альтернативна інвестиційна секція LSE AIM є найбільш привабливою для реалій українських компаній-емітентів, які мають успішний досвід проведення IPO на цій секції.

У 2019 р. підприємство ТОВ "Стасі Насіння", яке виробляє високоякісне насіння кукурудзи, соняшнику, ріпаку під широко відомими у світі брендами Pioneer та Brevant Seeds, змінило корпоративне ім'я на Corteva Agriscience. З 1 червня 2019 р. Corteva Agriscience завершила відокремлення від DowDuPont, стала незалежною публічною компанією та розпочала торгівлю акціями на Нью-Йоркській фондовій біржі (New York Stock Exchange — NYSE) під новим символом CTVA.

ПрАТ "Чумак" є одним із найбільш визнаних виробників харчової продукції в Україні, що виробляє кетчупи, майонез, томатну пасту, соуси та макаронні вироби. Інвестиційна компанія "Dragon Capital" оголосила у 2019 р. про продаж своєї частки в підприємстві компанії Delta Wilmar — українській філії Wilmar International Limited, яка є провідною азіатською агропромисловою групою, цінні папери якої торгуються на Сингапурській фондовій біржі (Singapore Exchange, SGX).

Розміщення українськими корпораціями цінних паперів на фондових біржах світу є бажаним, але далеко не для всіх доступним методом залучення інвестицій. Причиною цього є: їх низька конкурентоздатність на світовому ринку, недостатня якість корпоративного управління, відмінності у форма-

тах подання інформації емітентом, жорсткіші умови лістингу за кордоном, несприятлива зовнішня оцінка всіх аспектів інвестиційного клімату нашої країни, включаючи захист бізнесу.

В Україні вже формується практика успішного використання фондових механізмів для приватизації. У 2017 році до продажу на фондових біржах виставлено державні частки у статутних капіталах 28 підприємств, серед яких — дев'ять обласних енергетичних компаній, підприємства вугільної промисловості, машинобудування, сільськогосподарські та туристичні підприємства, інфраструктурні підприємства із водо- та газопостачання, страхова компанія.

10 березня 2017 року на ПАТ "Фондова біржа ПФТС" відбувся аукціон Фонду Державного майна України, у рамках якого інвестори мали змогу придбати пакет акцій ПАТ "Сільськогосподарське підприємство "Селекція-Племресурси" (код ЄДРПОУ 710457). Розмір пакета склав 12,91% статутного капіталу (кількість акцій — 1 649 184 штук). Початкова вартість пакета акцій зазначеного ПАТ становила 49475,52 грн. У результаті торгів пакет акцій продано за 65802,44 грн. Заявки до участі в аукціоні були отримані від декількох потенційних покупців, завдяки чому початкова ціна державного пакету акцій, у ході торгів зросла на третину.

Таким чином, приватизаційні механізми формування капіталу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки на фондових біржах забезпечують змагальність покупців, прозорість угод і сприяють формуванню об'єктивної ціни державних корпоративних прав за допомогою таких методів: зниження ціни або без оголошення ціни (для малопривабливих в інвестиційному плані об'єктів); підвищення ціни (для інвестиційно привабливих підприємств), що забезпечує отримання максимальних обсягів надходжень до бюджету.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

1. Відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі механізмів фондового ринку є сукупністю фінансових відносин, що зумовлені інструментами, сферами та важелями впливу на складові ринку цінних паперів з метою створення умов для забезпечення ефективного синтезу реального й фіктивного капіталу

у сільському господарстві і переробній промисловості.

2. Систематизовано біржові механізми залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями аграрного сектора економіки: первинне публічне і приватне розміщення акцій, вторинне публічне і приватне розміщення акцій, випуск глобальних і депозитарних розписок. Встановлено фактори, які роблять привабливим для вітчизняних корпорацій вихід на зарубіжні фондові біржі: формування об'єктивної ринкової оцінки вартості корпорації та підвищення рівня її капіталізації; покращення фінансового стану корпорації; можливість залучення інвестицій у майбутньому на більш вигідних умовах; зростання ефективності діяльності корпорації унаслідок підвищення рівня корпоративного управління, прозорості та корпоративної культури; поліпшення репутації, іміджу корпорації.

3. Надано оцінку рівня і динаміки капіталізації агрохолдингів, які здійснили операції ІРО на зарубіжних фондових біржах, у галузевому аспекті це підприємства, які спеціалізуються на виробництві зернових культур, соняшника, олії, цукру, яєць і яєчних продуктів, м'яса птиці, великої рогатої худоби, молока і молочних продуктів, інших продуктів харчування. Водночас статистично доведено, що агрохолдинги з однаковою продуктовою спеціалізацією демонструють протилежну динаміку рівня капіталізації, наприклад: молочну (ІМК — лідер, Мілкіленд — аутсайдер), яєчну (Овостар-Юніон — лідер, Авангард — аутсайдер), зернову (АгроТон — лідер, МХП — аутсайдер). Викладене вище дозволяє зробити припущення, що визначальний вплив на капіталізацію аграрних корпорацій на фондовому ринку робить стан корпоративного управління.

4. Стратегічними засадами відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі механізмів фондового ринку є розширення кола емітентів за рахунок середніх і малих суб'єктів господарювання, особистих селянських і фермерських господарств. Цьому сприятиме використання Інтернет — трейдингу та онлайн — брокериджу через впровадження віддаленого доступу до торгів цінними паперами, стимулювання інвестиційного попиту, формування фінансової грамотності суб'єктів аграрного бізнесу.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування комплексу заходів із практич-

ної реалізації стратегічних засад розвитку ринку іпотечних цінних паперів в аграрному секторі економіки.

Література:

1. Познякова О.І., Вільгард М.Р. Проблеми та перспективи розміщення цінних паперів українських компаній на Варшавській фондовій біржі та її альтернативних майданчиках. Молодий вчений. 2016. № 4. С. 160—164.

2. Возна В.О. Концепції проведення первинного публічного розміщення акцій на світових фондових біржах. Магістеріум. Економічні студії. 2014. Вип. 56. С. 41—43.

3. Пасько О.В., Гордієнко М.І. Модифікації думки та пояснювальні параграфи в аудиторських звітах публічних компаній України, акції яких котуються на Варшавській фондовій біржі. Облік і фінанси. 2014. № 3. С. 125—135.

4. Сьомченков О.А. Про подвійний лістинг пайових інструментів іноземних компаній з активами в Україні на національних фондових біржах. Фінанси України. 2013. № 7. С. 105—120.

5. Ярошевська О.В. Механізми формування капіталу суб'єктів господарювання в умовах розвитку фондового ринку України: монографія. Краматорськ: ДДМА, 2018. 516 с.

6. Бобров Є.А. Особливості розміщення акцій українських компаній на зарубіжних фондових біржах. Фінанси України. 2007. № 11. С. 73—85.

7. Косова Т.Д., Ярошевська О.В. Біржові механізми залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 22. С. 9—12.

8. Давиденко Н.М. Переваги залучення фінансових ресурсів аграрними корпораціями шляхом виходу на іноземні фондові біржі. Облік і фінанси. 2012. № 3. С. 96—101.

9. Параметри цінних паперів Індексу ПФТС. URL: <http://pfts.ua/trade-info/indexes/shares-indexes>

10. Капіталізація агрохолдингів за 5 років: лідери і аутсайди поділились навпіл. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/novosti-kompanii/kapitalizatsiya-agrokompanii-za-5-let-lidery-i-outsaidery-podelilis-popolam/>

11. Старостенко Г.Г., Торшин Є.О. Первинне публічне розміщення акцій на Варшавській фондовій біржі: український погляд. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2011. № 1. С. 549—558.

References:

1. Poznjakova, O. I. and Vil'gard, M. R. (2016), "Problems and prospects of placement of securities of Ukrainian companies on the Warsaw Stock Exchange and its alternative sites", *Molodyj vchenyj*, vol. 4, pp. 160—164.

2. Vozna, V. O. (2014), "Concepts of conducting primary public placement of shares on world stock exchanges", *Magisterium. Ekonomichni studii*, vol. 56, pp. 41—43.

3. Pas'ko, O. V. and Gordijenko, M. I. (2014), "Modifications of thoughts and explanatory paragraphs in the audit reports of public companies of Ukraine, whose shares are traded on the Warsaw Stock Exchange", *Oblik i finansy*, vol. 3, pp. 125—135.

4. S'omchenkov, O. A. (2013), "On the dual listing of equity instruments of foreign companies with assets in Ukraine on national stock exchanges", *Finansy Ukrainy*, vol. 7, pp. 105—120.

5. Jaroshevs'ka, O. V. (2018), *Mekhanizmy formuvannia kapitalu sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh rozvytku fondovoho rynku Ukrainy* [Mechanisms of formation of capital of subjects of economic activity in the conditions of development of the stock market of Ukraine], DDMA, Kratomators'k.

6. Bobrov, Ye. A. (2007), "Features of placement of shares of Ukrainian companies on foreign stock exchanges", *Finansy Ukrainy*, vol. 11, pp. 73—85.

7. Kosova, T.D. and Jaroshevs'ka, O.V. (2016), "Exchange mechanisms for attracting foreign capital by domestic corporations", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 9—12.

8. Davydenko, N. M. (2012), "Benefits of attracting financial resources by agrarian corporations through access to foreign stock exchanges", *Oblik i finansy*, vol. 3, pp. 96—101.

9. PFTS (2019), "Parameters of the PFTS Index Securities", available at: <http://pfts.ua/trade-info/indexes/shares-indexes> (accessed 26 June 2019).

10. Investory News (2019), "Capitalization of agroholdings in 5 years: leaders and outsiders shared in half", available at: <http://agroportal.ua/ua/news/novosti-kompanii/kapitalizatsiya-agrokompanii-za-5-let-lidery-i-outsaidery-podelilis-popolam/> (accessed 26 June 2019).

11. Starostenko, G. G. and Torshyn, Ye. O. (2011), "Initial public offering of shares on the Warsaw Stock Exchange: Ukrainian view", *Zbirnyk naukovykh prac' Nacional'nogo universytetu derzhavnoi' podatkovoi' sluzhby Ukrainy*, vol. 1, pp. 549—558.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2019 р.

УДК 330.341.1:338.432: 351.82 (477)

С. О. Кушнір,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0001-8947-3541

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.10

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В СУЧАСНІЙ АГРАРНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ

S. Kushnir,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Zaporizhzhya National University

FOOD SECURITY IN THE MODERN AGRARIAN ECONOMY: PRIORITIES AND CHALLENGES

В умовах формування конкурентоспроможного вітчизняного аграрного сектора, окрім власне ресурсної, організаційно-інфраструктурної та кадрово-управлінської складової забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку, важливим і стратегічно-необхідним напрямом є формування дієвої системи моніторингу стану економічної безпеки аграрного сектору, його прогнозування з урахуванням особливостей інноваційного розвитку.

Метою статі є аналіз теоретично-концептуальних підходів економічної науки сучасності до визначення сутності категорії "продовольча безпека аграрного сектору" у напрямі розробки методологічної основи для наступних досліджень у цій сфері.

Для аграрного сектору економіки інституційна обумовленість забезпечення економічної безпеки визначається аграрною політикою щодо забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки. Розвиток високоефективної інноваційної діяльності в аграрному секторі зумовлює необхідність застосування системного підходу до створення відповідних інститутів із відповідним набором норм і правил, які сприятимуть забезпеченню економічної безпеки: організаційного та правового забезпечення; забезпечення інноваційних перетворень і функціонування ринку технологій, кадрового забезпечення. В загальному вигляді інституційні трансформації в загальному вигляді щодо формування системи інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору повинні відбуватися не ізольовано, а в рамках національної системи забезпечення економічної безпеки та розвитку аграрного сектору економіки на основі генерації, розповсюдження і практичного використання нових знань. Переважання інновацій над простими відтворювальними процесами само по собі породжує ризики втрати якісної визначеності, переходу в інший невідомий стан, втрати стабільності й розпаду. Тому ці ризики повинні бути поставлені в певні інституційні рамки, які не дадуть можливості розвитку деструктивних процесів. Шляхом виконання певних регулюючих правил політичні, економічні та правові інститути визначають стимули і спрямованість процесу інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного сектору, здійснюють вплив на процес організації виробництва та розподілу ресурсів.

In the conditions of the formation of a competitive domestic agricultural sector, in addition to the actual resource, organizational and infrastructural and human resources management component of securing the economic security of the agrarian sector on the basis of innovative development, an important and strategically necessary direction is the

formation of an effective system for monitoring the state of economic security of the agrarian sector, its forecasting from taking into account features of innovative development.

The purpose of the article is to analyze the theoretical and conceptual approaches of contemporary economic science to the definition of the essence of the category "food security of the agrarian sector" in the direction of developing a methodological basis for further research in this field.

For the agrarian sector of the economy, the institutional conditionality of ensuring economic security is determined by the agrarian policy of ensuring an adequate level of food security. The development of highly effective innovative activities in the agrarian sector necessitates a systematic approach to the establishment of appropriate institutions with an appropriate set of rules and regulations that will contribute to economic security: organizational and legal provision; providing innovative transformations and the functioning of the technology market, personnel support. In general, institutional transformations in general terms regarding the formation of an institutional system for securing the economic security of the agrarian sector should not take place in isolation, but within the framework of the national system for ensuring economic security and the development of the agrarian sector of the economy on the basis of the generation, dissemination and practical use of new knowledge. The predominance of innovations over simple reproduction processes itself creates the risks of loss of quality certainty, the transition to another unknown state, the loss of stability and decay. Therefore, these risks must be put in a certain institutional framework that will not allow the development of destructive processes. Through the implementation of certain regulatory rules, political, economic and legal institutions determine the incentives and direction of the process of infrastructure provision for the development of the agrarian sector, affecting the process of organizing production and distribution of resources.

Ключові слова: продовольча безпека, аграрний сектор економіки, економічна безпека, загрози.

Key words: food security, agrarian sector of economy, economic security, threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важлива роль у забезпеченні економічної безпеки держави відводиться на економічну безпеку аграрного сектору, який забезпечує продовольчу безпеку держави, що є одним із стратегічних орієнтирів забезпечення міжнародної безпеки та стабільності країни. Тому актуальним є розгляд саме економічної безпеки аграрного сектору держави. Доцільним є необхідність визначення "аграрний сектор економіки", слід зазначити, що існують різні підходи до його визначення. Проте в сучасних умовах є більш поширеним поняття "аграрний сектор економіки", який більшість науковців розглядає як більш широке, порівняно з таким, не менш поширеним терміном, як агропромисловий комплекс.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми економічної безпеки та економічні межі цієї комплексної дефініції в аграрній сфері досліджують І.Ю. Гришова, А.О. Кравчук, О.О. Давидюк, Ю.І. Данько, О.М. Галицький, О.В. Ніколюк, Г.В. Козаченко, О.П. Дяченко, М.В. Дубина, Т.С. Шабатура [1—10]. У роботах цих науковців вагома увага приділяється питанням пізнання особливостей забезпе-

чення такого стану цього виду безпеки, який би дозволив сформувати міцну основу стійкого економічного розвитку об'єктів, у контексті яких і досліджується економічна безпека. Вагому увагу також приділено особливостям забезпечення цього виду безпеки й в аграрній галузі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою цього дослідження є аналіз теоретично-концептуальних підходів економічної науки сучасності до визначення сутності категорії "продовольча безпека аграрного сектору" у напрямі розробки методологічної основи для наступних досліджень у цій сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найбільш перспективною є думка, що економічна безпека аграрного сектору як система включає в себе декілька підсистем:

— Продовольчу незалежність (здатність країни задовольняти внутрішні продовольчі потреби за рахунок внутрішніх власних джерел).

— Соціальну стабільність (можливість доступу до продовольства всіх соціальних груп населення).

— Демографічну стабільність (здоров'я суспільства, залежне від рівня харчування та продовольчого забезпечення).

— Сферу виробництва продовольства (основу всього життєзабезпечення населення).

Безумовно, для визначення рівня аграрної безпеки слід враховувати багато факторів, проте одним із найважливіших є саме економічна безпека агропромислового комплексу. Для підвищення економічної безпеки агропромислового сектору слід передусім збільшити ефективність використання ресурсів; удосконалити або розробити ефективні методи управління агропромисловим комплексом; оптимізувати технології зберігання товарів агропромислового комплексу тощо [1]. Розробка науково обґрунтованих методів і технологій викликає необхідність більш глибокого вивчення економічної сутності категорії "ефективність", у тому числі стосовно особливостей взаємовідносин суб'єктів агропромислового комплексу. Так, на підставі вивчення праць вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених проблемі ефективності з точки зору її сутності та економічного змісту, можна констатувати таке:

— відсутня термінологічна єдність у використанні поняття "ефективність" при аналізі складних соціально-економічних виробничих систем, а саме кооперативно-інтеграційне формування. Як правило, термін "ефективність" використовується як синонім результативності, оптимальності, стійкості;

— в деяких випадках поняття розглядається односторонньо, тобто у контексті використовуваного концептуального підходу досліджень. Так, у рамках процесного підходу оцінка ефективності забезпечення економічної безпеки агропромислового комплексу зводиться до порівняння характеристик "входів" і "виходів" (ресурсів і результатів), з позицій системного підходу ефективність відображає окремі характеристики якості системи, такі як структурна пропорційність, збалансованість, стійкість. Розширене розуміння терміну "ефективність" може бути зведене до трьох основних аспектів діяльності виробничих систем, а саме економічності, вигідності і цільової ефективності як співвідношення результатів та витрат, потреб і цілей. Також слід зауважити, що економічна безпека аграрного сектору забезпечується розпізнаванням, запобіганням та зниженням рівня загроз. У зв'язку з цим доцільним є розгляд змісту і типології економічних загроз [2].

Поняття "продовольча безпека" вперше введено у науковий і політичний обіг на Всесвітній конференції з проблем продовольства, прове-

деної FAO (Food and Agriculture Organization) у 1974 році в Римі. Продовольча безпека характеризує стан, коли всі люди завжди мають фізичний та економічний доступ до безпечної та поживної продовольства в кількості, достатній для задоволення своїх потреб і переваг у їжі, в обсягах, необхідних для активного здорового життя. Таку увагу до проблеми продовольчої безпеки в міжнародному масштабі було пов'язано зі світовою зерновою кризою 1972—1974 років, коли світові ціни на зерно зросли майже в три рази. Тривога світової спільноти про повільному прогресі у подоланні бідності і голоду в країнах, що розвиваються стала поштовхом до проведення у листопаді 1996 року чергової всесвітньої конференції, на якій була прийнята Римська декларація з всесвітньої продовольчої безпеки. В цій декларації передбачається застосування таких заходів щодо вирішення проблеми продовольчої безпеки як: посилення відповідальності урядів усіх країн за продовольче забезпечення своїх громадян; використання можливостей міжнародних органів і двосторонньої допомоги при вирішенні продовольчих проблем; підвищення ролі світового ринку в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки на основі лібералізації міжнародної торгівлі на принципах, визначених СОТ; формування світових потоків продовольства з розвинених держав у країни, що розвиваються, на основі зростання в них платоспроможного попиту; посилення кооперації всіх міжнародних агентств, що займаються питаннями продовольства [3].

Серед вітчизняних та закордонних вчених існують різні точки зору на сутність і проблеми продовольчої безпеки. Так, окремі вчені вважають, що продовольча безпека є "аргументом на користь заходів, спрямованих на захист вітчизняного виробництва продуктів харчування" [4]. На його думку, цей аргумент на користь протекціонізму сільського господарства був важливим у минулому, в той час як нині, в умовах перевиробництва сільськогосподарського виробництва, він втратив актуальність. За даними у США продовольча безпека розуміється як "безпека продуктів харчування для здоров'я людини" [5]. Вітчизняні науковці під продовольчою безпекою розуміють "рівень доступності для основної частини населення країни продуктів харчування, необхідних для підтримки нормального способу життя". На думку М.В. Дубини, "безпека нації, в тому числі і продовольча, підвищується у разі розширення міжнародних торговельних зв'язків і загальної взаємозалежності країн. Продовольча ж без-

пека найчастіше пов'язана не безпосередньо з агропромисловим виробництвом всередині країни, а із загальним економічним становищем" [6]. Так, деякі вчені вважають, що продовольча безпека — невід'ємна складова економічної безпеки держави та умова її незалежності. Забезпечення продовольчої безпеки є актуальною проблемою як країн з низьким рівнем економічного розвитку, так і розвинутих країн, які постійно вдосконалюють механізми підтримки продовольчої безпеки, особливо що стосується малозабезпечених груп населення.

Таким чином, можна стверджувати, що внутрішні небезпеки і загрози економічній безпеці аграрного сектору виникають безпосередньо у сфері діяльності суб'єктів господарювання в аграрному секторі.

Так, до основних факторів ризику можна віднести: недостатній рівень корпоративної культури; протиправні дії кадрових співробітників; порушення режиму конфіденційності інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності, вибір ненадійних партнерів та інвесторів, відтік кваліфікованих кадрів, невірна оцінка кваліфікації кадрів, їх низька компетентність; недостатня увага до захисту прав інтелектуальної власності, аварії, пожежі, вибухи; перебої в енерго-, водо-, теплопостачання, не правильність обраної стратегії розвитку та забезпечення економічної безпеки аграрного сектору економіки, пов'язані насамперед з вибором мети, неправильною оцінкою можливостей суб'єктів господарювання, помилками у прогнозуванні змін зовнішнього середовища. Виявлення та ідентифікація факторів ризику, небезпек і загроз, є одним із найбільш важливих завдань забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Таким чином, фактори ризику, небезпеки і загрози можуть класифікуватися за ознаками: можливості прогнозування; джерелами походження; можливості запобігання тощо. Володіння класифікацією дозволить визначати їх природу, шляхи їх усунення та запобігання [7].

Фактори економічної безпеки можуть мати як негативний, так і позитивний вплив на діяльність аграрного сектору.

До основних загроз економічній безпеці аграрного сектору економіки можна віднести: зміна природно-кліматичних умов, недосконалістю фінансово-кредитної та податкової системи, загостренням кримінальної ситуації в галузях економіки; внутрішні — із недосконалістю систем і методів управління тощо.

За частотою дії загрози можуть поділятися на одноразові — виникають один раз, але діють протягом тривалого періоду (зміна законодавства, підвищення конкуренції між виробниками сільськогосподарської продукції) та багаторазові, що постійно повторюються (сезонні коливання попиту на сільськогосподарську продукцію, нестабільність роботи переробних підприємств сільськогосподарської продукції).

За рівнем прогнозованості виділяють ті загрози, що можна передбачити та вчасно локалізувати їхні наслідки, які визначаються як прогнозовані. Прогнозування загроз здійснюється на основі результатів моніторингу економічної безпеки аграрного сектору з метою подальшої розробки та впровадження відповідних стратегічних, тактичних і оперативних управлінських заходів. Непрогнозовані загрози не можна попередити і вони не підлягають прямому впливу (наприклад, зростання тіньового сектору, захоплення частки ринку іноземною продукцією). Для мінімізації їх негативного впливу варто використовувати їх страхування. За можливістю страхування непрогнозовані загрози поділяються на ті, що страхуються, не страхуються або страхуються частково.

Виділяють незначні загрози, які не мають суттєвого впливу на результати діяльності сектору; значні загрози, що супроводжується фінансовими втратами; критичні загрози, які приводять до зниження рівня розвитку галузі.

За тривалістю дії загрози поділяють на довго-, середньо- і короткотермінові. До довгострокових загроз можна віднести низьку купівельну спроможність, монополізацію економіки, втрата ринків збуту, відстала технологія виробництва продукції тощо.

Термін наслідків зазначених загроз діє від 3-х до 5-ти років, середньострокових, вони проявляються протягом 1—3 років. До них належать високий рівень інфляції; неефективна кредитна політика; підвищення цін на сировину, техніку, енергоносії, паливо; неефективний фінансовий менеджмент підприємства; низький рівень кваліфікації персоналу тощо. Короткострокові загрози впливають на діяльність сектору від одного кварталу до одного року. Прикладами таких загроз є сезонність збуту сільськогосподарської продукції; збільшення цін на паливо; нестача обігових коштів підприємства; простої сільськогосподарської техніки.

Суттєвою загрозою в сучасній економіці України виступає тотальна тінізація економіки, якої однозначно піддається і сільське господарство. Вітчизняні науковці зазначають, що незважаючи на доволі низький відсоток "тіні",

що існує в аграрному секторі згідно обчислень МЕРТ, тіньова оренда землі спричинює суттєвий тіньовий обіг коштів у сільському господарстві [8; 9].

Загрози потребують їх попередження чи подолання, і тому визначення їх складу має здійснюватися під час формування системи показників економічної безпеки аграрного сектору. Несвоєчасне реагування на зазначені загрози призводить до фінансових втрат в галузі. Тому керівництву необхідно створити систему спостереження за ними, обов'язково враховувати у своїй діяльності і намагатися запобігати їх наслідкам. Як свідчить практика, співвідношення витрат, здійснених до моменту настання негативної події та завдання шкоди сектору, і витрат на ліквідацію наслідків загрози та відновлення майна і ресурсів становить 1/15.

Ситуація, що склалася в аграрному секторі економіки (постійне зростання цін на паливно-мастильні матеріали, зниження якості аграрної продукції, недостатнє фінансування сільськогосподарства, нестабільність економічної та політичної ситуації в державі тощо), створює систему загроз у формі втрати прибутків, фінансової залежності підприємств галузі та зниження рівня їх економічної безпеки. Сукупна дія наведеного призводить до зниження рівня економічної безпеки аграрного сектору в цілому. Запобігти цьому можна лише шляхом розробки та впровадження оптимальних заходів, які спрямовані на протидію негативним впливам зовнішніх та внутрішніх загроз розвитку аграрного сектору.

В основу комплексу таких заходів мають бути покладені результати оцінки рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання в аграрному секторі, які мають не тільки ідентифікувати фактичний рівень їх економічної безпеки, але й виявити резерви його підвищення [10].

У контексті подолання вищезазначених загроз слушною є думка, стосовно кодифікації аграрного законодавства шляхом прийняття Основ аграрного законодавства України, що відображатиме принципові риси аграрного законодавства України, зокрема його комплексний, інтегрований та спеціалізований характер.

Для цього Міністерством аграрної політики та продовольства України розроблено проєкт стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., у якому чітко визначено першочерговість уваги до аграрного сектору, ключові його проблеми та запропоновано шляхи їх подолання.

Узагальнюючи дослідження складових економічної безпеки, можна визначити головними

небезпеками розвитку аграрного сектору в сучасних умовах залишаються:

- низька конкурентоспроможність, у тому числі висока собівартість сільськогосподарської продукції та продовольства національного виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- непоширеність висококонкурентних та інноваційних технологій, адаптованих до потреб й економічних можливостей виробництва, низький рівень інноваційної активності в аграрному секторі, низькі темпи техніко-технологічної модернізації, як наслідок, низький рівень продуктивності праці;

- відсутність ефективної системи впровадження наукових розробок в агропромислове виробництво;

- зростання вартості невідновлювальних природних ресурсів для сільськогосподарського виробництва;

- низька або неналежна якість окремих видів сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;

- невключення земель сільськогосподарського призначення у економічний оборот, обмеження можливостей довгострокового інвестування в розвиток сільськогосподарського виробництва та звуженість застосування існуючих механізмів використання речових прав на землі сільськогосподарського призначення;

- відсутність моніторингу ґрунтів, з метою збереження їх родючості, управління якістю та раціонального використання;

- недостатньо розвинена інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, недосконалість каналів та умов просування сільськогосподарської продукції та продовольства на міжнародний ринок;

- недосконалість діючої системи інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку галузі та її невідповідність сучасним потребам системи управління аграрним сектором;

- галузева незбалансованість аграрного сектору, суттєве переважання у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції або великих чи дрібних товаровиробників; недостатня спеціалізація природних зон щодо виробництва окремих видів продукції;

- слабка матеріально-технічна база селекційно-насінницького комплексу, наукових установ та їх дослідних господарств; позиціонування на ринку як товарної продукції сільськогосподарської продукції, яка вироблялась для власного споживання; недосконалість критеріїв надання державної підтримки, які не повною мірою враховують особливості технології

виробництва продукції рослинництва та тваринництва за природно-кліматичними зонами й регіонами, агроекологічні вимоги до виробничо-господарського процесу, низька інноваційність технологій, показники економічної ефективності виробництва та соціальну відповідальність бізнесу;

— слабка інвестиційна спроможність держави та переважної більшості суб'єктів господарювання аграрного сектора, недостатність власних обігових і доступних кредитних фінансових ресурсів у сільськогосподарських виробників для покриття розриву в часі між потребою в коштах та часом сприятливих цін реалізації продукції;

— недостатнє матеріальне стимулювання працівників аграрного сектора;

— дефіцит висококваліфікованих кадрів, недосконала система прогнозування потреби у кваліфікованих робітничих кадрах та фахівцях з вищою освітою;

— низький попит населення на продукцію сільського господарства та продовольство через низьку платоспроможність; низька якість життя сільського населення порівняно з міським, знецінення робочої сили в аграрному секторі, мотиваційне відставання заробітної плати в галузі відносно інших галузей народного господарства, відтак втрата працівниками інтересу до ефективної праці та отримання стабільних і достатніх доходів за місцем проживання;

— високий рівень самозайнятості селян, звуження сфери прикладання праці, зростання рівня безробіття економічно активного населення на селі, втрата інтелектуального потенціалу села; поглиблення демографічної кризи в сільській місцевості.

ВИСНОВКИ

Для аграрного сектора економіки інституційна обумовленість забезпечення економічної безпеки визначається аграрною політикою щодо забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки. Розвиток високоефективної інноваційної діяльності в аграрному секторі зумовлює необхідність застосування системного підходу до створення відповідних інститутів з відповідним набором норм і правил, які сприятимуть забезпеченню економічної безпеки: організаційного та правового забезпечення; забезпечення інноваційних перетворень і функціонування ринку технологій, кадрового забезпечення. В загальному вигляді інституційні трансформації в загальному вигляді щодо формування системи інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора по-

винні відбуватися не ізольовано, а в рамках національної системи забезпечення економічної безпеки та розвитку аграрного сектора економіки на основі генерації, розповсюдження і практичного використання нових знань. Переважання інновацій над простими відтворювальними процесами само по собі породжує ризики втрати якісної визначеності, переходу в інший невідомий стан, втрати стабільності й розпаду. Тому ці ризики повинні бути поставлені в певні інституційні рамки, які не дадуть можливості розвитку деструктивних процесів. Шляхом виконання певних регулюючих правил політичні, економічні та правові інститути визначають стимули і спрямованість процесу інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного сектора, здійснюють вплив на процес організації виробництва та розподілу ресурсів.

Література:

1. Барановський О.І., Герасименко Л.В., Користін О.Є. Економічна безпека: навч. посіб. / За заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
2. Галицький О.М., Лівінський А.І., Дяченко О.П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 93—98.
3. Гнилицька Л. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства. Бухгалтерський облік і аудит. 2013. № 9. С. 37—45.
4. Гришова І.Ю., Федоркін Д.В. Концептуальний підхід щодо державного управління екологічною безпекою аграрного виробництва. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 6. С. 161—167. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53>
5. Гришова І.Ю., Гнат'єва Т.М. Управління ризиками у контексті стратегії антикризового управління. Український журнал прикладної економіки. 2016. Т. 1. № 3. С. 32—40.
6. Дубина М.В. Сутність транскордонної безпеки та передумови налагодження взаємодії прилеглих регіонів сусідніх держав. Методологічне забезпечення транскордонної безпеки України в рамках політики Східного партнерства ЄС: монографія / За наук. ред. О.І. Гонти. Чернівці: 2015. С. 6—25.
7. Дубина М.В. Сутність та компонентний склад транскордонної економічної безпеки. Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Економічні науки. 2014. № 3. С. 174—184.

8. Дяченко О.П. Основні напрями та етапи державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні. Інвестиції: практика і досвід. 2018. № 1. С. 104—107.

9. Kopylenko O., Gryshova I., Diachenko O. (2018). Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10

10. Козаченко Г.В. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія. Луганськ: Еталон, 2010. 282 с.

Reference:

1. Baranovs'kyj, O.I. Herasymenko, L.V. and Korystin, O.Ye. (2010), Ekonomichna bezpeka [Economic security], Alerta, Kyiv, Ukraine.

2. Halyts'kyj, O.M. Livins'kyj, A.I. and Diachenko, O.P. (2019), "Organizational and economic mechanism of state regulation of agrarian production in Ukraine", Investytsii: praktyka i dosvid, vol. 3, pp. 93—98.

3. Hnylyts'ka, L. (2013), "Theoretical and methodological tools for forming a system for ensuring the economic security of the enterprise", Bukhhalters'kyj oblik i audyt, vol. 9, pp. 37—45.

4. Hryshova, I.Yu. and Fedorkin, D.V. (2017), "Conceptual approach to state management of ecological safety of agrarian production", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 6, pp. 161—167, available at: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/53> (Accessed 20 June 2019).

5. Hryshova, I.Yu. and Hnat'ieva, T.M. (2016), "Risk management in the context of crisis management strategy", Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky, vol. 1, no. 3, pp. 32—40.

6. Dubyna, M.V. (2015), Sutnist' transkordonnoi bezpeky ta peredumovy nalahodzhennia vzaiemodii prylehlykh rehioniv susidnikh derzhav. Metodolohichne zabezpechennia transkordonnoi bezpeky Ukrainy v ramkakh polityky Skhidnoho partnerstva YeS [The essence of cross-border security and the preconditions for establishing cooperation between the neighboring regions of neighboring countries. Methodological support for Ukraine's cross-border security within the framework of the EU Eastern Partnership policy], Chernihiv, Ukraine.

7. Dubyna, M.V. (2014), "The essence and component of cross-border economic security", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu: zbirnyk

naukovykh prats'. Ekonomichni nauky, vol. 3, pp. 174—184.

8. Diachenko, O.P. (2018), "Main directions and stages of the state policy of counteraction to the development of the shadow economy in Ukraine", Investytsii: praktyka i dosvid, vol. 1, pp. 104—107.

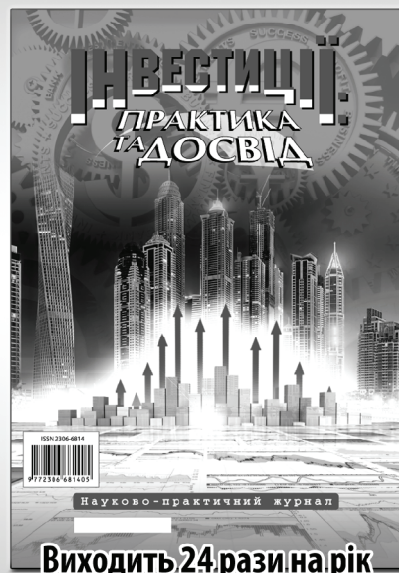
9. Kopylenko, O. Gryshova, I. and Diachenko, O. (2018), "Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy", Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, vol. 217, pp. 60—68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10

10. Kozachenko, H.V. (2010), Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo [System of economic security: state, region, enterprise], Etalon, Luhansk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2019 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 331.526 (477)

Д. В. Ковальов,

к. с.-г. н, доцент, доцент кафедри загальнооекономічних дисциплін, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон
ORCID ID: 0000-0002-3672-7063

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.17

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

D. Kovalyov,

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Department of General Economics, State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

MAIN TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF INFORMAL EMPLOYMENT IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу факторів, що мають вплив на розвиток неформальної зайнятості в Україні. Проаналізовано стан неформальної зайнятості у розрізі гендерної сегрегації, вікових груп, видів економічної діяльності, рівня освіти, регіонів країни. Виявлено негативні та позитивні ефекти неформальної зайнятості, які розглядаються в координатах працівників, роботодавців та держави. Встановлені інституціональні, економічні, соціальні, організаційні чинники, які є об'єктивними причинами функціонування неформального сектору економіки. Найвищий рівень неформальної зайнятості зафіксований серед молоді та осіб похилого віку. Майже половина неформально зайнятих проживають у сільській місцевості. Аналіз деяких факторів впливу на розвиток неформальної зайнятості показав, що зменшення її концентрації на ринку праці України можливо тільки за виконання комплексу дій, які будуть направлені на відновлення економічної ситуації в країні.

The article is dedicated to the analysis of factors that have influence on the development of informal employment in the aspect of gender segregation, aged groups, kinds of economic activity, level of education, regions of country. It is exposed negative and positive effects of informal employment that are considered in the co — ordinates of workers, employers and State. It is established institutional, economic, social, organizing factors that were objective reasons of functioning of informal sector of economy.

In 2017 employment in informal sector of economy was 3695,6 thousand persons or 22.9 % of all employed population of Ukraine at the age from 15 to 70 years old. In informal sector of economy employment in 2015 was the biggest one for the period from 2013 till 2017. It is observed negative tendency on labor market resources which is shown in the redistribution of employment from formal sector of economy in favor of informal sector.

The highest level of informal employment is fixed among youth (15 — 24 years old) and person of elderly age (60 — 70 years old). Almost half of informal employed (39.6%) live in the rural district. This is connected with the reason that in the conditions of chronic unemployment in the village the only sphere of use of labor became work at individual subsidiary economies, and also illegal hired work at farmers' economies.

The analysis of educational level of informal employed testifies that the main mass are the persons with general secondary and professional — technical education.

In the aspect of place of living rural population is mostly engaged in informal employment — 54.1% because of rural district is the place where work at individual subsidiary economies and farmers' economies prevails, urban population is 45.9% from the point of view on more developed structure of labor market and presence of vacant working places in the formal sector of economy. In the urban settlements 75% of population worked hired, for rural settlements — on the contrary — the most part of informal employed work is not hired (73%).

The analyses of some factors of influence on development of informal employment showed that the diminution of its concentration on the labor market of Ukraine is possible only thanks to the implementation of complex of actions that would be directed to the restoration of economic situation in the country.

Ключові слова: неформальна зайнятість, неформальний сектор економіки, формальний сектор економіки, тенденції розвитку.

Key words: informal employment, informal sector of economy, formal sector of economy, tendencies of development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із негативних явищ сучасного ринку праці України є переміщення зайнятого населення з офіційного сектора економіки до нео-

фіційного, тіньового. Протягом останніх років дослідженню феномену неформальної зайнятості приділяється чимало уваги. Це зумовлено як зростанням її масштабів, так і значним

впливом на соціально-економічну ситуацію в державі. Існування зайнятості в офіційно незареєстрованому секторі економіки, що передбачає приховування від обліку та оподаткування результатів дозволеної законодавством діяльності, об'єктивно зумовлено можливістю отримувати більші прибутки, ніж в легальному секторі, а також для певної категорії населення є основним джерелом доходу. Високі ставки оподаткування поряд зі слабким контролем за сплатою податків та поблажливе ставлення до цього з боку громадськості, майже цілковита відсутність безготівкового обігу за участі фізичних осіб створюють передумови для появи та зростання неформального сектора економіки України, який на даний момент, на думку окремих експертів, складає не менше 50% ВВП країни. Незважаючи на значний внесок вітчизняних та зарубіжних соціологів у дослідженнях зайнятості в Україні, цей феномен не є всебічно вивченим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Протягом останнього десятиліття вивченню проблеми неформальної зайнятості приділяється дедалі більше уваги науковцями. Це пов'язано з різким зростанням масштабів неформальної зайнятості, відтоком кваліфікованих кадрів із формального сектору економіки до неформального, значними фінансовими втратами держави, незадоволеністю значної частини населення реальним станом справ на ринку праці.

Проблемам аналізу різноманітних аспектів ринку праці та, зокрема, сфери неформальної зайнятості, присвячено багато досліджень провідних вітчизняних вчених, як-от: А. Шаульська [1], А. Ходжаян [2], Я. Кошуба [3], І. Петрова [4], Г.М. Юрчик [5] та інші. Незважаючи на те що проблеми неформальної зайнятості стали в останні роки об'єктом пильної уваги вчених і фахівців в області праці і зайнятості, вони досі не втратили своєї актуальності і потребують подальшої розробки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення реальних масштабів неформальної зайнятості та, на цій основі, аналізу тенденцій функціонування неформального сектору економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державна служба статистики України здійснює моніторинг неформальної економіки з 1999 року. Визначення обсягів неформальної

зайнятості здійснюється відповідно до методики, розробленої на основі положень Резолюції зі статистики зайнятості в неформальному секторі, ухваленій XV Міжнародною конференцією статистиків праці у 1993 році. Вона передбачає віднесення до неформального сектора всіх зайнятих на незареєстрованих виробничих одиницях, які відповідають таким критеріям: 1) ринкова спрямованість економічної діяльності; 2) обмежена кількість працівників; 3) відсутність державної реєстрації підприємницької діяльності. Враховуючи національну специфіку України, критерії визначення неформально зайнятих розширені за рахунок осіб, які працюють за усною домовленістю.

Дані статистичних обстежень і низки соціологічних опитувань дозволяють визначити основні тенденції розвитку неформальної зайнятості в Україні. До 1990 року зайнятістю у неформальному секторі було охоплено 2—6 % населення України. У наступні роки кількість та питома вага неформально зайнятих різко зросла. Цікаво, що зростання неформальної зайнятості у 1990-ті роки було зумовлено трансформаційною кризою, якої зазнала українська економіка. У цьому випадку 3 млн неформально зайнятих (14,8% зайнятого населення) були свідченням того, що населення застосувало адаптивні практики в умовах жорстких економічних реформ. У 2000-ні роки на тлі економічного зростання поза інституціональні способи економічної поведінки набули ще більшого поширення, остаточно, так би мовити, самоінституціоналізувались.

З веденням трудової діяльності у тіньовій економіці пов'язаний цілий комплекс негативних факторів. Для працівника вони можуть проявлятися в наступному: зниження стабільності в трудових відносинах; нерегулярність оплати праці та її зменшення; зростання соціальної незахищеності; підвищення ризику безробіття; обмеження прав щодо регулювання умов праці. Роботодавця неформальна зайнятість позбавляє мотиваційних механізмів впливу на працівника, підриває лояльність працівників не сприяє підвищенню довгострокової конкурентоспроможності підприємства [1].

Домінуючим методом визначення рівня неформального сектору економіки, є метод неформальної зайнятості. За даними Держстату у 2017 році зайнятість у неформальному секторі економіки становила 3695,6 тис. осіб, або 22,9 % від всього зайнятого населення України у віці 15—70 років (табл.1).

У неформальному секторі економіки зайнятість 2015 року є найбільшою за 2013—2017

Таблиця 1. Динаміка зайнятості населення за секторами економіки (формальним та неформальним)

	2013		2014		2015		2016		2017	
	усього, тис. осіб	у % до підсумку	усього, тис. осіб	у % до підсумку	усього, тис. осіб	у % до підсумку	усього, тис. осіб	у % до підсумку	усього, тис. осіб	у % до підсумку
Усього	20404,1	100,0	18073,3	100,0	16443,2	100	16276,9	100	16156,4	100
Працюючі у НСЕ	4805,9	23,6	4540,9	25,1	4303,3	26,1	3961,2	24,3	3695,6	22,9
Працюючі у ФСЕ	15598,2	76,4	13532,4	74,9	12139,9	73,9	14145,9	75,7	12460,8	77,1

Джерело: розраховано за даними [6—10].

Таблиця 2. Зайнятість населення у неформальному секторі економіки за статтю, місцем проживання та віковими групами у 2017 році

	Усього		У т.ч. за віковими групами (років), у % до загальної кількості зайнятих відповідної вікової групи						
	Тис. осіб	% до зайнятих	15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70
Усе населення	3695,6	22,9	34,4	24,1	20,9	20,9	20,9	21,5	33,0
Жінки	1514,7	19,5	28,9	19,2	15,9	17,5	17,5	19,9	34,5
Чоловіки	2180,9	26,0	38,6	27,8	24,9	23,9	24,6	23,1	31,9
Міське населення	1697,2	15,3	22,8	17,8	15,5	15,3	14,3	13,2	12,8
Сільське населення	1998,4	39,6	50,2	37,3	36,3	35,6	35,2	39,5	70,0

Джерело: розраховано за даними [10].

роки. Спостерігається негативна тенденція на ринку трудових ресурсів, яка проявляється у перерозподілі зайнятості з формального сектору економіки (ФСЕ) на користь неформального сектору (НСЕ). Якщо у 2013 році співвідношення працюючих у неформальному секторі економіки до працюючих у формальному було 23,6% до 76,4%, то у 2015 році воно складало 26,1% до 73,9%. Зростання частки працюючих у неформальному секторі є одним із проявів деструктивних процесів у економіці України.

Незважаючи на відмічені позитивні аспекти неформальної зайнятості у 2017 році (співвідношення складало 22,9% до 77,1%), її розповсюдження розцінюється відомими українськими теоретиками праці як загроза для оновлення економіки та інноваційного розвитку країни на етапі переходу до нової економіки знань. Дійсно, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки України у 2014 році складав 42% ВВП, у 2015 — вже 47%, у 2016 році — 34%, і у 2017 році знизився до 33% ВВП.

Соціально-демографічний склад неформально зайнятих протягом 2000-х років залишився сталим. Серед них рівною мірою представлені як чоловіки, так і жінки, що збігається із гендерним поділом населення. У 2017 році кожний четвертий чоловік (26,0%) та кожна п'ята жінка (19,5%) були задіяні у неформальному секторі. При цьому у вікових групах неформально зайнятих 15—59 років зафіксовано пе-

реважання чоловіків, а серед осіб старшого віку (більше 60 років) — жінок (табл. 2).

У 2017 році частка неформально зайнятих серед осіб 15—24 років становила 34,4%, серед осіб 25—29 років — 24,1%, серед осіб 30—34 років — 20,9%, серед осіб 35—39 років — 20,9%, серед осіб 40—49 років — 20,9%, серед осіб 50—59 років — 21,5%, серед осіб 60—70 років — 33%. Як бачимо, найвищий рівень неформальної зайнятості зафіксований серед молоді (15—24 роки) та осіб похилого віку (60—70 років). Зауважимо, що представники саме цих вікових груп є найменш соціально захищеними в країнах периферійного капіталізму, до яких належить й Україна. Дискримінація молоді та пенсіонерів (так званий ейджизм) у доступі до офіційних робочих місць, а також невеликий розмір отримуваних ними державних соціальних трансфертів (стипендії, пенсії) змушує шукати неформальних джерел отримання додаткових засобів існування.

Майже половина неформально зайнятих (39,6%) проживають у сільській місцевості. Це пов'язано з тим, що за умов хронічного безробіття на селі єдиною сферою прикладання праці стала робота в особистих підсобних господарствах, а також нелегальна робота за наймом у фермерських господарствах. З огляду на вищезазначене цілком зрозумілою стає різниця у частці неформально зайнятого населення міст та сіл за окремими віковими групами. Якщо у 2017 році частка неформально зайнятого міського населення працездатного віку стано-

Таблиця 3. Населення, зайняте у неформальному секторі економіки, за статтю, місцем проживання та рівнем освіти у 2017 році

	Рівень освіти						
	Повна вища	Базова вища	Неповна вища	Професійно-технічна	Повна середня	Базова середня	Початкова
У % до всіх неформально зайнятих осіб							
Усе населення	13,0	0,9	14,2	33,7	33,0	4,9	0,2
Жінки	12,8	0,9	17,0	27,5	36,4	5,1	0,2
Чоловіки	13,1	0,9	12,2	38,0	30,6	4,9	0,2
Міські поселення	21,1	1,2	17,5	35,8	21,6	2,7	0,1
Сільська місцевість	6,1	0,7	11,4	31,9	42,7	6,9	0,2
У % до зайнятого населення відповідного рівня освіти							
Усе населення	9,0	19,8	16,6	29,8	40,4	62,2	67,3
Жінки	6,8	15,5	13,9	28,3	39,4	60,4	82,5
Чоловіки	11,4	24,9	20,5	30,7	41,3	63,6	57,8
Міські поселення	7,9	15,9	13,0	23,3	25,8	42,9	45,9
Сільська місцевість	15,5	30,4	26,3	40,9	53,5	73,2	79,1

Джерело: розраховано за даними [10].

вила 13,2—22,8%, то серед сільського населення цей показник коливався в межах 35,2—50,2%. Що стосується осіб похилого віку, то до неформальної економіки була залучена кожна сьома особа з десяти сільських жителів.

Аналіз освітнього рівня неформально зайнятих свідчить, що основну масу становлять особи з повною загальною середньою та професійно-технічною освітою (табл. 3).

Частка осіб із вищою та неповною вищою освітою складає 28,1%. Тільки в містах кожний п'ятий неформально зайнятий має освіту, вищу за загальну. Водночас ступень залучення зайнятого населення з вищою освітою до неформальної економіки вище на селі, ніж у місті. Те ж саме стосується й осіб із середньою та початковою освітою. Такий дисбаланс зумовлений, насамперед, більш високим рівнем участі селян у неформальному секторі економіки.

Зі всієї кількості неформально зайнятого населення у 2017 році 41% складали жінки, і, відповідно, 59% — чоловіки, причому 47,6% жінок працювали за наймом, а 52,4% — не за

наймом, у чоловіків наймана і не наймана праця ділиться майже порівну (табл. 4).

У розрізі місця проживання, сільське населення більш задіяне у неформальній зайнятості — 54,1%, оскільки в сільській місцевості превалює праця у особистих підсобних господарствах та фермерських господарствах, міське складає 45,9% з огляду на більш розвинену структуру ринку праці та наявність вакантних робочих місць у формальному секторі економіки. У міських поселеннях 75% працювало за наймом, для сільських поселень навпаки — більшість неформально зайнятих працює не за наймом (73%).

Певних змін зазнала сфера прикладання праці неформально зайнятих. Незважаючи на те, що заняття сільським, лісовим та рибним господарством продовжує бути провідним видом економічної діяльності, кількість неформально зайнятого населення у 2017 році складало — 42,1%. Серед інших видів економічної діяльності: будівництво — 16,1%, сфера оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранс-

Таблиця 4. Населення, зайняте у неформальному секторі економіки, за статусами зайнятості, статтю та місцем проживання у 2017 році

	Працюючі за наймом		Працюючі не за наймом	
	тис. осіб	у % до зайнятих даного статусу	тис. осіб	У % до зайнятих даного статусу
Усе населення	1819,3	13,4	1876,3	73,9
Жінки	720,7	10,7	794,0	75,3
Чоловіки	1098,6	15,9	1082,3	72,9
Міські поселення	1275,5	12,6	421,7	43,9
Сільська місцевість	543,8	15,7	1454,6	92,2

Джерело: розраховано за даними [10].

портних засобів і мотоциклів — 19,6%, промисловість — 5,6%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність — 3,3%, тимчасове розміщування й організація харчування — 2,4%, інші види економічної діяльності — 10,9%.

Окрему увагу вимагає високий ступень диференціації регіонів нашої країни за масштабами поширення неформальної зайнятості. У 2017 році трійку лідерів очолює Чернівецька область — 49,8%, Івано-Франківська — 49,3%, Рівненська — 49,3%, а найменше — в Київській області — 9,7%. 19 регіонів України мали рівень неформальної зайнятості вище, ніж середній по країні.

Можна відмітити, що, окрім негативних аспектів неформальної зайнятості, тіньовий сектор відіграє деяку позитивну роль у забезпеченні зайнятості та доходів населення, у виробництві товарів і послуг, у створенні робочих місць як додаткова можливість адаптації населення країни в умовах турбулентних проявів системної економічної кризи. Неформальні форми зайнятості можуть відповідати не тільки інтересам роботодавців, а й інтересам працівників, які зацікавлені в максимізації свого доходу та більшої гнучкості в організації своєї трудової діяльності. Неформальна зайнятість може бути корисною для суспільства, оскільки вона здатна забезпечувати більш високу зайнятість, в тому числі за рахунок залучення до трудових відносин тих категорій людей, яким в іншій ситуації було б складно знайти роботу в силу специфіки своїх можливостей, наприклад, інвалідів, що знижує витрати суспільства на утримання безробітних і частково непрацевдатних, а також зменшує соціальну напруженість завдяки зростанню доходу і розширенню можливостей самореалізації у цих категорій населення. Підприємства знаходять свої переваги у можливості мінімізувати витрати на працю і, як результат, отримати тимчасову перевагу перед конкурентами на ринку. В кризові періоди, з несприятливою ситуацією на ринку праці та неефективністю заходів соціального захисту громадян, неформальна зайнятість може розглядатися для держави як амортизатор турбулентності у соціально-трудових відносинах.

ВИСНОВКИ

Наведені вище кількісні дані дозволяють виявити особливості неформальної зайнятості в Україні. Оскільки ринок праці України відноситься до трансформаційної моделі, то за своїми характеристиками неформальна зайнятість в Україні схожа на аналогічні феномени в краї-

нах периферійного капіталізму ("третій світ"): значні масштаби поширення неформальної зайнятості, низький рівень освіти неформально зайнятих, слабка розвиненість промислово-виробничої сфери, розмивання межі між формальною та неформальною зайнятістю.

Разом із тим неформальна зайнятість в Україні має низку специфічних рис. Широке розповсюдження неформальної зайнятості є наслідком глибоких інституційних недоліків у національній економіці, яке на фоні військово-політичної кризи є перешкодою до відновлення національної економіки. В результаті формальний сектор не створює нові робочі місця і значні потоки працівників перетікають у неформальний, який відрізняється малою продуктивністю і низкою кваліфікованістю. Так, у сільській місцевості неформальна зайнятість є чи не єдиним засобом виживання.

Швидке зростання неформальності у молодих представників сфери інтелектуальної діяльності також представляються негативною тенденцією сучасної економіки. Незважаючи на деякі позитивні функції неформальної зайнятості, які пов'язані з більш ефективною адаптацією ринкових агентів до факторів невизначеності ринкової кон'юнктури, з іншого боку, є зручним засобом існування нелегальної діяльності, яка деструктивно впливає на функціонування ринкової економіки. Аналіз деяких факторів впливу на розвиток неформальної зайнятості показав, що зменшення її концентрації на ринку праці України можливо тільки за виконання комплексу дій, які будуть направлені на відновлення економічної ситуації в країні.

Література:

1. Шаульська А. Проблема тіньової зайнятості в контексті структурних трансформацій ринку праці / А. Шаульська, Н. Якімова // Схід. Економічні науки. — 2017. — № 2. — С. 28—35.
2. Ходжоян А. Тенденції функціонування неформального сектору економіки України / А. Ходжоян, Б. Ганжа // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2017. — № 1. — С. 35—41.
3. Кашуба Я.М. Тенденції зайнятості у неформальному секторі економіки України / Я.М. Кашуба // Ефективна економіка. — 2015. — № 8. — С. 28—36.
4. Петрова І. А. Соціальні ризики неформальної зайнятості в Україні / І.А. Петрова // Ринок праці та зайнятість населення. — 2016. — № 4. — С. 29—32.
5. Юрчик Г.М. Оцінювання масштабів та наслідків тіньової зайнятості / Г.М. Юрчик //

Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2013. — № 1. — С. 138—143.

6. Економічна активність населення України 2013. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2014/zb/07/zb_ean_-2013.zip

7. Економічна активність населення України 2014. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/07/zb_ean_-2014.zip

8. Економічна активність населення України 2015. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/07/zb_ean_-2015.zip

9. Економічна активність населення України 2016. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_ean_-2016.zip

10. Економічна активність населення України 2017. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_ean_-2017.zip

References:

1. Shaulska, L. and Yakymova, N. (2017), "Problem of shadow employment in the context of the labour market structural transformation", *Skhid. Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 28—35.

2. Khodzhanian, A. and Hanzha, B. (2017), "Trends of functioning of the informal sector of the Ukraine economy", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Ekonomika*, vol. 1, pp. 35—41.

3. Kashuba, Ya.M. (2015), "Employment trends in the informal sector in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 8, pp. 28—36.

4. Petrova, I. L. (2016), "Social risks of informal employment in Ukraine", *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia*, vol. 4, pp. 29—32.

5. Yurchyk, H.M. (2013), "Evaluation of the scope and consequences of shadow employment in Ukraine", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teorua ta praktyka*, vol. 1, pp. 138—143.

6. State Statistics Service of Ukraine (2014), *Ekonomichna aktivnist naselennya Ukrainy 2013. Statistichnyi zbirnik Economic activity of population of Ukraine 2013. Statistical yearbook*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Ekonomichna aktivnist naselennya Ukrainy 2014. Statistichnyi zbirnik Economic activity of*

population of Ukraine 2014. Statistical yearbook, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

8. State Statistics Service of Ukraine (2016), *Ekonomichna aktivnist naselennya Ukrainy 2015. Statistichnyi zbirnik Economic activity of population of Ukraine 2015. Statistical yearbook*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

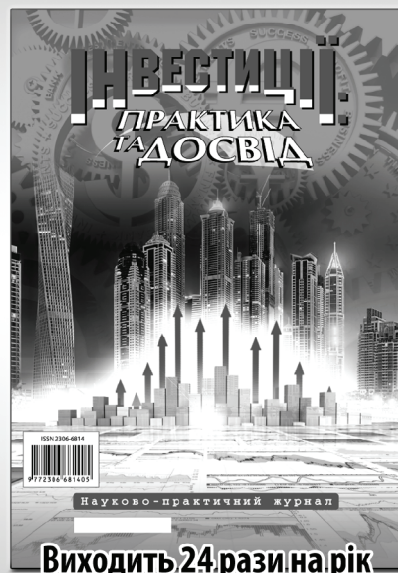
9. State Statistics Service of Ukraine (2017), *Ekonomichna aktivnist naselennya Ukrainy 2016. Statistichnyi zbirnik Economic activity of population of Ukraine 2016. Statistical yearbook*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

10. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Ekonomichna aktivnist naselennya Ukrainy 2017. Statistichnyi zbirnik Economic activity of population of Ukraine 2017. Statistical yearbook*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2019 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ
та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

УДК 332.1: 338.4

В. Г. Чернишев,

к. ф.-м. н., доцент кафедри математичних методів аналізу економіки,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса
ORCID ID: 0000-0002-1531-7807

Д. В. Окара,

к. ф.-м. н., доцент кафедри інформаційних технологій та прикладної математики,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса
ORCID ID: 0000-0002-4607-5521

І. А. Ковальова,

к. т. н., доцент кафедри інформаційних технологій та прикладної математики,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса
ORCID ID: 0000-0002-5363-3915

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.23

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ АГРАРНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

V. Chernyshev,

PhD, Associate Professor at Department of Mathematical Methods of the Analysis Economics,
Odesa National Economic University, Odesa

D. Okara,

PhD, Associate Professor at Department of Information Technologies and Applied Mathematics
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa

I. Kovalova,

PhD, Associate Professor at Department of Information Technologies and Applied Mathematics
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odesa

FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS OF ODESSA REGION

Одним з пріоритетних напрямів державної економічної політики є розвиток зовнішньої торгівлі регіонів України, який полягає в розширенні взаємовигідних відносин з іншими країнами та рівноправному входженні національної економіки до світового економічного простору. Найбільш загальним кількісним показником розвитку економіки регіону є динаміка валового продукту території. Обґрунтовано актуальність проведення дослідження важливості зовнішньоекономічної діяльності Одеської області для конкурентоспроможності її економіки.

Проаналізовано стан розвитку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією Одеської області у 2005—2018 рр. Виявлено, що у 2014 р. відбулося різке покращення: сальдо торгівлі аграрною продукцією в Одеській області стало позитивним. У 2014—2018 рр. частка експорту аграрної продукції у зовнішній торгівлі Одеської області збільшувалася завдяки галузі рослинництва. Тенденція збільшення позитивного сальдо збереглася у 2015—2017 рр. завдяки збільшенню, зокрема, часток експорту продуктів рослинного походження та жирів, олій тваринного, рослинного походження. Встановлено, що розвиток зовнішньої торгівлі аграрною продукцією має здійснюватися за рахунок рівномірного розвитку різних форм господарювання; удосконалення економічного механізму господарювання; стабільністю конкурентних позицій на зовнішніх ринках; високих темпів техніко-технологічного виробництва.

Здійснено економетричне моделювання взаємозв'язку між ВРП та експорту аграрної продукції Одеської області у вигляді лінійного парного рівняння регресії дозволило стверджувати, що майже на 98% варіація ВРП Одещини залежить від експорту її аграрної продукції. Наведено авторські висновки та визначено перспективи для подальших досліджень.

One of the priority directions of the state economic policy is the development of foreign trade of the regions of Ukraine, which consists in expanding mutually beneficial relations with other countries and equally entering the national economy into the international economic space. The most general quantitative indicator of economic development in the region is the dynamics of the gross product of the territory. Since Ukraine is an agrarian country and has a fairly high agricultural and production potential, agricultural production is a significant part of its export structure. The relevance of conducting the research of the importance of foreign economic activity of Odessa region for the competitiveness of its economy, and thus the national economy, is substantiated. The state of development of foreign trade in agrarian products of Odessa region in 2005—2018 is analyzed.

It was found that in 2014, there was a sharp improvement: the trade balance of agrarian products in Odessa region has become positive. In 2014—2018, the share of export of agrarian products in the foreign trade of Odessa region increased due to the crop production sector. The trend to increase the surplus was maintained in 2015—2017 due to an increase in, in particular, the share of exports of vegetable products and fats, animal oils, and vegetable oils. In 2018, compared with 2017, the surplus decreased by 10.1%. More widespread involvement in the regional economy of foreign direct investment is needed.

It was established that the development of foreign trade in agrarian products should be carried out due to the uniform development of various forms of management; improvement of the economic mechanism of management; the stability of

competitive positions in foreign markets; high rates of technical and technological production. The econometric modeling of the relationship between the GRP and the export of agrarian products of Odessa region in the form of a linear pairwise regression equation has allowed to assert that almost 98% variation of the GRP of Odessa region depends on the export of its agrarian products. The author's conclusions and prospects for further research are given. The proposals on increasing the efficiency of modern regional policy in Odessa region are presented.

Ключові слова: валовий регіональний продукт, зовнішня торгівля, аграрна продукція, експорт, імпорт, торговельне сальдо.

Key words: gross regional product, foreign trade, agrarian products, export, import, trade balance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В останні роки Україна переживає складний момент в історії свого існування як незалежної держави. До цього призвели після Революції Гідності, зокрема, такі фактори: російська збройна агресія, складовими якої є захоплення у 2014 р. Автономної Республіки Крим з подальшою її тимчасовою анексією і війна на Донбасі, затягування із проведенням економіко-правових реформ, високий рівень корупції тощо. Покращенню соціально-економічного становища країни сприяють дієві заходи по підтримці макроекономічної стабільності та інституціонального середовища.

Україна за своїм виробничим потенціалом — аграрна країна. Сільське господарство посідає одне з чільних місць в соціально-економічному розвитку країни. Рівень виробництва сільськогосподарської продукції визначає темпи розвитку економіки країни загалом. Завдання сільського господарства полягає в забезпеченні інтенсивного розвитку і підвищенні ефективності всіх його галузей з метою збільшення виробництва і поліпшення якості продукції, що є основою задоволення потреб населення в продуктах харчування, а промисловості — в сировині. Набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) надало нові перспективи до розвитку національної економіки. Сільське господарство займає особливе місце в СОТ через те, що воно впродовж усього терміну діяльності організації не зазнавало суттєвих обмежень. Результатом вступу в СОТ стала певна лібералізація та відкриття ринку. Країни-члени Європейського Союзу (ЄС) одержали певні вигоди від реформованої Спільної аграрної політики ЄС, яка доповнила сільськогосподарську політику новим значенням — мультифункціональністю. Це означає, що сільське господарство вийшло за рамки виробництва продуктів харчування та виконує не тільки свої традиційні функції, а й відіграє ключову роль у збереженні життєзабезпечення сільських регіонів, видового різноманіття у природі й культурного ландшафту, підвищенні кон-

курентоспроможного підприємництва та рівня зайнятості сільського населення [1, с. 6].

Агропромисловий комплекс (АПК) України — це велике міжгалузеве утворення, органічна частина економіки країни, яка включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення, основне завдання якого — забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення України, створення експортного потенціалу сировини й продовольства [2, с. 4]. У цілому потенціал АПК дуже потужний. Адже за період з 2000 року питома вага експорту продукції сільського господарства і продовольчих товарів у загальних обсягах зросла із 10,7% до 41% і досягла у 2017 році 18 млрд. дол. США. За всі роки незалежності, враховуючи й найбільш кризові періоди, щорічно було позитивне сальдо в торгівлі продукцією аграрного сектору, а за 2015—2017 роки це сальдо досягло стабільних позитивних показників на рівні 11—13 млрд дол. США. Це серйозна цифра у платіжному балансі держави [3, с. 4]. Станом на липень 2018 року в АПК України було зайнято 3 мільйона осіб. Частка аграрного виробництва в структурі економіки, у разі продовження його державної підтримки, може зрости з 18% до 25%. За 6 місяців 2018 року зростання сільськогосподарської продукції становило 11,4%, а середньомісячна зарплата в сільському господарстві за січень — травень 2018 року — 6524 гривні, що на 24,5% вище аналогічного показника попереднього року [4].

Конкурентоспроможність економіки країни забезпечується її регіональними економіками. Динаміку та обсяги структурних зрушень в економіці регіону характеризує валовий регіональний продукт (ВРП), який є узагальнюючим показником його розвитку. Одеська область увійшла до трійки лідерів за індексами фізичного обсягу ВРП і фізичного обсягу валової доданої вартості у 2017 році. Ці показники відповідно склали 106,6%, що на 4% більше, ніж в середньому по Україні та 106,2%, що на 3,9% більше, ніж по Україні. За підсумками 2016 року індекс фізичного обсягу ВРП по області становив 104,2% (10 місце серед регіонів країни). За рік результат покращився на 7 позицій [5].

Таким чином, актуальним питанням є аналіз особливостей та сучасного стану АПК в економіці Одеської області, а також розвитку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО
РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ
СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ
ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ
ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ
ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ**

Методологічні основи соціально-економічного розвитку територій, обґрунтування взаємозв'язків процесів ринкової трансформації та регіонального розвитку стали об'єктами наукового дослідження таких вчених, як: О.І. Амоша, Т.І. Артьомова, Е.М. Ахромкін, Я.Б. Базилук, Б.В. Буркинський, М.П. Бутко, З.С. Варналій, В.М. Василенко, Н.К. Васильєва, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, З.В. Герасимчук, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, В.І. Дубницький, І.В. Заблудська, А.А. Ковальська, Н.О. Кухарська, В.Є. Лучик, В.Ю. Медвідь, А.І. Мокій, О.Ф. Новікова, А.Г. Подоляк, С.О. Федулова, А.Т. Шевчук, А.В. Шинкарук та ін. Проблему трансформації територіальної структури аграрного виробництва в регіональному аспекті досліджували такі вітчизняні вчені, як: П.І. Гайдучий, М.В. Гладій, В.С. Дієсперов, С.А. Дусановський, П.К. Канінський, Ю.Я. Лузан, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.І. Сахацький, В.П. Ситник, О.М. Супрун, М.М. Федоров, О.Г. Шпикуляк В.В. Юрчишин, та ін.

Отже, зазначеній проблемі присвячено чимало наукових робіт. Проте виникає необхідність подальшого дослідження розглянутого питання у напрямі визначення стратегій, що орієнтовані на розвиток Одещини. Важливим є вдосконалення використання економетричних методів моделювання залежностей ВРП від експорту аграрної продукції.

**ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ
(ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)**

Метою статті є обґрунтування впливу стратегічного пріоритету розвитку АПК Одеської області на зростання ВРП, а тим самим на ВВП України.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ
ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ
НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ**

Нині в Україні важливе значення набуває економічна і політична самостійність регіонів.

В останні роки відбулись зміни до формування та реалізації політики регіонів як на національному, так і регіональному рівнях. Затверджена у 2014 р. Державна стратегія розвитку України на період до 2020 року передбачає три стратегічні цілі розвитку: 1) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів шляхом оптимізації і диверсифікації структури економіки, забезпечення ефективної спеціалізації регіонів; 2) територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток (зокрема формування "точок зростання", зміцнення потенціалу сільської місцевості); 3) ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку, а саме: застосування єдиних підходів до формування і реалізації політики регіонального розвитку, створення єдиної системи стратегічного планування та прогнозування розвитку держави і регіонів [6]. У 2015 році Законом України "Про засади державної регіональної політики" започатковано концептуальні основи до формування та реалізації нової регіональної політики, що спрямована на правові, соціальні, економічні, екологічні, гуманітарні та організаційні позитивні зміни у регіонах як складової частини внутрішньої політики України [7].

Регіон доцільно розглядати на основі трьох методичних підходів, а саме: регіон як територія, регіон як економічна система, регіон як економічний простір. Крім конструктивних форм, відмінності регіонів (як територія, як економічна система і як економічний простір) представляються в тих кількісних і якісних вимірах, які можуть кваліфікуватися як економічне зростання, так і розвиток [8, с. 35].

Одещина є регіоном з високим індексом конкурентоспроможності. Масштабні реформи в країні потребували актуалізації окремих положень Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року. В документі виписані етапи та механізми реалізації Стратегії, наведені показники для моніторингу стану її виконання [9].

Одеська область — найбільша за площею область України (її територія складає 33,3 тис. кв. км — 5,5% від території України). Найбільше місто — Одеса (адміністративний центр; чисельність населення на 01.04.2019 р. становила 1 млн 14 тис. 3 осіб). Чисельність наявного населення області на 01.06.2019 р. становила 2 млн 373 тис. 490 осіб, з яких 33% — сільське. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області на 01.01.2019 р. становив 0,9% населення працездатного віку. Головна особливість економіко-географічного положення області — її при-

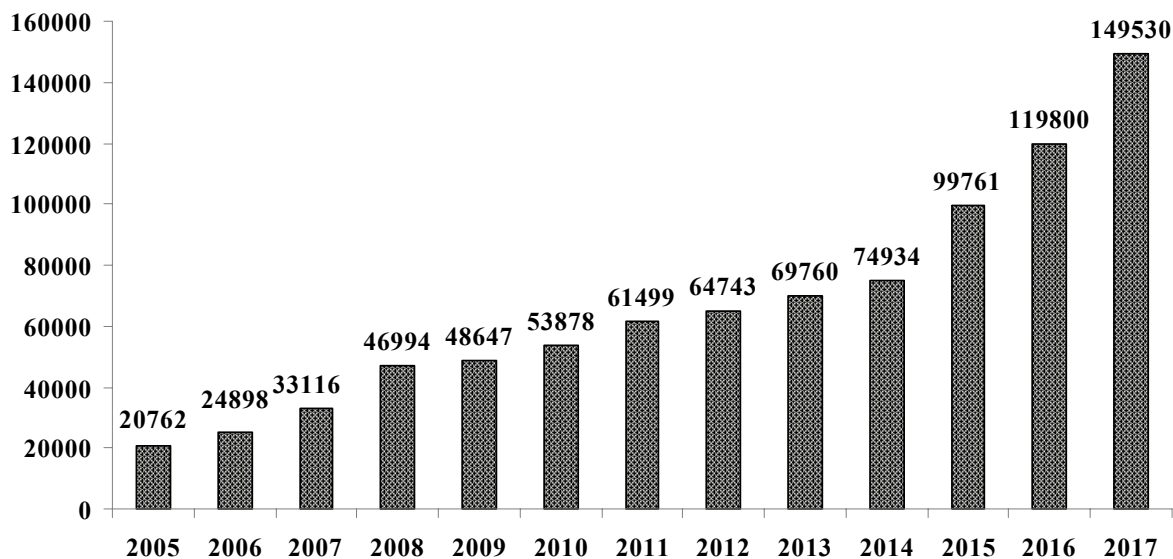

Рис. 1. Динаміка ВРП Одеської області у 2005 — 2017 рр., у фактичних цінах, млн грн

Джерело: побудовано авторами на основі [5].

морське і прикордонне положення. Клімат: вологий, помірно-континентальний, поєднує риси континентального і морського [5; 10].

Зростання реального ВВП України за 2016 р. становило 2,3% (за прогнозом було 2%). Порівняно з 2013 роком маємо падіння реального ВВП на рівні 14,1%. У видобувній промисловості за рахунок зростання цін на 37% маємо падіння на 1%. Структура економіки України у 2016 р. у порівнянні з 2015 р. значно змінилася. Частка сільського господарства у ВВП зросла з 9% до 12%. Сільське господарство активно розвивається (незважаючи на кризу в країні та відсутність ринку землі зросло на 6%) і вже фактично зрівнялося з часткою переробної промисловості, яка за 2016 р. зросла на 3,6%. На думку експертів, якщо буде запущено ринок сільськогосподарської землі, то можна очікувати зростання частки сільського господарства до 15%, а може навіть до 20% ВВП України, що призведе до зростання всього ВВП [11].

Реальний ВВП України у 2017 р. у порівнянні з 2016 р. (у постійних цінах 2010 року) зріс на 20,2%. Номінальний ВВП становив 2982,920 млрд грн (у фактичних цінах), а ВВП у розрахунку на одну особу — 70210 грн. У загальному обсязі ВДВ основні частки належать таким видам економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів — 421,368 млрд грн, переробна промисловість — 369,452 млрд грн, сільське, лісове та рибне господарство — 305,194 млрд грн.

Реальний ВВП України у 2018 р. році у порівнянні з 2017 р. зріс на 26,1%. Номінальний ВВП становив 3558,706 млрд грн, а ВВП у розрахунку на одну особу — 84192 грн. У загаль-

ному обсязі ВДВ основні частки належать таким видам економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів — 421,368 млрд грн, переробна промисловість — 369,452 млрд грн, сільське, лісове та рибне господарство — 305,194 млрд грн. Зростання ВВП підтримувалося сільським господарством та секторами, що орієнтовані на внутрішній попит. У II кварталі 2018 року зростання реального ВВП прискорилося до 3,8% р. Вищі за попередні оцінки темпи економічного зростання пояснюються раннім стартом збору врожаю цього року, що відобразилося у стрімкому збільшенні ВДВ сільського господарства. У III кварталі 2018 року зростання економіки України дещо уповільнилося (до 3,1% р/р за оцінками НБУ) на тлі погіршення динаміки більшості базових галузей економіки. На показниках сільського господарства негативно відобразилася нижча врожайність ранніх зернових (пшениці і ячменю). Додатковим фактором було також подальше скорочення окремих показників галузі скотарства [12, с. 4]. Сільське господарство стає все більше, ніж промисловість перспективним напрямом розвитку економіки України.

Упровадження у вітчизняну практику системи національних ресурсів визначає групу результативних показників розвитку економіки регіону, що відображають різні аспекти регіонального відтворення. До останніх належать валовий випуск, валова додана вартість, ВРП. Найбільш загальним кількісним показником розвитку економіки регіону є динаміка валового продукту території. Обсяг ВРП, його структура та внутрішньо регіональні чинники фор-

Таблиця 1. Експорт та імпорт аграрної продукції Одеської області в 2005—2019 рр., тис. дол. США

Роки	Експорт			Імпорт		
	Обсяг	Зміна	Відсотків до загального обсягу	Обсяг	Зміна	Відсотків до загального обсягу
2005	142116,8	↓	13,9	195725,8	↓	9,9
2006	156918,9	↑	20,5	408966,8	↑	14
2007	320724,3	↑	29,2	459860,3	↑	17,9
2008	477663,9	↑	20,6	807405,7	↑	13,2
2009	561391,4	↑	38,8	713823,4	↓	20,5
2010	549622,8	↓	32,7	831805,8	↑	18,6
2011	551990,1	↑	35,7	735570,2	↓	18,4
2012	673768,1	↑	37,6	857744,3	↑	16,9
2013	695471,7	↑	42,8	1009319,9	↑	23,1
2014	989412,9	↑	55,6	553647,8	↓	24
2015	1047983,8	↑	60,7	253075,2	↓	25,9
2016	1169807,8	↑	76,9	323717,2	↑	26
2017	1274547	↑	70,2	361479,8	↑	24,8
2018	1200837,3	↓	71,5	379606,7	↑	24,3
2019*	311877,3			94280,8		

Примітка: * Дані за I квартал 2019 р.

Джерело: складено і розраховано авторами на основі [5].

мування створюють інформаційну базу для розробки державної регіональної політики та політики розвитку економіки конкретного регіону [13, с. 14].

На рис. 1 наведено динаміку ВРП Одеської області у 2005—2017 рр., млн грн.

Для отримання узагальнюючих показників динаміки обчислимо середні величини: середній рівень динамічного ряду \bar{Y} , середній абсолютний приріст $\bar{\Delta}_{np}$, середній темп зростання $\bar{T}_{зр}$, середній темп приросту $\bar{T}_{пр}$, абсолютне значення 1% приросту A [14, с. 416 — 423]. Обчислимо середні показники рядів динаміки експорту та імпорту аграрної продукції Одеської області за період з 2005 р. по 2018 р.:

$\bar{Y}_{ВРП} = 66794,0$ млн грн, $\bar{\Delta}_{np,ВРП} = 10730,6667$ млн грн,

$\bar{T}_{зр,ВРП} = 1,179$, $\bar{T}_{пр,ВРП} = 0,179$, $A_{ВРП} = 1198,0$ млн грн.

У 2017 р. у порівнянні з 2005 р. обсяг ВРП Одеської області збільшився у 7,2 рази. За період з 2005 р. по 2017 р. обсяг ВРП збільшився на 128768,0 млн грн. У 2005—2017 рр. у середньому щорічно обсяг ВРП складав 66794,0 млн грн. Щорічно обсяг ВРП зростав в середньому на 10730,6667 млн грн. Середній темп зростання обсягу ВРП складав 117,9%, а середній темп приросту — 17,9%. Абсолютне значення 1% приросту обсягу ВРП у 2017 р. складало 1198,0 млн грн.

Перехід України до ринкової економіки збігся з кризою 90-х років минулого століття. Відбувалась криза недовиробництва, яка за масштабами не мала аналогів. Порівняно з великою депресією 30-х років у США економічний спад в Україні був удвічі більшим і утричі довшим, тому

наслідки спаду ще й досі позначаються на економіці країни. Починаючи з 2000 р., економіка стала на шлях зростання завдяки збільшенню внутрішнього попиту та сприятливого зовнішнього середовища. Однак вже у 2005 р. мало місце уповільнення темпів зростання, зокрема, через обмеження експортних можливостей. У 2010 р. знов почалося економічне зростання. Головними позитивними зрушеннями були здійснення заходів у напрямі лібералізації економіки і зовнішньоекономічної діяльності, структурної перебудови галузей народного господарства тощо. Значний дефіцит внутрішніх фінансових ресурсів, платіжного і торговельного балансів, а також величезних розмірів корупція призвели до загальмування темпів розвитку у 2012 р., а у 2013 р. — зупинки економічного зростання [15, с. 13].

Міжнародна торгівля аграрною продукцією має вагомe значення для економіки України. Дослідимо динаміку експорту та імпорту аграрної продукції Одеської області за період з 2005 року по 2018 рік (табл. 1).

Обчислимо середні показники рядів динаміки експорту та імпорту аграрної продукції Одеської області за період з 2005 р. по 2018 р.:

$\bar{Y}_{експ} = 700875,49$ тис. дол. США, $\bar{\Delta}_{np,експ} = 81440,038$ тис. дол. США,

$\bar{T}_{зр,експ} = 1,178$, $\bar{T}_{пр,експ} = 0,178$, $A_{експ} = 12745,47$ тис. дол. США;

$\bar{Y}_{імп} = 563696,4$ тис. дол. США, $\bar{\Delta}_{np,імп} = 14144,685$ тис. дол. США,

$\bar{T}_{зр,імп} = 1,052$, $\bar{T}_{пр,імп} = 0,052$, $A_{імп} = 3614,798$ тис. дол. США.

У 2018 р. у порівнянні з 2005 р. експорт аграрної продукції з Одеської області збіль-

Таблиця 2. Сальдо товарної структури зовнішньої торгівлі аграрною продукцією Одеської області в 2005 — 2018 рр., тис. дол. США

Роки	За розділами УКТЗЕД				Сальдо зовнішньої торгівлі аграрною продукцією
	Живі тварини, продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири, олії тваринного, рослинного походження	Готові харчові продукти	
2005	-7867,6	-35588,5	-17884,9	7732,0	-53609,0
2006	-147443,9	-58728,6	-20388,2	-25487,2	-252047,9
2007	-7744,3	-63980,8	-54429,9	-12981,0	-139136,0
2008	-54259,6	-164059,1	-78657,3	-32765,8	-329741,8
2009	-121746,9	-38387,5	-13575,0	21277,4	-152432,0
2010	-138385,3	-128929,8	-30825,8	15957,9	-282183,0
2011	-41019,2	-61041,0	-68025,5	-13494,4	-183580,1
2012	-85239,4	-221136,8	64161,3	58238,7	-183976,2
2013	-125592,7	-159001,0	-35910,9	6656,4	-313848,2
2014	-41469,4	345860,7	86105,6	45268,2	435765,1
2015	-1220,5	546305,6	169503,1	80320,4	794908,6
2016	-5930,7	600076,1	204788,1	47157,1	846090,6
2017	-10167,8	681389,1	192474,6	49371,3	913067,2
2018	-12459,0	615515,3	136368,9	81805,4	821230,6
2019*	-1238,5	160400,5	27430,0	31004,5	217596,5

Примітка: * Дані за I квартал 2019 р.

Джерело: складено і розраховано авторами на основі [5].

шився у 8,4 рази, а імпорт — в 1,9 рази. За період з 2005 р. по 2018 р. обсяг експорту аграрної продукції збільшився на 1058720,5 тис. дол. США, обсяг імпорту — на 183880,9 тис. дол. США (в 5,8 рази менше). У 2005 — 2018 рр. у середньому щорічно обсяг експорту складав 700875,49 тис. дол. США, обсяг імпорту — 563696,4 тис. дол. США (в 1,2 рази менше). Щорічно обсяг експорту зростав в середньому на 81440,038 тис. дол. США, обсяг імпорту — на 14144,685 тис. дол. США (в 5,8 рази менше). Середній темп зростання обсягів експорту та імпорту складав відповідно 117,8% і 105,2% (обсягу імпорту в 1,1 рази менше). Середні темпи приросту складали відповідно 17,8% і 5,2%. Абсолютне значення 1% приросту обсягів експорту та імпорту у 2018 р. складало відповідно 12745,47 тис. дол. США і 3614,798 тис. дол. США.

Дослідимо динаміку зміни зовнішньоторговельного сальдо аграрної продукції в Одеської області в 2005—2019 рр. (табл. 2). Відзначимо наявність як позитивних, так і негативних тенденцій.

Національний аграрний сектор протягом років незалежності країни пережив значні структурні зміни та зрушення. Роздержавлення і приватизація одержавленого сектору в сільському господарстві у контексті прибутковості й рентабельності за період з 1990 р. по 2000 р. дали від'ємний результат — сільське господарство з прибуткової галузі перетворилося у збиткову. За 2005—2013 рр. відбулися певні позитивні зрушення — сектор сільськогосподарських підприємств був прибутковим, причо-

му мав тенденцію щорічного нарощування суми отриманого прибутку від реалізації продукції (в значній мірі галузі рослинництва) [16, с. 9]. Разом з тим була стійка тенденція негативного сальдо за аграрною продукцією. У 2008 році глобальної світової фінансової кризи його найбільше значення становило -329741,8 тис. дол. США. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі аграрною продукцією знаходило своє відображення в уповільненому зростанні економіки Одещини. У 2014 р. відбулося різке покращення: сальдо торгівлі аграрною продукцією в Одеській області стало позитивним і становило 435765,1 тис. дол. США. Тенденція збільшення позитивного сальдо збереглася у 2015—2017 рр. У 2017 р. у порівнянні з 2014 р. позитивне сальдо збільшилося у 2,1 рази і становило 913067,2 тис. дол. США. У 2018 р. у порівнянні з 2017 р. позитивне сальдо зменшилося на 10,1% і становило 821230,6 тис. дол. США.

Коливання сальдо зовнішньоторговельного балансу за аграрною продукцією Одеської області у 2005 — 2018 рр. відбувалося за рахунок відповідних коливань показників за розділами Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (табл. 3).

За розділами УКТЗЕД частки експорту становили:

— живі тварини, продукти тваринного походження — від 0,1% (у 2008, 2011, 2012 рр.) до 0,7% (у 2013, 2017 рр.);

— продукти рослинного походження — 5,2% (у 2007 р.) до 48,0% (у 2016 р.);

— жири, олії тваринного, рослинного походження — від 1,7% (у 2005 р.) до 21,0% (у 2016 р.);

Таблиця 3. Частка аграрної продукції у зовнішній торгівлі Одеської області в 2005 — 2018 рр., відсотків

Роки	Експорт					Імпорт				
	Живі тварини, продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири, олії тваринного, рослинного походження	Готові харчові продукти	Загальна сума	Живі тварини, продукти тваринного походження	Продукти рослинного походження	Жири, олії тваринного, рослинного походження	Готові харчові продукти	Загальна сума
2005	0,4	5,4	1,7	6,4	13,9	0,6	4,6	1,8	2,9	9,9
2006	0,6	7,2	2,8	9,9	20,5	0,8	5,8	2,2	5,2	14,0
2007	0,4	5,2	14,3	9,3	29,2	0,5	4,7	8,2	4,5	17,9
2008	0,1	6,7	9,5	4,3	20,6	0,9	5,2	4,9	2,2	13,2
2009	1,2	20,1	10,4	7,1	38,8	3,9	9,5	4,7	2,4	20,5
2010	0,6	13,7	11,4	7,0	32,7	3,3	8,0	5,0	2,3	18,6
2011	0,1	19,1	9,4	7,1	35,7	1,1	8,9	5,3	3,1	18,4
2012	0,1	16,8	10,8	9,9	37,6	0,8	10,9	2,7	2,5	16,9
2013	0,7	25,8	6,7	9,6	42,8	3,1	13,3	3,3	3,4	23,1
2014	0,5	35,7	11,3	8,1	55,6	2,2	12,5	5,0	4,3	24,0
2015	0,5	39,9	12,8	7,5	60,7	1,0	14,6	5,3	5,0	25,9
2016	0,6	48,0	21,0	7,3	76,9	1,2	10,4	9,2	5,2	26,0
2017	0,7	45,7	17,6	6,2	70,2	1,6	10,1	8,7	4,4	24,8
2018	0,2	46,8	14,6	9,9	71,5	1,6	10,6	6,9	5,2	24,3

Джерело: складено і розраховано авторами на основі [5].

— готові харчові продукти — від 4,3% (у 2008 р.) до 9,9% (2006, 2012, 2018 рр.).

У 2014 — 2018 рр. частка експорту аграрної продукції у зовнішній торгівлі Одеської області збільшувалася завдяки галузі рослинництва. Паритетна частка галузі тваринництва у 48,5%, що спостерігалася у 1990 році, перетворилася у 2013 р. лише у 30,4% валової продукції вітчизняного сільського господарства. Тільки з 2008 р. вдалося переломити негативну тенденцію зі збитковості продукції тваринництва. Але виробництво мяса і досі нерентабельне, критично скорочується поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ). Незадовільною є ситуація із забезпеченням населення основними продуктами харчування тваринницького походження, згідно раціональних норм здорового споживання, що є прямою загрозою продовольчої безпеці країни [17].

У 2013—2017 рр. має місце стійка тенденція до зниження частки галузі тваринництва: відповідні показники становлять 29,8%, 29,4%, 27,9%, 28,0%. Поголів'я ВРХ в Україні у 2018 р. складало 3,38 млн голів, що на 4,3% менше, ніж у 2017 р. Поголів'я свиней зменшилося на 2,0% — до 5,99 млн голів, овець та кіз на 3,1% — до 1,27 млн голів, птиці збільшилося на 2,9% — до 210,79 млн голів. Поголів'я ВХР в Україні станом на 1 квітня 2019 р. складало 3,66 млн голів, що на 3,0% менше, ніж на порівняну дату 2018 р. Водночас поголів'я корів зменшилося на 4,0% — до

1,927 млн голів. Поголів'я свиней у I кварталі 2019 р. збільшилося на 0,8% — до 6,168 млн голів, овець та кіз — зменшилося на 2,7% (до 1,47 млн голів) на порівняний період 2018 р. Поголів'я птиці у порівнянні з 1 квітня 2018 р. збільшилося на 3,7% — до 204,798 млн голів [18].

За розділами УКТЗЕД частки імпорту становили:

- живі тварини, продукти тваринного походження — від 1,0% (у 2015 р.) до 3,9% (у 2009 р.);
- продукти рослинного походження — від 4,6% (у 2005 р.) до 14,6% (у 2015 р.);
- жири, олії тваринного, рослинного походження — від 1,8% (у 2005 р.) до 9,2% (у 2016 р.);
- готові харчові продукти — від 2,2% (у 2008 р.) до 5,2% (2006, 2016, 2018 рр.).

У 2018 р. у порівнянні з 2017 р. частка експорту аграрної продукції у зовнішній торгівлі Одеської області збільшилася на 1,3%, а імпорту — зменшилась на 0,5%. Проте позитивне сальдо зменшилося на 91836,6 тис. дол. США. Це сталося за рахунок:

- збільшення негативного сальдо на 2291,2 тис. дол. США (22,5%) за розділом живі тварини, продукти тваринного походження (при зменшенні частки експорту на 0,5% і незмінній частки імпорту);

- зменшення позитивного сальдо на 65873,8 тис. дол. США (9,7%) за розділом продукти рослинного походження (при збільшенні частки експорту на 1,1% і імпорту на 0,5%);

— зменшення позитивного сальдо на 56105,7 тис. дол. США (29,1%) за розділом жири, олії тваринного, рослинного походження (при зменшенні частки експорту на 3,0% і імпорту на 1,8%);

— збільшення позитивного сальдо на 32434,1 тис. дол. США (65,7%) за розділом готові харчові продукти (при збільшенні частки експорту на 3,7% і імпорту на 0,8%).

Українська економіка є найбільш відкритою у світі, причому з переважанням імпорту над експортом, тобто з негативним торговельним сальдо. В економіках США та Китаю, які вважаються експертним середовищем, у 2014 р. частка експорту дорівнювала 13,8% і 23,7% ВВП, а імпорту — 16,8% і 21%. Але навіть за такої низької порівняно з українською відкритості внутрішнього ринку адміністрація США на чолі з Д. Трампом вважають, що це шкодить американській економіці та ставить питання про посилення захисту внутрішнього ринку від іноземних конкурентів [19, с. 57].

Метод статистичних рівнянь залежностей дозволяє розв'язати такі завдання: виявлення основного напрямку розвитку (тренду); обґрунтування прогностичних рівнів економічних явищ; оцінка інтенсивності використання чинників, що формують розвиток економічного явища в динаміці. Вибір кращого рівняння залежностей для вивчення основної тенденції розвитку проводиться шляхом мінімізації суми лінійних відхилень між теоретичними та фактичними значеннями результативної ознаки. Згідно із методом статистичних рівнянь, для розрахунку параметрів взаємозв'язку між зазначеними чинниками застосовується формула [20, с. 121—126]:

$$y_x = y_{\max} \left(1 - b \cdot d_1 - \frac{x}{x_{\max}} \right),$$

де результативна ознака y_x — ВРП у розрахунку на одну особу за 2017 р., грн;

y_{\max} — максимальне значення результативної ознаки;

b — параметр одночинникової залежності, що обчислюється за формулою:

$$b = \frac{\sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{y_{\max}} - 1 \right)}{\sum_{i=1}^n \left(1 - \frac{x_i}{x_{\max}} \right)};$$

d — відхилення від одиниці коефіцієнтів порівняння чинникової ознаки;

чинникові ознаки (незалежні змінні) x ;

x_{\max} — максимальне значення чинникової ознаки x .

Дослідимо взаємозв'язок між ВРП та обсягом експорту аграрної продукції Одеської об-

ласті у 2005—2017 рр. Рівняння лінійної залежності має вигляд:

$$y_x = 20762 \cdot \left(1 + 0,6056 d_1 - \frac{x}{x_{\min}} \right).$$

Параметр $b = 0,6056$ свідчить про те, що зміна розміру відхилення від одиниці коефіцієнтів порівняння чинникової ознаки (обсягу експорту аграрної продукції Одеської області) на одиницю призводить до зміни розміру відхилення коефіцієнтів порівняння результативної ознаки (обсягу ВРП) у 0,6056 рази. Значення стійкості зв'язку $K = 0,853$ свідчить про високий його рівень, що є достатнім для забезпечення достовірності економічних розрахунків. Оскільки коефіцієнт кореляції та індекс кореляції майже співпадають ($r_{yx} \approx 0,9838$, $R \approx 0,9833$, розходження між цими показниками тісноти зв'язку не перевищує 0,01), то це свідчить про правильність вибору типу рівняння для характеристики взаємозв'язку між ВРП та обсягу експорту аграрної продукції Одещини.

Дослідимо взаємозв'язок між ВРП та обсягом експорту аграрної продукції Одеської області у 2005—2017 рр. за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. За допомогою методу найменших квадратів знаходимо рівняння лінійної парної регресії:

$$y_x = 1778,6 + 0,0981 x.$$

Параметр $b_1 = 0,0981$ свідчить про те, що при збільшенні на одну одиницю величини чинникової ознаки (обсягу експорту аграрної продукції Одеської області) середнє значення результативної ознаки (ВРП) збільшиться на 0,0981 одиниць. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,98, тобто зміна величини ВРП майже на 98% обумовлена обсягом експорту аграрної продукції Одеської області, у той час як на інші чинники доводиться лише майже 2 % зміни. Оскільки $F_{\text{факт.}} = 128,46 > F_{\text{табл.}} = 4,84$, то побудована модель є статистично значущою. Апроксимація моделлю вихідних даних є доброю, оскільки $\text{МАРЕ} \approx 11,42 \% \in (10\%, 20\%)$.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки:

— сільське господарство є і залишиться пріоритетним видом економічної діяльності України. На відміну від промисловості в останні роки показники розглянутих галузей АПК свідчать про позитивну динаміку їх розвитку.

Особливістю сучасного виробництва сільськогосподарської продукції є переважання у 2,6 рази продукції галузі рослинництва, ніж тваринництва;

— в останні роки в зовнішній торгівлі аграрною продукцією Одеської області є стійка тенденція до збільшення експорту (за рахунок збільшення часток продуктів рослинного походження, а також жирів, олії тваринного, рослинного походження) та зменшення імпорту (за рахунок зменшення частки продуктів рослинного походження);

— важливим напрямом розвитку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією Одещини є застосування інструментів нарощування обсягів її експорту та зменшення імпорту. Потребує більш ширше залучення в економіку області прямих іноземних інвестицій;

— розвиток зовнішньої торгівлі аграрною продукцією має здійснюватися за рахунок рівномірного розвитку різних форм господарювання; удосконалення економічного механізму господарювання (особливо державної підтримки галузі тваринництва); стабільністю конкурентних позицій на зовнішніх ринках; високих темпів техніко-технологічного виробництва;

— одним із найбільших дієвих інструментів на шляху просування до ЄС на регіональному рівні є транскордонне співробітництво. Створення у 1998 р. Єврорегіону "Нижній Дунай" з участю Одеської області і трьох повітів від Румунії та двох районів Молдови дозволяє збільшувати експорт аграрної продукції;

— моделювання взаємозв'язку між ВРП та експорту аграрної продукції Одеської області у вигляді лінійного парного рівняння регресії дозволило стверджувати, що майже на 98% варіація ВРП Одещини залежить від експорту її аграрної продукції.

Подальшого дослідження потребують аналіз особливостей зовнішньої торгівлі аграрною продукцією Одещини, обсягів, товарної та географічної структури її експорту-імпорту, а також надходжень в економіку області прямих іноземних інвестицій.

Література:

1. Гадзало Я.М. Аграрній науці є що запропонувати сільськогосподарському виробництву / Я.М. Гадзало // Економіст. — 2018. — № 3. — С. 2—7.
2. Саблук П.Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П.Т. Саблук // Економіка України. — 2008. — № 12. — С. 4—18.
3. Кубів С.І. Аграрний сектор перетворюється в основну бюджетоформуючу сферу

української економіки / С.І. Кубів // Економіст. — 2018. — № 7. — С. 4—7.

4. Гройсман В.Б. У разі продовження державної підтримки частка аграрного виробництва в економіці України може зрости до 25% / В.Б. Гройсман. — 2018-07-20 // Національний промисловий портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uprom.info>

5. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.od.ukrstat.gov.ua

6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку України до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP1-40385.html

7. Закон України "Про засади державної регіональної політики" від 5 лютого 2015 р. № 156 — VIII / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

8. Дубницький В.І., Федулова С.О. Передумови трансформаційних процесів у регіонах України / В.І. Дубницький, С.О. Федулова // Регіональна економіка. — 2016. — № 2 (80). — С. 34—43.

9. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року (актуалізована): Постанова Одеської обласної ради від 21 грудня 2015 р. № 32-VII. — Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/strategichni-ta-programni-dokumenty-oblasti/strategiya-ekonomichnogo-ta-sotsialnogo-rozvytku-odeskoyi-oblasti-do-2020-roku/>

10. Паспорт Одеської області / Одеська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/pasport-oblasti/>

11. Охріменко О. Успіх чи провал? За рахунок чого зріс ВВП України за 2016 рік / О. Охріменко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ua.112.ua/mnenie/uspikh-chy-proval-za-rakhunok-choho-zris-vvp-ukraine-za-2016-rik-379306.html>

12. Інфляційний звіт / Національний банк України. — Жовтень 2018. — 64 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document?id=80865521>.

13. Гудзь П.В., Гудзь М.В. Визначення сценаріїв виробництва та валового регіонального продукту / П.В. Гудзь, М.В. Гудзь // Економіка та право. — 2016. — № 2 (44). — С. 14—19.

14. Мармоза А.Т. Теорія статистики: підручник / А.Т. Мармоза. — 2-ге вид., перероб. та

доп. — К.: Центр учбової літератури, 2013. — 592 с.

15. Антошкіна Л.І., Беседін В.Ф. Сутність і динаміка макроекономічних показників виробництва / Л.І. Антошкіна, В.Ф. Беседін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2015. — № 4 (32). — С. 9—16.

16. Морозова Г.С. Сучасні тенденції розвитку сільського господарства України / Г.С. Морозова // Агросвіт. — 2013. — № 21. — С. 3—9.

17. Васильєва Н.К. Регіональне впровадження інноваційної моделі розвитку аграрних підприємств у галузі тваринництва / Н.К. Васильєва // Економіка. Управління. Інновації [Електронний ресурс]. — 2014. — Вип. № 1(11). — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_19

18. Офіційний веб-портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

19. Кіндзерський Ю.В. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України. — 2017. — № 11 (672). — С. 48—72.

20. Кулинич О.І. Теорія статистики: підручник / О.І. Кулинич, Р.О. Кулинич. — 4-те вид., перероб. та доп. — К.: Знання, 2009. — 311 с.

References:

1. Hadzalo, Ya. M. (2018), "Agrarian sciences have something to offer to agricultural industry", *Ekonomist*, vol. 3, pp. 2—7.

2. Sabluk, P.T. (2008), "State and prospects of development of agroindustrial complex of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12, pp. 4—18.

3. Kubiv, S.I. (2018), "Agricultural sector is turning into the main budget-forming field of the Ukrainian economy", *Ekonomist*, vol. 7, pp. 4—7.

4. National industrial portal (2018), "In case of continuation of state support part of agrarian production in the economy of Ukraine can grow to 25%", available at: <http://uprom.info> (Accessed 5 June 2019).

5. Main administration of statistics is in the Odesa area (2019), available at: www.od.ukrstat.gov.ua (Accessed 15 June 2019).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "On Approval of the State Strategy for Regional Development of Ukraine until 2020", available at: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KP140385.html (Accessed 5 June 2019).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About principles of public regional policy", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (Accessed 17 June 2019).

8. Dubnytskyy, V.I. and Fedulova, S.O. (2016), "Preconditions of transformation process in the regions of Ukraine", *Rehional'na ekonomika*, vol. 2(80), pp. 34—43.

9. Odesa Regional Council (2015), "Strategy of Economic and Social Development of Odesa region till 2020", available at: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/strategichni-ta-programni-dokumenty-oblasti/strategiya-ekonomichnogo-ta-sotsialnogo-rozvytku-odeskoyi-oblasti-do-2020-roku/> (Accessed 17 June 2019).

10. Odessa Regional State Administration (2019), "Passport of the Odessa region", available at: <http://oblrada.odessa.gov.ua/odeska-oblast/pasport-oblasti/> (Accessed 8 June 2019).

11. Ohrimenko, O.A. (2016), "Success or failure? Due to what GDP of Ukraine grew for 2016", available at: <https://ua.112.ua/mnenie/uspikh-chy-proval-za-rakhunok-choho-zris-vvp-ukraine-za-2016-rik-379306.html> (Accessed 5 June 2019).

12. National bank of Ukraine (2018), "Inflationary report", available at: <https://bank.gov.ua/document?id=80865521> (Accessed 7 June 2019).

13. Gudz, P.V. and Gudz, M.V. (2016), "The definition of scenarios of production of gross regional product", *Ekonomika ta pravo*, vol. 2(44), pp. 14—19.

14. Marmoza, A. T. (2013), *Teoriia statystyky [Theory of statistics]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

15. Antoshkina, L. I. and Besedin, V. F. (2015), "The nature and dynamics of macroeconomic indicators of production", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4(32), pp. 9—16.

16. Morozova, A.S. (2013), "Modern trends in agriculture Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 21, pp. 3—9.

17. Vasylyeva, N.K. (2014), "Regional introduction of innovative model of development of agrarian enterprises in the field of stock-breeding", *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, [Online], vol. 1(11), available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_19 (Accessed 10 June 2019).

18. Official web-portal of Government service of statistics of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 June 2019).

19. Kindzers'kyi, Yu. V. (2017), "Deindustrialization and its determinants in the world and in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 11 (672), pp. 48—72.

20. Kulinich, O.I. and Kulinich, R.O. (2009), *Teoriia statystyky [Theory of statistics]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2019 р.

УДК 339.137.2: 639.2/.3

Л. І. Катан,

д. е. н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-8466-0609

О. В. Зубко,

аспірант кафедри менеджменту і права,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0001-9017-6277

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.33

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ РИБНИЦТВА

L. Katan,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro
O. Zubko,postgraduate student of the Department of Management and Law,
Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro

ECONOMIC NATURE AND COMPOSITION OF AQUACULTURE COMPETITIVENESS

Функціонування підприємств галузі рибництва відбувається в умовах постійної конкуренції, що вимагає підвищеної уваги до економічної суті і складових конкурентоспроможності. З урахуванням потенційних можливостей для розвитку підприємств галузі рибництва в Україні, стратегічної важливості їх для гарантування продовольчої безпеки країни та відродження іміджу України як рибогосподарської держави необхідно створити умови для розвитку і діяльності підприємств галузі рибництва. Саме конкурентоспроможність є однією із головних складових успіху підприємств галузі рибництва на внутрішніх і міжнародних ринках.

Розвиток підприємств галузі рибництва передбачає комплекс екологічних, економічних, фінансових заходів, дії яких буде направлено на забезпечення конкурентоспроможності галузі рибництва. Підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі рибництва дасть змогу забезпечити продовольчу безпеку населення шляхом постачання продукції рибного господарства вітчизняного виробництва на рівні науково обґрунтованих норм споживання, збільшити обсяг товарного виробництва цінних видів риб, забезпечити відповідність комплексного показника конкурентоспроможності вітчизняної продукції рибного господарства міжнародним вимогам, підвищити соціально-економічний рівень життя населення, забезпечити гідні умови оплати праці на підприємствах галузі рибництва.

Таким чином у статті проаналізовано економічну сутність конкурентоспроможності та визначено складові конкурентоспроможності галузі рибництва, розглянуто існуючі підходи до визначення категорії "конкурентоспроможність" і на їх основі сформульовано визначення категорії "конкурентоспроможність галузі рибництва". Визначено рівні управління підприємствами галузі рибництва, на яких передбачається забезпечення конкурентоспроможності підприємств галузі рибництва.

Визначено фактори конкурентоспроможності, які викликають зміну абсолютної і відносної величини витрат на виробництво і реалізацію продукції, а в результаті зміну рівня конкурентоспроможності підприємства галузі рибництва та визначено заходи, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності галузі рибництва.

The functioning of the fish industry enterprises takes place in conditions of constant competition, which requires increased attention to the economic essence and components of competitiveness. Taking into account potential opportunities for the development of enterprises of the fisheries sector in Ukraine, their strategic importance for ensuring the country's food security and the revival of Ukraine's image as a fishing state, it is necessary to create conditions for the development and activity of enterprises of the fisheries sector. It is competitiveness that is one of the key components of the success of fisheries enterprises in the domestic and international markets.

The development of fisheries enterprises involves a set of environmental, economic, financial measures whose action will be aimed at ensuring the competitiveness of the fisheries sector. Increasing the competitiveness of enterprises of the fishing industry will enable to ensure food security of the population by supplying fish products of domestic production

at the level of scientifically substantiated consumption norms, increase the volume of commodity production of valuable fish species, ensure compliance of the complex index of competitiveness of domestic fishery products with international requirements, increase the socio-economic level the life of the population, to provide decent conditions for remuneration for work fishing industry enterprises.

Thus, the article analyzes the economic essence of competitiveness and identifies the components of the competitiveness of the fisheries sector, examines the existing approaches to the definition of the category of "competitiveness" and formulation of the definition of the category "competitiveness of the fisheries sector". The levels of management of enterprises in the fisheries sector are determined, which provides for the competitiveness of enterprises of the fisheries sector.

The factors of competitiveness which cause changes in the absolute and relative value of expenses for production and sales of products are determined, as a result of changes in the level of competitiveness of the enterprise of the fisheries sector and measures that will promote the competitiveness of the fishing industry will be identified.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, рибне господарство, конкурентний потенціал.

Key words: competition, competitiveness, fisheries, competitive potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна належить до морських держав, які має вихід у будь-яку точку Світового океану і доступ до його сировинних біоресурсів, протяжність берегової лінії в 2782 км і 1,3 млн га внутрішніх водойм, об'єктивно зумовлюють необхідність формування конкурентоспроможного рибного господарства як пріоритетної галузі національної економіки, його підтримку та розвиток з метою зміцнення позицій країни на міжнародній арені, збереження просторової і національної цілісності України. За сучасних умов господарювання всі виробники продукції рибництва перебувають під постійним конкурентним пресингом, тому повсякчас постає питання виживання та розвитку як галузі, так і підприємства. Ринкові умови господарювання вимагають підтримки високого рівня конкурентоспроможності — однієї із головних складових успіху будь-якого підприємства, в тому числі і галузі рибництва. Вивчення складових конкурентоспроможності галузі рибництва є актуальним питанням, оскільки зважаючи на існуючий потенціал для її розвитку на території країни галузь рибництва є перспективною галузю, яка може не тільки забезпечувати внутрішній ринок країни продукцією рибництва, а має й потенціал для виходу на міжнародний ринковий зі своєю продукцією.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вітчизняних і зарубіжних науковців вагомий внесок у розвиток сучасної теорії конкурентоспроможності зробили М. Портер, І. Ансофф, А.П. Градов, В.Л. Дикань, І.Б. Іванов, І.Н. Герчикова, А.А. Мазаракі, Н.М. Ушакова, А.Т. Литвиненко, І.В. Смолін, І.В. Балабанова, О.Є. Шишкова, М.І. Книш, І.О. Піддубний, А.І. Піддубна,

Р.А. Фатхутдінов, Б.А. Райзберг та інші, які досліджували проблему конкурентоспроможності підприємств у сфері матеріального виробництва та торгівлі. Разом з тим економічному аспекту досліджень щодо складових конкурентоспроможності та підвищення конкурентоспроможності галузі рибництва, що забезпечує вихід підприємств рибоводного комплексу на стійку ринкову основу поки ще приділяється недостатньо уваги.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження сутності та складових конкурентоспроможності галузі рибництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств галузі рибництва на часі є актуальною проблемою для їх власників, адже в умовах кризи (фінансової, економічної, екологічної) конкурентна боротьба швидко набирає обертів. За умов відсутності постійного моніторингу та аналізу рівня конкурентоспроможного потенціалу, визначення факторів, що унеможливають ріст конкурентоспроможності підприємства, керівники підприємств зменшують можливість підприємства брати участь у конкурентній боротьбі на ринку.

Аналізуючи праці вітчизняних та зарубіжних науковців у контексті визначення економічної сутності категорії "конкурентоспроможність", зауважимо, що А. Сміт пов'язував конкуренцію з парним, без змови, суперництвом, що відбувається між продавцями/покупцями за найбільш вигідні умови продажу товару. Водночас основним методом конкурентної боротьби він уважав зміни цін [5, с. 158].

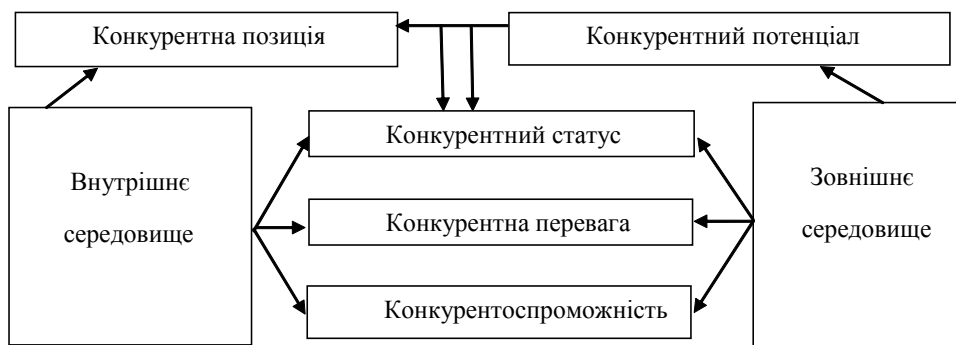

Рис. 1. Загальна схема ієрархії сутності категорії "конкурентоспроможність"

Термін "конкурентоспроможність" застосовується до товарів або продукції, до виробників або надавачів послуг, до регіонів і навіть окремих країн та національних економік. Звичайно, що сутність цього поняття залежновід категорії застосування певним чином диференціюється, проте єдиним є те, що поняття "конкурентоспроможність" відображає здатність об'єкта дослідження ефективно виконувати покладені на нього функції в ринкових конкурентних умовах.

Для того щоб ще краще зрозуміти, що таке конкурентоспроможність підприємств галузі рибництва та конкурентоспроможність продукції галузі рибництва, розглянемо різні підходи до визначення категорії "конкурентоспроможність".

На підставі аналізу економічної літератури залежно від рівня конкуренції можна виокремити декілька підходів до розкриття сутності економічної категорії "конкурентоспроможність".

До першого підходу можна віднести визначення, які розкривають сутність категорії "конкурентоспроможність" на рівні країни або на рівні національної економіки. Саме конкурентоспроможність країни в умовах глобалізації фінансових ринків робить її більш привабливою у середньо- та довгостроковому аспекті для глобальних інвесторів. Відсутність системного бачення власної конкурентоспроможності (або неконкурентоспроможності) у сукупності з відсутністю якої-небудь стратегії по її формуванню обумовлює ризик залишитися інвестиційно непривабливою і неконкурентоспроможною країною [8, с. 112].

До другого підходу можна віднести визначення, які розкривають сутність категорії "конкурентоспроможність" на рівні суб'єкта господарювання. У загальному вигляді під конкурентоспроможністю суб'єкта господарювання розуміють його здатність до ефективно фінансово-господарської діяльності та забезпечення прибутковості за умов конкурентного ринку, тобто здатність забезпечувати випуск і реалізацію конкурентоспроможної продукції та реалізація її за цінами, нижчими ніж у конкурентів [8, ст. 124].

Тобто конкурентоспроможність суб'єкта господарювання є відносним показником і визначається тільки по відношенню до суб'єкта господарювання, які належать до однієї галузі (займаються одним і тим самим видом діяльності) і пропонують (реалізують) аналогічні товари (товари-субститути). Один й той самий суб'єкта господарювання може бути конкурентоспроможним на певному сегменті ринку, а на іншому ні, бути конкурентоспроможним на внутрішньому ринку, а на світовому або його сегменті — ні.

До третього підходу можна віднести погляди вчених, які, розглядаючи економічну категорію конкурентоспроможність суб'єкта господарювання, розкривають її сутність через здатність виробляти конкурентоспроможний товар, продукт, послугу. Вихід на ринок з конкурентоспроможним товаром (послугою) є ключовим моментом у діяльності суб'єкта господарювання з засвоєння ринку та закріплення на ньому. Водночас важливим аспектом у забезпеченні конкурентоспроможності суб'єкта господарювання є систематичне удосконалення продукту (послуги), постійний пошук нових каналів його збуту, нових груп покупців, поліпшення сервісу, активізація реклами [4, с. 105].

В економічній літературі сутність категорії "конкурентоспроможність" також розглядається через такі категорії, як "конкурентна перевага", "конкурентний статус", "конкурентна позиція" та "конкурентний потенціал". З метою визначення інструментів оцінки та обґрунтування методів управління конкурентоспроможністю підприємств галузі рибництва була встановлена ієрархія зазначених понять (рис. 1).

Як видно з рисунка 1, "конкурентна перевага" є базовою складовою конкурентоспроможності суб'єкта конкурентної боротьби, а інші складові — передумовою до її формування в умовах змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах.

Конкурентоспроможність є однією з найважливіших інтегральних характеристик, що використовуються для оцінки ефективності економічної діяльності господарюючих суб'єктів у

тому числі і підприємств галузі рибництва. Саме слово конкурентоспроможність, стосовно будь якого суб'єкту, означає здатність цього суб'єкта (потенційну і / або реальну) витримати конкуренцію [3, с. 91].

Забезпечення конкурентоспроможності підприємств галузі рибництва передбачає три рівні: оперативний, тактичний і стратегічний.

На оперативному рівні забезпечення конкурентоспроможності означає забезпечення конкурентоспроможності продукції. Критерієм конкурентоспроможності в цьому випадку є показник конкурентоспроможності продукції галузі рибництва.

На тактичному рівні конкурентоспроможність характеризується загальним станом підприємства. Критерієм конкурентоспроможності в даному випадку є комплексний показник стану підприємств галузі рибництва.

На стратегічному рівні забезпечення конкурентоспроможності означає забезпечення інвестиційної привабливості підприємств галузі рибництва. Критерієм конкурентоспроможності в даному випадку є зростання вартості підприємств галузі рибництва [4, с. 108].

Конкурентоспроможність підприємства в самому широкому сенсі можна визначити як здатність до досягнення власних цілей в умовах протидії конкурентів. Цілі, як правило, мають тимчасову прив'язку. Тому можна сказати, що конкурентоспроможність підприємства визначається його здатністю вести успішну (відносно поставлених цілей) діяльність в умовах конкуренції протягом певного часу.

Конкурентоспроможність підприємства як характеристика оцінки кінцевих результатів діяльності підприємства на ринку є показником відносним, де базою для порівняння виступають аналогічні показники, які використовуються для оцінки конкурентоспроможності підприємств-конкурентів.

Конкурентоспроможність підприємства є категорією динамічною. Її зміна в часі обумовлено як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, значна частина яких може розглядатися в якості керованих параметрів.

На конкурентоспроможність галузі рибництва впливає ряд факторів, які називають факторами конкурентоспроможності. Фактори конкурентоспроможності — це ті явища і процеси виробничо-господарської діяльності підприємства і соціально-економічного життя суспільства, які викликають зміну абсолютної і відносної величини витрат на виробництво і реалізацію продукції, а в результаті зміну рівня конкурентоспроможності самого підприємства галузі рибництва. Фактори можуть впливати як у бік підвищення конкурентоспроможності галузі рибництва, так і в бік зменшення. Фактори визначають за-

соби і способи використання резервів конкурентоспроможності. Отримання конкурентної переваги на основі факторів залежить від того, наскільки ефективно вони використовуються і де, в якій галузі вони застосовуються [9, с. 152].

Фактори конкурентоспроможності галузі рибництва можна поділити на зовнішні, прояв яких в малому ступені залежить від суб'єкта господарювання, і внутрішні, майже цілком визначаються керівництвом суб'єкта господарювання.

Зовнішні фактори конкурентоспроможності галузі рибництва:

- державна політика щодо експорту та імпорту продукції галузі рибництва;
- рівень економічного розвитку країни;
- державна економічна політика в країнах-експортерах й імпортерах продукції рибництва;
- ефективність функціонування ринків капіталу та якість фінансових послуг;
- рівень розвитку інфраструктури в країні;
- розвиток науково-технологічного потенціалу;
- наявність і рівень кваліфікації трудових ресурсів;

— амортизаційна податкова та фінансово-кредитна політика, включаючи різні державні та міждержавні дотації та субсидії;

— митна політика і пов'язані з нею імпорتنі мита, квоти;

— система державного страхування;

— участь у міжнародному поділі праці, розробці фінансування національних програм щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємства;

— державна система стандартизації та сертифікації продукції рибництва і систем її створення;

— державний нагляд і контроль за дотриманням обов'язкових вимог стандартів, правил обов'язкової сертифікації продукції рибництва;

— правовий захист інтересів споживача;

— основні характеристики ринку його тип і ємність, наявність і можливості конкурентів;

— діяльність громадських та недержавних інститутів.

Внутрішні фактори:

— виробнича і організаційна структури підприємств галузі рибництва;

— технології;

— облік і регулювання виробничих процесів;

— рівень кваліфікації персоналу;

— якість менеджменту;

— інформаційна та нормативно-методична база управління;

— обладнання;

— функціонування системи управління якістю;

— рівень стратегічного управління;

— масштаби застосування аутсорсингу;

- розвиненість збутової (дилерської) мережі;
- ступінь захищеності конфіденційної інформації (безпека системи інформаційного забезпечення);
- масштаби застосування сучасних інформаційних технологій;
- орієнтація на економіку, засновану на використанні знань (економіка знань);
- регулярність залучення інвестицій у розвиток виробництва;
- масштаби використання досягнень науково-технічного прогресу;
- репутація (гудвіл) підприємства;
- мотивація персоналу на підвищення якості товару;
- найбільш суттєві стратегічні конкурентні переваги;
- ефективна конкурентна стратегія;
- вартість підприємства (бізнесу), що відображає його інвестиційну привабливість.

Можливості безпосереднього впливу підприємств галузі рибництва на фактори зовнішнього середовища досить обмежені, оскільки вони переважно діють об'єктивно по відношенню до підприємства. Реальні можливості забезпечення конкурентоспроможності підприємства знаходяться в сфері факторів внутрішнього середовища. Однак впливати на ці фактори можна з різним ступенем ефективності. Так, як правило, значних капіталовкладень і тривалого терміну окупності вимагають інноваційні зміни техніко-технологічних умов роботи. Однак слід зазначити, що при існуючому в світі високому рівні розвитку науково-технічного прогресу виробничий потенціал підприємств, який складає значну частину економічного потенціалу, практично визначається використовуваними у виробництві сучасними технологіями [3, с. 64].

Застосовані на підприємстві технології формують вимоги до кількісного та якісного складу основних виробничих фондів, системи комунікацій, складу і кваліфікації персоналу, використовуваних природних ресурсів (водойм країни), системи обробки інформації. У свою чергу зазначені вимоги визначають виробничу потужність підприємств галузі рибництва, кількість і якість оборотних коштів, необхідних для реалізації виробничого процесу.

Проте для забезпечення конкурентоспроможності галузі рибництва при всій важливості створення сучасних техніко-технологічних умов виробництва необхідно також приділяти увагу формуванню адекватної таким умовам системи менеджменту на підприємстві. Тому серед внутрішніх чинників конкурентоспроможності організації найважливішу роль відіграє рівень якості управління організацією, тобто рівень підготовки менеджерів, вміння правильно вести

ділові операції в умовах постійних змін на ринку. Ці фактори вважають ключовими у визначенні конкурентоспроможності організації на ринку [8, с. 35].

Нинішній стан підприємств галузі рибництва ні за рівнем інтенсифікації, ні по техніко-економічному стану рибоводів не відповідає не тільки потенційним можливостям, а й сучасним досягненням науки і техніки. Тому нині найбільш важливим процесом в аквакультури є освоєння різними господарствами методів ринкової економіки. Змінені умови їх економічної діяльності зумовлюють необхідність розробки нових підходів до проблем економічного розвитку, поліпшення управління, підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності вирощуваної риби, освоєння сучасних ресурсозберігаючих технологій.

Вивчення специфіки роботи підприємств галузі рибництва показує, що одним з потужних резервів збільшення обсягів виробництва цінної продукції в Україні є забезпечення в найближчі роки різкого підвищення рибопродуктивності внутрішніх водойм за рахунок розширення масштабів і поліпшення якості рибоводно-меліоративних робіт, створення сприятливих умов для відтворення аборигенних видів риб, а також збільшення випуску в них рослиноїдних та інших цінних видів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, конкурентоспроможність галузі рибництва — це її здатність, яка є комплексною порівняльною характеристикою, що відображає рівень переваги сукупності макро- і мікропоказників її діяльності, що обумовлюють успіх суб'єкта господарювання на певному сегменті ринку за певний проміжок часу відносно сукупності показників конкурентів.

Всі складові конкурентоспроможності галузі рибництва доцільно поділити на два блоки: організаційні складові та економічні складові. Групу організаційних складових створюють організація системи створення та освоєння нової продукції, організація виробничого процесу, організація діяльності виробничої інфраструктури підприємства, організація забезпечення та контролю якості продукції, організація праці на підприємстві, організація комерційної діяльності підприємства. До економічних складових відносять персонал підприємства і продуктивність праці (кадрові ресурси), виробничі можливості та виробничий потенціал підприємства, рівень науково-інноваційної діяльності підприємства, основні результати діяльності підприємства.

Для того щоб підвищити конкурентоспроможність галузі рибництва, потрібні збалансовані дії та заходи з боку держави: зменшення податкового тиску через запровадження спе-

ціальних режимів та механізмів непрямого оподаткування; формування цінового, кредитного механізму і митної політики з урахуванням специфіки рибного господарства; створення сприятливих і стабільних умов для залучення інвестицій у сферу рибного господарства; визначення окремих ланок і напрямів рибогосподарської діяльності, які потребують дотування та надання субсидій з боку держави; оптимізація товарної номенклатури з урахуванням попиту споживачів, стимулювання просування вітчизняної рибної продукції на внутрішній і зовнішній ринок за рахунок розширення асортименту та поліпшення якості, що в цілому забезпечуватиме високий рівень споживання й сприятиме належній якості харчування населення.

Література:

1. Голубко Є.В. Суть та зміст конкурентоспроможності підприємства / Є.В. Голубко. — Харків: НТУ "ХПІ", 2011. — 1 с.
2. Іванов Ю.Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: [моногр.] / Ю.Б. Іванов, П.А. Орлов, О.Ю. Іванова. — Харків: ІНЖЕК, 2008. — 352 с.
3. Павлова В.А. Фактори, що формують конкурентоспроможність / В.А. Павлова // Європейський вибір України: проблеми теорії та практики реалізації: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. — Д.: Вид-во ДУЕП. — 2003. — С. 76—78.
4. Портер М. Международная конкуренция. Пер. с англ. — М.: Международные отношения, 1993. — 896 с.
5. Сиваченко І.Ю. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організації): навч. посібник. — К.: ЦУЛ, 2003. — 186 с.
6. Скударь Г. М. Управление конкурентоспособностью крупного АО: проблемы и решения / Г.М. Скударь. — К.: Наук. думка, 1999. — 496 с.
7. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. — М.: Маркетинг, 2002. — 892 с.
8. Шарило Ю.Є. Державне регулювання аквакультури у контексті світового досвіду / Ю.Є. Шарило, К.О. Рибальченко // Матеріали X міжнародної науково-практичної конференції "Наука і інновації-2014", Наука і інновації 07-15 жовтня 2014 г. Польща, Przemysl, 07—15 października, 2014. — V. 3. — Ekonomiczne nauki: Przemysl. Nauka i studia. — 2014. — С. 90—92.
9. Шепелев С.С. Підвищення рівня конкурентоспроможності рибного господарства через призму впливу зростаючого глобального ринку / С.С. Шепелев // Наук. Вісн. Полісся. — 2016. — № 3 (7). — С. 76—83.
10. Шепелев С.С. Раціональне використання водних біоресурсів у рамках Спільної рибно-промислової політики ЄС / С.С. Шепелев //

Наук. вісн. Міжнар. гуманітарного ун-ту. Серія: "Економіка і менеджмент". — 2015. — № 11. — С. 89—92.

References:

1. Golubko, Ye.V. (2011), Sut' ta zmist konkurentospromozhnosti pidpriemstva [The essence and content of the company's competitiveness], NTU "KhPI", Kharkiv, Ukraine.
 2. Ivanov, Yu.B. Orlov, P.A. and Ivanov, O.Yu. (2008), Konkurentni perevahy pidpriemstva: otsinka, formuvannia ta rozvytok [Competitive advantages of the enterprise: assessment, formation and development], INZHEK, Kharkiv, Ukraine.
 3. Pavlova, V.A. (2003), "Factors that shape competitiveness", Yevropejs'kyj vybir Ukrainy: problemy teorii ta praktyky realizatsii: Materialy mizhn. nauk.-prakt. konf. [European Choice of Ukraine: The Problems of the Theory and Practice of Realization: Materials International. sci. pract. conf.], View of DUEP, Doneck, Ukraine, pp. 76—78.
 4. Porter, M. (1993), Mezhdunarodnaia konkurentsia [International competition], International relations, Moscow, Russia.
 5. Sivachenko, I.U. (2003), Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva (orhanizatsii): Navch. posibnyk [Management of International Competitiveness of an Enterprise (organization): Teaching. manual], ZUL, Kyiv, Ukraine.
 6. Scudar, G. M. (1999), Upravlenye konkurentosposobnost'iu krupnogo AO: problemy y resheniya [Management of the Competitiveness of Large AO: Problems and Solutions], Science. thought, Kyiv, Ukraine.
 7. Fatkudinov, R. A. (2002), Konkurentosposobnost' orhanyzatsyy v usloviakh kryzysa: ekonomika, marketynh, menedzhment [Competitiveness of organization in the conditions of crisis: economy, marketing, management], Marketing, Moscow, Russia.
 8. Sharilo, Yu.E. and Rybalchenko, K.O. (2014), "State regulation of aquaculture in the context of world experience", Materialy X mezinarnodni vedecko-prakticka konference "Nauka i inowacja-2014", [Materials X conference "Science and innovation-2014"], Poland, Przemysl, Economics of Science: Przemysl. Nauka i studia, pp. 90—92.
 9. Shepelev, S.S. (2016), "Increasing the level of competitiveness of the fish industry through the prism of the impact of the growing global market", Science. Visn Polissya, vol. 3 (7), pp. 76—83.
 10. Shepelev, S.S. (2015), "Management of water bioresources within the framework of the Common Fisheries Policy of the EU", Science. wisn International humanitarian un. Series: "Economics and Management", vol. 11, pp. 89—92.
- Стаття надійшла до редакції 04.07.2019 р.

УДК 330.34:332.142

А. В. Гречко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: 0000-0002-4913-9674

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.39

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО АКТИВІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН

А. Hrechko,

PhD in Economics, Associate professor, Associate professor of economics and entrepreneurship department, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

AREAS OF STATE REGIONAL POLICY TO ENHANCE THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONS IN CONDITIONS OF INSTITUTIONAL CHANGES

У статті запропоновано напрями державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах інституціональних змін. Визначено умови інституціональних змін, що впливають на сталий розвиток регіонів, у тому числі завдяки децентралізованому підходу до організації відповідних відносин між центральною владою та регіональними суб'єктами. Виокремлено ряд загроз ендегенного та екзогенного характеру, які формують інституційні бар'єри розвитку регіональних господарських систем. Сукупний вплив факторів ендегенного та екзогенного характеру чинить деструктивний вплив на сталий розвиток регіонів через незадовільний розвиток наукового, інтелектуального, інноваційного потенціалу держави, погіршення екологічного стану тощо. Визначено підходи щодо вирішення системних проблем сталого розвитку регіонів в умовах інституціональних змін. Обґрунтовано актуальність стимулювання процесу кластеризації економіки як одного із підходів активізації сталого розвитку регіонів.

The article proposes the directions of the state regional policy on the activation of sustainable development of regions in conditions of institutional changes. The conditions of institutional changes affecting the sustainable development of the regions are determined, including through a decentralized approach to the organization of appropriate relations between the central government and regional actors. A number of threats of endogenous and exogenous character are identified, which form institutional barriers to the development of regional economic systems. The combined effect of endogenous and exogenous factors has a destructive effect on sustainable development of regions due to poor development of scientific, intellectual, innovative potential of the state, deterioration of the ecological state, etc. The approaches to solving systemic problems of sustainable development of regions in the conditions of institutional changes are determined, among which the following are singled out: the establishment of innovation as a key priority of state and regional policy; optimization of the budget process at the expense of rationalization of the process of appropriation of funds; attraction of investment resources in progressive directions of infrastructure projects; improvement of the state administration apparatus by strengthening public-private partnership; stimulation of individual entrepreneurial activity; comprehensive modernization and diversification of the real sector of economy. The urgency of the stimulation of the clustering of the economy as one of the approaches to the intensification of sustainable development of the regions is substantiated. Since clustering involves not only the mechanisms of intra-cluster cooperation, but also the effective use of interregional and inter-sectoral links. It is proved that the main advantages of clusters for the activation of sustainable development of the regions are: reduction of the role of the influence of exogenous factors on the efficiency of work and the pace of development

of cluster members; positive impact on the competitive position of the region; support of scientific and technical potential of regions; formation of institutional prerequisites for reorientation of domestic fiscal policy aimed at subsidizing depressed regions in order to stimulate their sustainable development.

Ключові слова: сталий розвиток, регіон, інституціональні зміни, децентралізація, кластеризація, регіональна державна політика.

Key words: sustainable development, region, institutional changes, decentralization, clusterization, regional state policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні виклики, якими супроводжується розвиток національних господарств всіх країн світу, мають, як і будь-який інший процес, позитивні та негативні прояви. У свою чергу, глобальні загрози економічного розвитку, що можуть супроводжуватися глобальною рецесією, актуалізують питання розроблення механізмів стабілізації економічного розвитку країн, що знаходяться у фазі інституціональних змін розвитку економіки. Держави всього світу, із урахуванням глобалізаційних тенденцій розвитку світового господарства, шукають шляхи та механізми, які б сприяли збалансованому, демократичному, сталому розвитку своїх країн. Ці питання є актуальними і для України, оскільки глобалізаційні та інші зовнішні загрози, а також зростаюча асиметричність розвитку регіонів зумовлюють формування нових підходів та принципів щодо функціонування інституціонального середовища. Створення сприятливих соціально-економічних умов, що супроводжується сталим розвитком регіонів та країни в цілому, призводить до перегляду існуючих усталених відносин щодо розподілу благ в суспільстві та пошуку нових рішень наявних проблем. У таких умовах раціональне використання інструментарію державної фінансової політики, засноване на побудові системи фінансових стимулів, сприятиме як розбудові інституціональних структур, так і вирішенню реальних проблем регіонального рівня.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань сталого розвитку регіонів за останні десятиріччя привертало увагу багато українських учених, серед яких треба відзначити: О.А. Алімова, В.М. Боголюбова, І.К. Бистрякова, М.П. Бутка, В.М. Гейця, М.В. Грязева, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, Г.М. Калетніка, В.І. Карамушка, Я. Б. Олій-

ника, А.Г. Мазура, Г.Б. Марушевського, А.Г. Мельник, О.М. Навелєва, В.І. Пилу, Д.А. Палехова, А.Г. Руденка, А.П. Садовенка, А.Г. Чернюк, М.А. Шмідта, А.Г. Шапаря, О.В. Яценка та ін. Науковці досліджували питання сутності та характеристик цього явища, його категоріальний апарат, формували підходи до оцінювання стану сталого розвитку регіонів тощо.

Розгляду інституціональних умов розвитку держави та її регіонів присвячено чимало наукових праць. Ці питання є такими, що жваво обговорюються на різного рівня форумах, симпозіумах, конференціях. Ґрунтовно висвітлені питання інституціональних змін в Україні з урахуванням процесів децентралізації владних повноважень у працях вітчизняних науковців, а саме у роботах: О. Бориславської, Є. Василькова, Г. Возняк, А. Гальчинського, С. Герчаківського, М. Гетьманчука, Б. Данилишина, О. Дроздовського, О. Десятнюка, В. Ємельянова, Я. Жаліла, А. Жицького, Е. Захарченка, І. Зварича, Т. Кальченка, Є. Кузькіна, Н. Мирної, В. Мельник, О. Чугріної, Г. Щедрової та ін.

Віддаючи належне вагомому науковому добору вчених, необхідно зазначити, що підходи відносно активізації сталого розвитку регіонів через стимулювання процесу кластеризації економіки залишаються недостатньо обґрунтованими і вимагають подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розроблення заходів державної регіональної політики щодо активізації сталого розвитку регіонів в умовах інституціональних змін. Для досягнення поставленої мети у статті було розв'язано такі завдання:

— визначено умови інституціональних змін, що впливають на сталий розвиток регіонів;

— виокремлено ряд загроз ендегенного та екзогенного характеру, які формують інституційні бар'єри розвитку регіональних господарських систем;

— визначено підходи щодо вирішення системних проблем сталого розвитку регіонів в умовах інституціональних змін;

— обґрунтовано актуальність стимулювання процесу кластеризації економіки як одного із підходів активізації сталого розвитку регіонів.

У процесі проведення дослідження було використано діалектичний метод — для встановлення взаємозв'язків та виявлення суперечностей між суб'єктами регіональних господарських систем та інституціональними змінами, що відбуваються в Україні, а також метод аналізу та синтезу — для виокремлення найвагоміших аспектів сталого розвитку регіонів за умов децентралізації владних повноважень та кластеризації економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині в Україні можна спостерігати активізацію інституціональних змін у напрямі стимулювання сталого розвитку регіонів, безпосередньо за рахунок використання інституційних важелів впливу. Головним чином така ситуація спостерігається у сфері бюджетно-податкового регулювання і втілена у децентралізованому підході до організації відповідних відносин між центральною владою та регіональними суб'єктами. У сучасній практиці державного управління децентралізований підхід визнаний ефективним інструментом оптимізації матеріального забезпечення виконання функцій місцевих органів влади та інших владних структур з метою активізації та стимулювання сталого регіонального розвитку.

Ключовою перевагою децентралізації як фактору посилення процесів сталості розвитку регіонів є делегування значної кількості видаткових зобов'язань місцевим органам влади, що за умови пропорційного виділення фінансових ресурсів "на місця" забезпечить більш ефективне задоволення нагальних потреб місцевих громад, покращення якості виконання соціальних та адміністративних функцій уповноваженими органами, більш ефективне розподілення та використання ресурсів, у тому числі фінансових.

Особливої актуальності в умовах децентралізації набула потреба реалізації проблеми формування міжбюджетних відносин, що пов'язано із процесом формування місцевих бюджетів, використанням досконалих методів планування, з урахуванням грошових потоків і надходжень, етапів проходження бюджетного процесу. Організація міжбюджетних відносин має здійснюватися для забезпечення проведення єдиної бюджетної політики [2, с. 58].

Наслідком передачі значної кількості повноважень на локальний та регіональний рівень є [3, с. 39]:

— посилення рівня відповідальності та водночас контролю місцевих владних структур з боку громадянського суспільства;

— підвищення ступеня прозорості процесів алокації бюджетних коштів;

— стимулювання росту фіскального потенціалу територій;

— формування сприятливого бізнес-середовища регіону за рахунок більшої маневреності місцевих органів в окремих питаннях фіскальної політики та підтримки фінансування специфічних програм розвитку тощо.

Однак, навіть попри наявність позитивних зрушень у напрямку посилення самостійності регіональних структур та просторової концентрації владних повноважень у бюджетній сфері, варто констатувати наявність ряду загроз як ендегенного, так і екзогенного характеру, які формують інституційні бар'єри розвитку регіональних господарських систем.

До факторів екзогенного характеру впливу на процеси сталості розвитку регіонів можна віднести такі:

— високі темпи розвитку міжнародних фінансових інститутів та закордонних фінансових ринків (в умовах відсутності відповідної вітчизняної інфраструктури) формують стійку залежність регіональних систем від закордонних капіталів;

— високий рівень імпорту продукції обробної промисловості обумовлює витіснення регіонального виробника;

— значний вплив геополітичного фактору як джерела макроекономічної нестабільності;

— прояви регіонального сепаратизму;

— посилення міжконфесійної та міжнаціональної напруженості.

До факторів ендегенного характеру доцільно виокремити такі:

— високий рівень дотаційності місцевих бюджетів;

— відсутність ефективних державних програм побудови масштабних інфраструктурних проектів та об'єктів реального сектору;

— існування корупції у якості впливового суспільного інституту;

— низькі темпи інноваційного розвитку регіонів;

— низька частка експортоорієнтованого високотехнологічного виробництва;

— низький рівень соціальних стандартів, що провокує масові процеси трудової міграції і, як наслідок, спричиняє виникнення структурних

дефіцитів на ринку праці, що напряду впливає на характер бізнес-середовища.

Сукупність факторів ендogenous та екзогенного характеру чинить деструктивний вплив на сталий розвиток регіонів у цілому через незадовільний розвиток наукового, інтелектуального, інноваційного потенціалу держави, спричиняє погіршення показників безпеки, викликає процеси десоціалізації та деградації суспільства, погіршення екологічного стану, руйнування міжрегіональних ланцюгів створення доданої вартості.

Однак, незважаючи на існування складних проблем сталого розвитку регіонів, спричинених нерозвинутим інституційним полем та неможливістю його впливу на ключові економічні процеси, світова практика свідчить про наявність інструментів поступового усунення негативного впливу описаних факторів та спрямування регіональних систем у напрямі сталого розвитку.

До загальних підходів щодо вирішення описаних системних проблем регіонального розвитку доцільно зацентувати увагу на таких:

- встановлення інноваційності як ключового пріоритету державної та регіональної політики;
- оптимізація бюджетного процесу за рахунок раціоналізації процесу алокації коштів;
- залучення прогресивних напрямів інвестування в інфраструктурні проекти;
- удосконалення апарату державного управління за рахунок посилення державно-приватного партнерства;
- стимулювання індивідуальної підприємницької активності;
- всеохоплююча модернізація та диверсифікація реального сектору економіки.

Особливо важливим є розробка дієвих механізмів регулювання та державного стимулювання інноваційних розробок у природокористуванні в умовах децентралізації. Державна політика сталого розвитку надає платформу для формування нових механізмів впровадження концепції "зеленого" зростання на основі нових вимог у сфері охорони навколишнього середовища, впровадження ефективної інноваційної системи екологічного менеджменту на підприємствах, орієнтуючись на кращий світовий досвід [5, с. 55; 6, с. 69].

Одним із найбільш прогресивних підходів щодо активізації сталого розвитку регіонів є стимулювання процесу кластеризації економіки, що на сьогодні представляє собою перспективний напрям державної регіональної

політики провідних країн світу. Використовуючи даний підхід як розв'язання ряду регіональних проблем, зазначимо, що кластер варто розглядати як самостійний економічний інститут, який дозволяє забезпечити ефективне управління інноваційними процесами на засадах локалізації економічних суб'єктів та їх подальшої інтеграції. Водночас кластеризація передбачає не лише механізми внутрішньокластерної кооперації, а і ефективне використання міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків.

Особливостями сучасних регіональних кластерів є їх екологічна та соціальна орієнтація, адже в рамках окремого кластеру координація дій усіх його учасників дозволяє отримати позитивний результат у цих напрямках, а саме: забезпечення нових робочих місць, раціоналізація природокористування, зниження темпів міграції, підвищення рівня освіченості населення, зниження рівня злочинності, загальний позитивний вплив на рівень життя населення.

Існування інституту кластерів дозволить економічним суб'єктам регіонального рівня ефективно використовувати переваги глобалізаційних зв'язків, водночас частково усуваючи проблему асиметрії інформації та загальної інформаційної невизначеності за рахунок більш ефективного узгодження інтересів та мотивацій між учасниками кластеру. Таким чином, процес кластеризації є каталізатором процесів сталого розвитку, їх органічним доповненням, адже формування відповідних інститутів відбувається навколо ідеї господарського комплексу, що включає майже всі стадії інноваційного циклу. Водночас члени кластеру орієнтовані не на матеріальну складову, а на розвиток як такий на засадах взаємоузгодженості та взаємодоповнення власних інтересів.

На сучасному етапі розвитку регіональної економіки акцент робиться не тільки на тому факторі, що функціонування певного кластера має бути визначено в стратегії регіонального розвитку, а на необхідності існування консенсусу між підприємницькими та адміністративними "верхами" регіону в рамках ефективного розвитку кластерних утворень [1, с. 13; 7, с. 181].

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження дає можливість визначити, що головними перевагами кластерів для активізації сталого розвитку регіонів є:

— дієвий інструмент взаємодії державних, суспільних та ринкових інститутів;

— зменшення ролі екзогенних факторів на ефективність роботи та темпи розвитку членів кластеру;

— позитивний вплив на конкурентні позиції регіону;

— покращення загальних макроекономічних показників (зайнятість, рівень доходів населення, рівень освіти);

— підтримка науково-технічного потенціалу держави за рахунок фінансової підтримки дослідницьких робіт приватним сектором;

— формування інституційних передумов переорієнтації вітчизняної бюджетної політики, спрямованої на дотування депресивних регіонів у напрямі стимулювання їх сталого розвитку.

Таким чином, описані заходи покращення державної регіональної політики та формування потужних регіональних кластерів дозволять розв'язати проблему депресивних регіонів, сформувати ефективну систему міжрегіональних господарських зв'язків, забезпечивши стабільні темпи росту регіональних господарських систем на засадах концепції сталого розвитку.

Література:

1. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти: монографія / Міжнародна рада з науки (ICSU) та ін.; наук. кер. проекту М.З. Згуровський. — К.: НТУУ "КПІ". — 2012. — 312 с.

2. Бобровська О. Формування та відтворення потенціалу сталого розвитку територій регіону / О. Бобровська // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2017. — № 1. — С. 54—61.

3. Децентралізація як передумова модернізаційних змін сталого розвитку регіонів України: монографія / В.Ю. Худолей, Р.В. Тульчинський, А.В. Гречко. — Херсон: Вид-во: ФОП Вишмірський В.С., 2019. — 112 с.

4. Дзядук Т.В. Кластер як засіб підвищення конкурентоспроможності національної економіки / Т.В. Дзядук // Економічний простір. — 2008. — № 20/2. — С. 51—58.

5. Драган І.В. Структура інструментарію державного управління сталим розвитком регіону в системі раціонального природокористування / І.В. Драган // Вісник АМСУ. Серія: "Державне управління". — 2013. — № 2. — С. 132—137.

6. Кузькін Є.Ю. Ключові проблеми формування фінансової спроможності місцевих бюд-

жетів / Є.Ю. Кузькін // Наукові праці НДФІ. — 2016. — № 1. — С. 53—67.

7. Тульчинська С.О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: монографія / С.О. Тульчинська. — К.: НТУУ "КПІ", — 2009. — 488 с.

8. Тульчинська С.О. Перспективи та домінуючі фактори розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія / С.О. Тульчинська. — Херсон: Ви-во "ПП Вишмірський В.С.", 2014. — 210 с.

References:

1. Zghurovs'kyj, M.Z. (2012), Analiz staloho rozvytku: hlobal'nyj i rehional'nyj konteksty. [Analysis of Sustainable Development: Global and Regional Contexts], NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.

2. Bobrovs'ka, O. (2017), "Formation and reproduction of the potential of sustainable development of the region's territories", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, vol. 1, pp. 54—61.

3. Khudolej, V.Yu. Tul'chyns'kyj, R.V. and Hrechko, A.V. (2019), Detsentralizatsiia iak peredumova modernizatsiinykh zmin staloho rozvytku rehioniv Ukrainy [Decentralization as a prerequisite for the modernization of sustainable development of Ukrainian regions], PP Vyshemyrs'kyj V.S., Kherson, Ukraine.

4. Dziaduk, T.V. (2008), "Cluster as a means to Increase the competitiveness of the national economy", Ekonomichnyj prostir, vol. 20, no. 2, pp. 51—58.

5. Drahan, I.V. (2013), "The Structure of the Instrument of Public Administration for the Sustainable Development of the Region in the System of Rational Nature Management", Visnyk AMSU. Serii: "Derzhavne upravlinnia", vol. 2, pp. 132—137.

6. Kuz'kin, Ye.Yu. (2016), "Key problems of fiscal capacity building of local budgets", Naukovi pratsi NDFI, vol. 1, pp. 53—67.

7. Tul'chyns'ka, S.O. (2009), Intel'ktual'no-innovatsiina modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty. [Intellectual-innovative modernization of the Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects], NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.

8. Tul'chyns'ka, S.O. (2014), Perspektyvy ta dominanty rozvytku intel'ktual'no-innovatsiinoi systemy rehioniv Ukrainy. [Perspectives and domains of development of the intellectual-innovative system of regions of Ukraine], PP Vyshemyrs'kyj V.S., Kherson, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2019 р.

УДК 332.2:502:630*114(447)

І. А. Опенько,

к. е. н., доцент кафедри геодезії та картографії,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: 0000-0003-2810-0778

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.44

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ПРОДУКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

I. Openko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Geodesy and Cartography, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ECOLOGICAL AND ECONOMIC PRODUCTIVITY OF THE LAND FOREST USING IN UKRAINE

У статті проаналізовано еколого-економічну продуктивність використання земель лісогосподарського призначення в Україні за період 2005—2018 рр. За даними Держгеокадастру України окреслений переважаючий тип використання земель в Україні. Визначено площі земель лісогосподарського призначення в усіх областях нашої держави. Розраховані фактичні показники лісистості в розрізі областей та проведений порівняльний аналіз з їх оптимальними значеннями. В ході дослідження автором було запропоновано експонентну лінію тренду, яка має висхідний характер (коефіцієнт детермінації — 0,9763) і описує позитивну динаміку сприяння природному поновленню та створенню лісів в Україні державними лісогосподарськими підприємствами. Економічну продуктивність використання земель лісогосподарського призначення визначено шляхом зіставлення витрат лісогосподарських підприємств та отриманих доходів від реалізації деревини.

The article analyzes the ecological and economic productivity of lands forest using in Ukraine by the period of 2005—2018 years. Forests are one of the unique phenomena of nature, occupying about a third of the land of our planet, forest plantations occur almost everywhere where forest-taxi conditions are favorable for the respective species of forest stands. In addition to the fact that forests form one of the most valuable natural landscapes in the world, which is under special protection from international environmental organizations for sustainable development, such natural objects have a variety of favorable effects on people's livelihoods.

Forest plantations mitigate the climatic conditions of growing crops on the surrounding land, reduce the negative impact of erosion processes (deflation, water erosion), regulate the water regime of river systems, form a raw material "cell" for many industries, provide jobs for the population and provide recreational the value of the territory forming exclusively favorable conditions for rest.

Today, however, natural resources are deteriorating all over the planet, ecosystems suffer from anthropogenic stress, and biodiversity is lost. Changes in land use, including the destruction of forests, result in the loss of valuable habitats, reduced freshwater volumes, land degradation, soil erosion and carbon emissions in the atmosphere.

According State Agency for Geodesy and Cartography of Ukraine outlined the predominant type of land use in Ukraine. Identified areas of land for forestry purposes in all regions of our country. The actual indicators of woodiness are calculated in terms of areas and a comparative analysis with their optimal values is carried out. According to our calculations, in 75% of Ukraine's regions, the forest density does not reach its optimal level of the relevant natural and climatic zone, which indicates the low level of ecological productivity of forestry lands in these regions. In the course of the study, the author proposed an exponential trend line, which has a rising character (the determination coefficient is 0.9763) and describes the positive dynamics of promoting state-owned forestry enterprises in Ukraine's natural regeneration and creation of forests. The economic efficiency of land use for forestry purposes determined by comparing the costs of forest enterprises and income received from the sale of wood.

Ключові слова: землі лісогосподарського призначення, лісистість, використання земель, економічна продуктивність, ліс.

Key words: forest land, forestry, land use, economic productivity, forest.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою, для розвитку науково-методологічних підходів в області забезпечення раціонального використання та охорони земель

лісогосподарського призначення, варто вважати подію — 5 вересня 2015 року з'їзд 193 країн-членів ООН, які затвердили "Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030

року". Цей документ передбачає досягнення 17 цілей в галузі сталого розвитку (далі ЦСР) якими будуть керуватися міжнародні співтовариства в найближчі 15 років (2016—2030 рр.) та які безпосередньо охоплюють ефективність використання лісових землекористувань [1—3].

Окреслені ЦСР визначатимуть політичні напрями розвитку, питання фінансування і заходи щодо реалізації проекту в період до 2030 року [1, 2, 3]. Крім того, в запропонованому проекті передбачено 169 завдань, 230 показників, визначено шляхи реалізації та глобальне партнерство, яке носить універсальний і взаємопов'язаний характер, що стосується всіх країн-учасників, у тому числі і України [2; 4].

Ліси є одним із унікальних явищ природи, займаючи близько третини суходолу нашої планети, лісові насадження зустрічаються практично скрізь, де лісотаксаційні умови є сприятливими для відповідних порід деревостанів. Крім того що ліси формують один із найцінніших природних ландшафтів у світі, який перебуває під особливою охороною з боку міжнародних, екологічних організацій щодо сталого розвитку, такі природні об'єкти здійснюють різноманітний сприятливий вплив на життєдіяльність людей.

Лісові насадження пом'якшують кліматичні умови вирощування сільськогосподарських культур на прилеглих угіддях, знижують негативний вплив ерозійних процесів (дефляції, водної ерозії), регулюють водний режим річкових систем, формують сировинний "осередок" для багатьох галузей промисловості, забезпечують робочі місця для населення та забезпечують рекреаційну цінність території формуючи виключно сприятливі умови для відпочинку.

Необхідність захисту екологічно стабільних екосистеми, які захищають планету від шкідливих викидів в атмосферу, підтримують життєдіяльність флори та фауни є надзвичайно важливим. Лісові землі забезпечують людство безліччю екологічних товарів і послуг, а саме: генерують чисте повітря, утворюють території для розміщення (захисту) біорізноманіття, знижують вплив від наслідків зміни клімату. Ліси і пасовищні угіддя також підтримують існування цілого ряду галузей економіки, створюють робочі місця для економічно активного населення і генерують додатковий дохід, водночас виступають продовольчою базою, сировинним осередком для виробництва ліків, палива для значної кількості населення нашої планети.

Однак сьогодні по всій планеті природні ресурси погіршуються, екосистеми зазнають

неабиякого антропогенного навантаження, втрачається біологічне різноманіття. Зміни в землекористуванні, включаючи знищення лісів, призводить до втрати цінних середовищ існування, скорочення обсягів прісної води, деградації земель, ерозії ґрунтів і викиду вуглецю в атмосферу [4; 8—12].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні ідеї становлення теорії раціонального природокористування в тому числі земель лісогосподарського призначення, описані у результатах дослідження С.А. Генсірука, який зазначає, що теорія раціонального природокористування повинна ґрунтуватися на пізнанні об'єктивних законів історично розвиваючого процесу взаємодії природи та суспільства, що дає можливість передбачити та оцінити наслідки такого "симбіозу" у будь-якому часовому діапазоні [5, с. 23].

Водночас економіст Grace Wong [6], яка досліджувала процес використання лісових масивів, займалася оцінкою соціальних, економічних та екологічних проблем у тропічних умовах, приділяючи особливу увагу взаємозв'язку між розвитком, соціально-політичних процесів та змін навколишнього середовища, у своїй публікації наголошує, що обсяги викидів CO₂, від вирубки лісів і деградації лісів перевершують емісію вуглецю від усієї транспортної галузі в усьому світі.

Вирішення будь-яких проблем щодо раціонального природокористування в тому числі земель лісогосподарського призначення потребує глибокого та всебічного вивчення. Водночас різноманітні управлінські, організаційні рішення повинні ґрунтуватися на певних наукових прогнозах щодо наслідків проектного природокористування, розробках заходів, які запобігають впливу негативних факторів на довкілля, та удосконаленні підходів під час господарського планування з урахуванням екологічного фактору. Також для охорони земель лісогосподарського призначення необхідна потужна матеріально-технічна база з урахуванням сучасних досягнень техніки, зокрема, GNSS — технологій, які дозволяють здійснювати облік лісових масивів (площ) з досить високою точністю; широкомасштабне впровадження технологій безвідходного (маловідходного) виробництва; збільшення обсягів випуску синтетичних (штучних) замінників природним матеріалам [5].

Досліджуючи теоретичні основи організації лісового господарства Н.П. Анучін [5], заува-

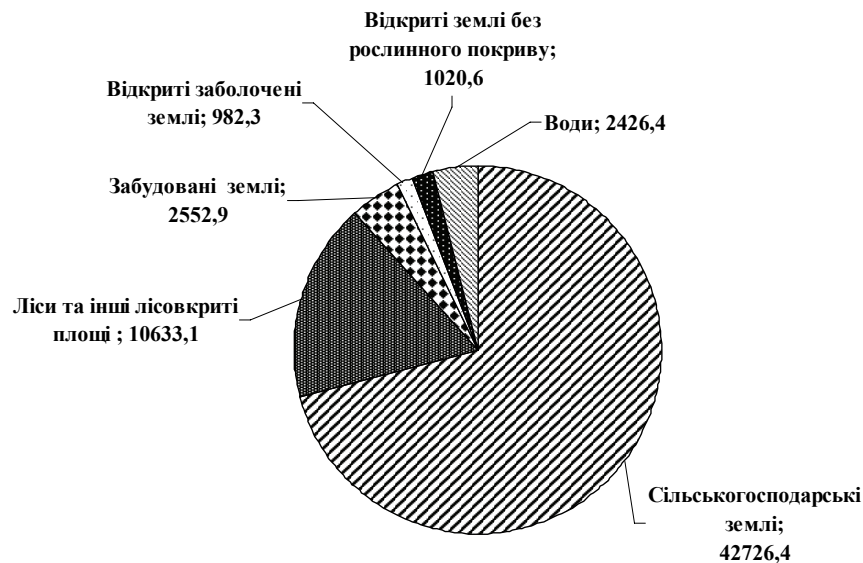

Рис. 1. Структура земельного фонду України станом на 2016 рік, тис. га

Джерело: створено автором за даними Держгеокадастру України (статистичної форми 6-зем).

жує на необхідності здійсненні безперервного лісового господарства, враховуючи співвідношення між об'ємом виробництва деревини на землях лісогосподарського призначення та невиснажливими об'ємом її вилучення. Встановлення обсягів щорічних рубок у лісах, наближених до розмірів стабільного (природного) приросту, обумовлює відносну рівномірність лісокористування.

Таким чином зважаючи на необхідність визначення розмірів лісокористування відповідно до вікової та бонітетної диференціації деревостану, у різних лісових господарствах, основоположний принцип за збалансованої організації ви-

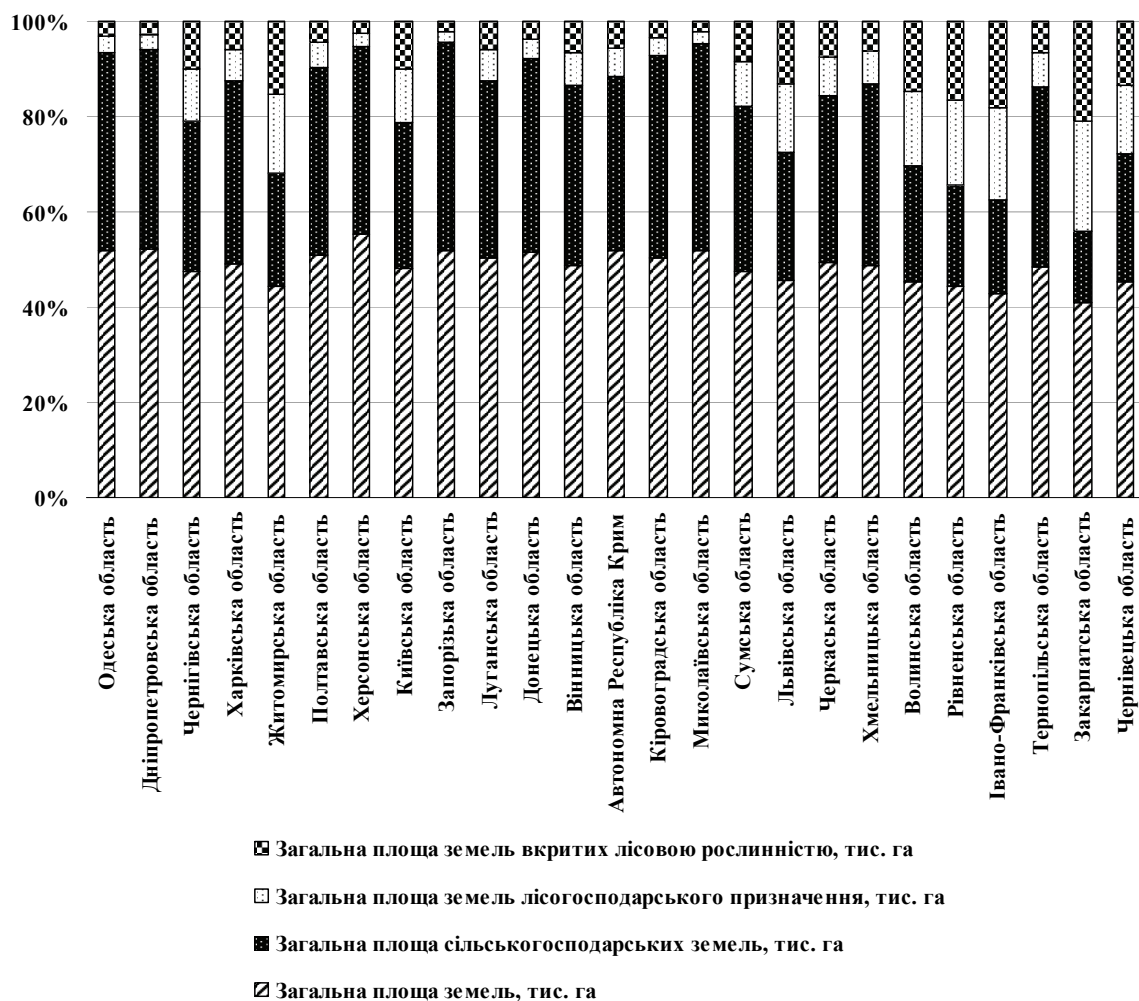

Рис. 2. Діаграма земельного фонду України в розрізі областей станом на 2016 рік

Джерело: створено автором за даними Держгеокадастру України (статистичної форми 6-зем), діаграма ранжована за площею адміністративно-територіальної одиниці у порядку спадання.

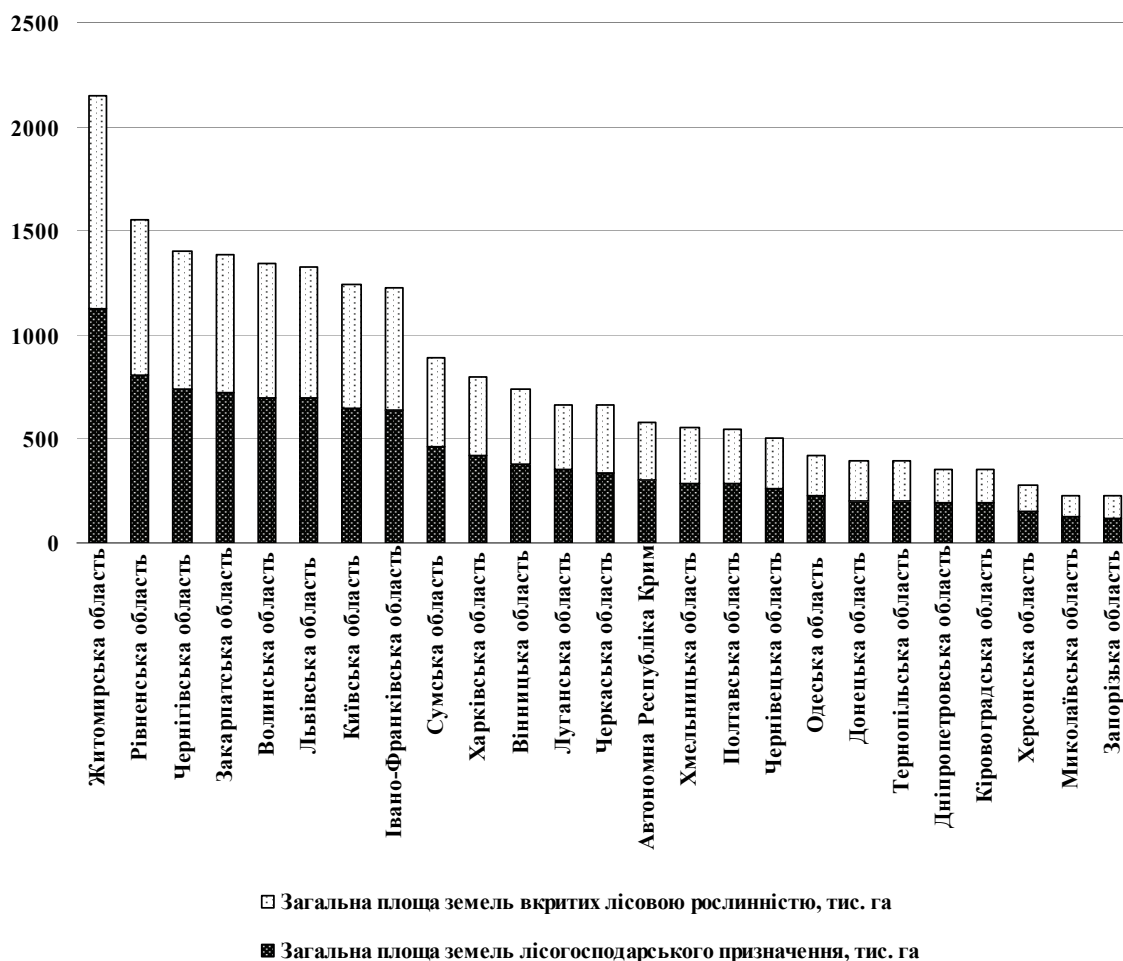

Рис. 3. Діаграма земель лісогосподарського призначення у розрізі областей по Україні станом на 2016 рік

Джерело: створено автором за даними Держгеокадастру України (статистичної форми 6-зем).

користання земель лісогосподарського призначення повинен бути зорієнтований на безперервне, рівномірне, невиснажливе використання земель лісогосподарського призначення [13—16].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналітичне оцінювання еколого-економічної продуктивності використання земель лісогосподарського призначення в Україні. Для досягнення зазначеної мети розв'язано такі завдання: визначені фактичні показники лісистості в розрізі областей та проведений порівняльний аналіз з їх оптимальними значеннями; розраховано чистий прибуток лісогосподарських підприємств від реалізації деревини за 2005—2018 рр. в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За даними Держгеокадастру України станом на 2016 р. (згідно з формою 6-зем), найбільшу частку, у структурі земельного фонду нашої держави, займають сільськогосподарські

землі — 70,8 % (42726,4 тис. га) від загальної площі країни, ліси та інші лісовкриті площі займають 17,6 % території (10633,1 тис. га), забудовані землі — 4,2 % (2552,9 тис. га), відкриті заболочені землі — 1,6 % (982,3 тис. га), землі без рослинного покриву — 1,7 % (1020,6 тис. га), води — 4,0 % (2426,4 тис. га) (рис. 1).

Аналізуючи структуру земельного фонду України, варто зазначити, що практично у всіх областях нашої держави, сільськогосподарські землі займають найбільшу площу, крім Закарпатської області (площа земель лісогосподарського призначення займає більшу територію області), що безпосередньо впливає на економічну специфікацію регіону (рис. 2).

Найбільша площа земель лісогосподарського призначення зосереджена в таких областях: Житомирська (1123,4 тис. га, з них 1024,0 тис. га — площа земель вкритих лісовою рослинністю), Рівненська (805,8 тис. га, з них 744,1 тис. га — площа земель вкритих лісовою рослинністю), Чернігівська (740,5 тис. га, з них 663,2 тис. га — площа земель вкритих лісовою рослинністю),

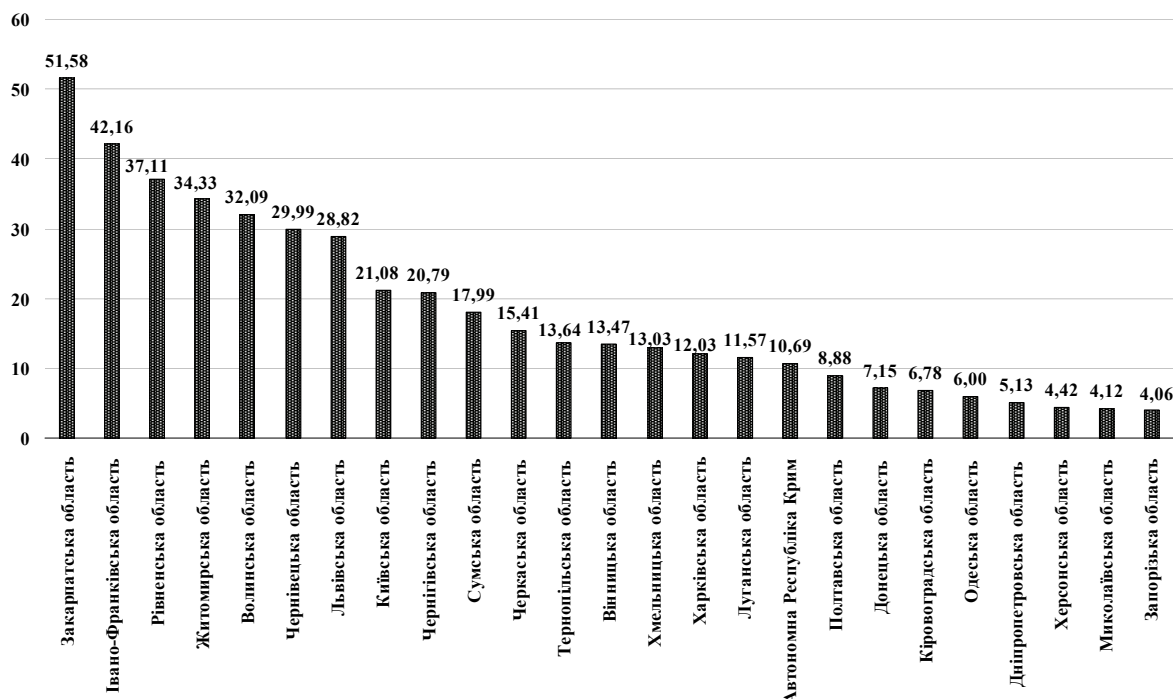

Рис. 4. Діаграма лісистості у розрізі областей по Україні станом на 2016 рік, %

Джерело: розраховано автором за даними Держгеокадастру України (статистичної форми 6-зем).

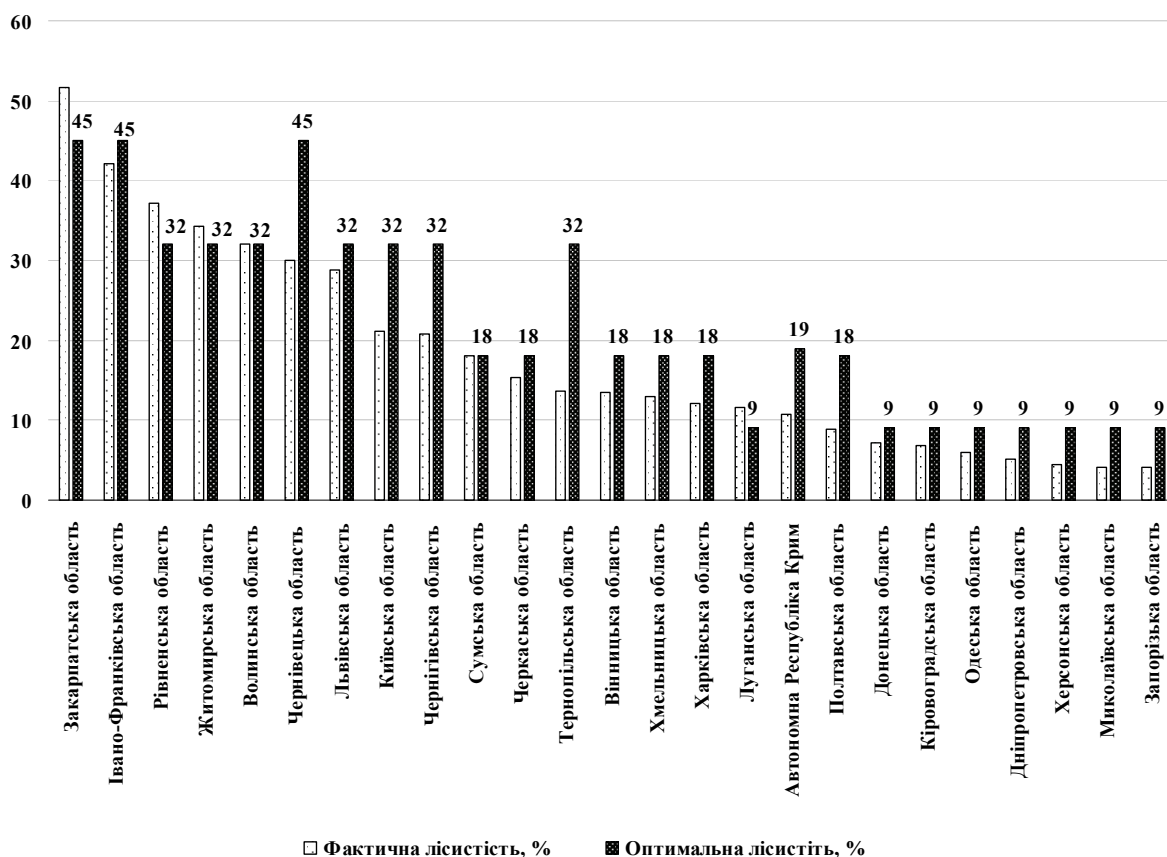

Рис. 5. Порівняльна діаграма фактичної та оптимальної лісистості у розрізі областей по Україні станом на 2016 рік, %

Джерело: створено автором за даними Держгеокадастру України (статистичної форми 6-зем) та Державного агентства лісових ресурсів України [7].

стю), Закарпатська (724,0 тис. га, з них 657,8 тис. га — площа земель вкритих лісовою рослинністю), Волинська (697,70 тис. га, з них 646,5 тис. га — площа земель вкритих лісовою рослинністю), Львівська (694,70 тис. га, з них 629,10 тис. га — площа земель вкритих лісовою рослинністю), Київська (648,80 тис. га, з них 592,80 тис. га — площа земель вкритих лісовою рослинністю) (рис. 3).

Натомість у Запорізькій (119,30 тис. га), Миколаївській (124,50 тис. га), Херсонській (152,10 тис. га), Кіровоградській (189,10 тис. га), Дніпропетровській (192,80 тис. га) областях спостерігається найнижча площа земель лісогосподарського призначення.

Ліси в Україні зростають у різних природно-кліматичних умовах (Степ, Лісостеп, Полісся) в Карпатах, гірських районах Криму, які мають різні лісорослинні умови. Такі обставини впливають на лісистість у розрізі областей. Найвища лісистість в Україні спостерігається у областях, які територіально розміщені в зоні Полісся та Карпат, а саме, Закарпатська

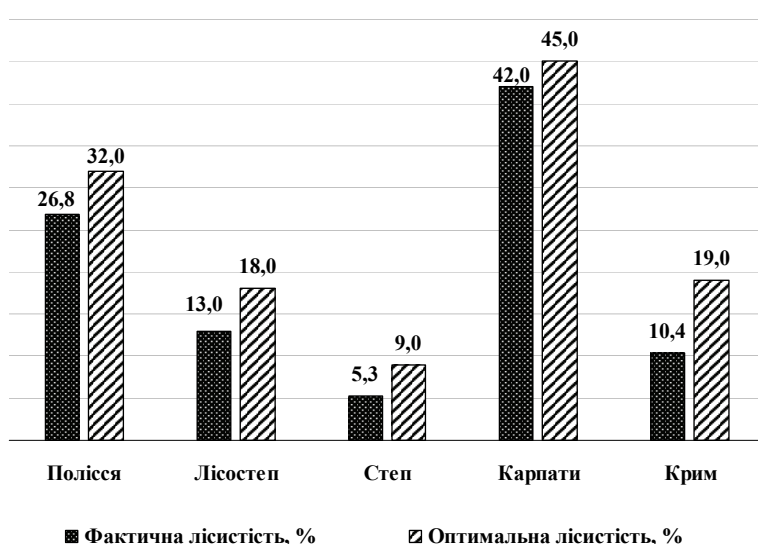

Рис. 6. Діаграма лісистості у розрізі природно-кліматичних зон в Україні, %

Джерело: створено автором за даними Державного агентства лісових ресурсів України [7].

(51,58%), Івано-Франківська (42,16 %), Рівненська (37,11 %), Житомирська (34,33 %), Волинська (32,09 %), Чернівецька (29,99 %), Львівська (28,82 %) (рис. 4).

Водночас найнижчий показник лісистості спостерігається в Степових, Лісостепових природно-кліматичних зонах України, зокрема, в Запорізькій (4,06 %), Миколаївській (4,12 %), Херсонській (4,42 %), Дніпропетровській

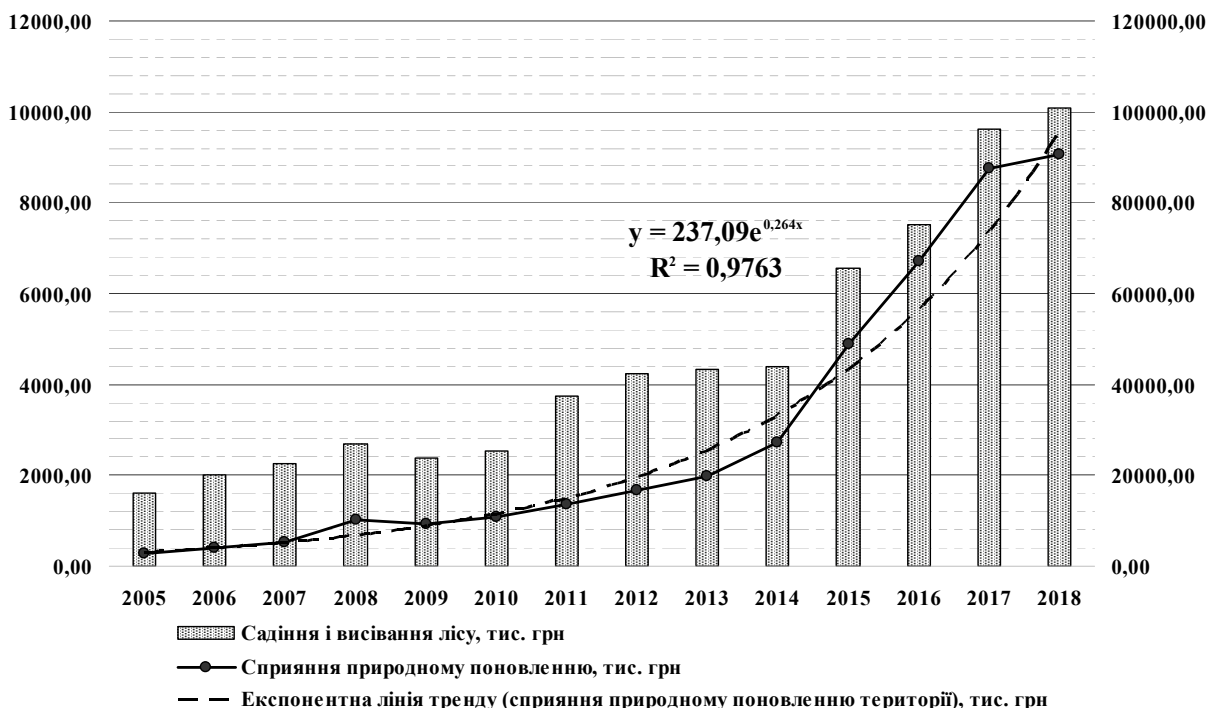

Рис. 7. Діаграма динаміки витрат лісогосподарських підприємств на садіння та висівання лісу та сприяння природному поновленню

Джерело: створено автором за даними Державного агентства лісових ресурсів України — формою № 10-ЛГ.

Таблиця 1. Економічна продуктивність державних лісогосподарських підприємств в Україні від реалізації деревини

Рік	Прибуток лісогосподарських підприємств від реалізації деревини в Україні, тис. грн	Валовий дохід лісогосподарських підприємств в Україні від реалізації деревини, тис. грн	Загальні витрати лісогосподарських підприємств в Україні, тис. грн
2018	18624,30	13159906,90	13141282,60
2017	48381,70	10597878,00	10549496,30
2016	877098,70	10007003,60	9129904,90
2015	1169473,70	8690971,50	7521497,80
2014	539556,90	6129087,70	5589530,80
2013	127073,10	4798049,10	4670976,00
2012	-7768,80	4297101,00	4304869,80
2011	371511,20	4382753,00	4011241,80
2010	276647,60	3335872,60	3059225,00
2009	-582165,00	1836318,70	2418483,70
2008	-123449,10	2440982,50	2564431,60
2007	-202171,80	2030511,60	2232683,40
2006	-126045,20	1681833,90	1807879,10
2005	-122512,10	1346420,30	1468932,40

Джерело: розраховано автором за даними Державного агентства лісових ресурсів України — формою № 10-АГ.

(5,13%), Одеській (6,00 %), Кіровоградській (6,78 %), Донецькій (7,15 %), Полтавській областях (8,88 %). Такі показники свідчать про необхідність збільшення лісових площ, для покращення екологічної стабільності регіонів зважаючи на оптимальні показники лісистості (рис. 5).

Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності й не досягає оптимального рівня (рис. 6), за якого ліси найкраще впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, протидіють ерозійним процесам, а також забезпечують одержання більшої кількості деревини [7].

Показник лісистості, на наш погляд, є одним із основних факторів екологічної стабільності території та біологічної продуктивності екологічної системи — лісу. Натомість цей коефіцієнт безпосередньо впливає на природно-кліматичні умови регіону, формує екологічно безпечне середовище для проживання людей тощо.

Варто зазначити, що в результаті виробничої діяльності лісогосподарських підприємств здійснюються позитивні заходи щодо садіння і висівання лісів, витрачаються кошти на сприяння природного поновлення території що впливає на покращення довкілля (рис. 7).

З графіка видно, що динаміка витрат на створення лісів та сприяння природному поновленню позитивна, про що свідчить висхідна експонентна лінія тренду із коефіцієнтом детермінації 0,9763, який підтверджує статистичну адекватність отриманих розрахунків.

Водночас економічну продуктивність використання земель лісогосподарського призначення в Україні, нами була проаналізовано за період з 2005 року по 2018 роки, на основі даних виконання виробничого плану по лісовому господарству — формою № 10-АГ, яка була затверджена наказом Держкомлісгоспу України від 05.02.2009 р. № 30, у розрізі державних лісогосподарських підприємств, що підпорядковані Держлісагентству України.

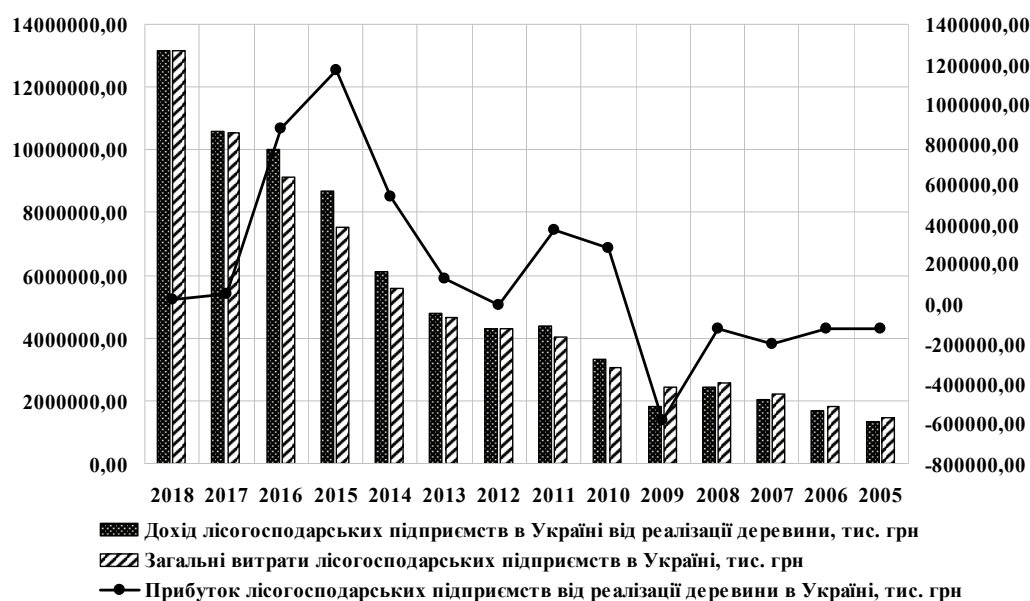

Рис. 8. Діаграма продуктивності лісових підприємств

Джерело: розраховано автором за даними Державного агентства лісових ресурсів України — формою № 10-АГ.

Встановлено, що за період 2005—2009 рр. продуктивність лісового господарства була негативною (витрати лісгосподарських підприємств значно перевищували доходи від реалізації деревини), зокрема у 2005 році загальний прибуток державних лісгосподарських підприємств в Україні складав -122,512 млн грн, тоді як у 2009 році цей показник був найгіршим з економічної точки зору (-582,165 млн грн) за весь дослідний період 2005—2018 роки що і відображено в таблиці 1 та рисунку 8.

Цікавим фактом є те, що, починаючи з 2013 року, разом із початком реформи щодо децентралізації влади в Україні (2014 рік), спостерігається позитивна динаміка використання земель лісгосподарського призначення, державними підприємствами. Найвищий показник економічного прибутку був зафіксований нами у 2015 р. (1169,474 млн грн), 2016 р. (877,099 млн грн), 2014 р. (539,557 млн грн).

ВИСНОВКИ

За нашими розрахунками у 75 % областей України показник лісистості не досягає його оптимального рівня відповідної природно-кліматичної зони, що свідчить про низький рівень екологічної продуктивності земель лісгосподарського призначення в цих регіонах.

Також за проведеними дослідженнями можна стверджувати, що доходи, які отримують лісгосподарські підприємства, виключно, за рахунок реалізації деревини від рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, ліквідації захаращеності, рубок головного користування та інше, впливають на нестабільну прибутковість підприємств у цілому по Україні.

Література:

1. Committee on World Food Security (CFS). Sustainable Development Goals (SDGs). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/cfs/home/activities/sdgs/en/>
2. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Sustainable Development Goals. Overview [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/sustainable-development-goals/overview/en/>
3. ФАО. Состояние лесов мира 2018 — Пути к достижению устойчивого развития с учетом значения лесов. Рим [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.fao.org/3/I9535RU/i9535ru.pdf
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Sustainable Development Goals. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/sustainable-development-goals/goals/goal-15/en/>
5. Генсирук С. А. Рациональное природопользование. Лесная промышленность. 1979. 312 с.
6. Grace Wong. Combat or catalyse? Conservation efforts in tropical forest communities have great potential but must avoid exacerbating income inequalities. Access mode: <https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2018-04-11-combat-or-catalyse.html>
7. Публічний звіт Державного агентства лісових ресурсів України за 2018 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/194P-skQpV9f11-BOdYBGSKix_uIyHlfhQ/view?usp=sharing
8. Шевченко О. В., Опенько І. А. Теоретичні передумови раціонального сільськогосподарського землекористування. Збалансоване природокористування. 2017. № 3, С. 126—130.
9. Шевченко О. В., Опенько І. А., Цвях О. М. Економічні передумови чергування культур як спосіб запобігання деградації агроландшафту. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 2. С. 58—65.
10. Tsvyakh O., Openko I. Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration. Baltic Surveying International Scientific Journal. 2017. Vol. 6_1. P. 60 — 65.
11. Цвях О. М., Опенько І. А. Промислові території, як просторовий базис оптимізації використання земель в місті Києві. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2017. № 1. С. 83—91.
12. Опенько І. А., Шевченко О. В., Цвях О. М. Аналіз наукових-методичних підходів до грошової оцінки земельних ділянок із полезахисними лісовими насадженнями. Збалансоване природокористування. 2016. № 4. С. 137—142 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/5-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokoristuvannya-4-2016>
13. Опенько І. А., Євсюков Т. О. Удосконалення обліку кількості та якості земель під полезахисними лісовими насадженнями в кадастрово-реєстраційній системі. Збалансоване природокористування. 2014. № 3. С. 106—112
14. Опенько І. А., Євсюков Т. О. Землі під полезахисними лісовими насадженнями: сучасний стан, проблеми, шляхи вирішення. Збалансоване природокористування. 2014. № 1. С. 125—131 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3->

zbalansovane-prirodokoristuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokoristuvannya-1-2014r

15. Опенько І.А. Порівняльний аналіз оприлюднення земельно-кадастрових відомостей у зарубіжних країнах та Україні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2013. № 3. С. 80—87.

16. Ievsiukov T., Openko I. An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine. Elsevier, Procedia — Social and Behavioral Sciences, "GEOMED 2013" The 3rd International Geography Symposium June 10—13, 2013 Kemer, Antalya — Turkey. Access mode: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814016619>

References:

1. Committee on World Food Security (CFS) (2019), "Sustainable Development Goals (SDGs)", available at: <http://www.fao.org/cfs/home/activities/sdgs/en/> (Accessed 30 June 2019).

2. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2019), "Sustainable Development Goals. Overview", available at: <http://www.fao.org/sustainable-development-goals/overview/en/> (Accessed 30 June 2019).

3. FAO (2018), "World's Forests World 2018 - Ways to achieve sustainable development, taking into account the importance of forests", available at: www.fao.org/3/I9535RU/i9535ru.pdf (Accessed 30 June 2019).

4. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2019), "Sustainable Development Goals. Goals", available at: <http://www.fao.org/sustainable-development-goals/goals/goal-15/en/> (Accessed 30 June 2019).

5. Gensiruk S. A. (1979), Racional'noe prirodopol'zovanie [Rational nature management], Forestry industry, Moscow, Russia.

6. Wong, G. (2018), "Combat or catalyse? Conservation efforts in tropical forest communities have great potential but must avoid exacerbating income inequalities", available at: <https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2018-04-11-combat-or-catalyse.html> (Accessed 30 June 2019).

7. State Agency of Forest Resources of Ukraine (2019), "Public report of the State Agency of Forest Resources of Ukraine for 2018", available at: https://drive.google.com/file/d/194P-skQp-V9fI1BOdYBGSKix_u1yHlfhQ/view?usp=sharing (Accessed 30 June 2019).

8. Shevchenko, O. V. and Openko, I. A. (2017), "Theoretical prerequisites for rational agricultural

land use. Balanced Nature Using", vol. 3, pp. 126—130.

9. Shevchenko, O. V. Openko, I. A. and Tsvyakh, O. M. (2017), "Economic preconditions for alternating crops as a way to prevent degradation of the agro-landscape", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 2, pp. 58 - 65.

10. Tsvyakh, O. and Openko, I. (2017), "Main directions of urban land optimization in Kiev agglomeration", Baltic Surveying International Scientific Journal, Vol. 6 (1), pp. 60—65.

11. Tsvyakh, O. M. and Openko, I. A. (2017), "Industrial territories as a spatial basis for optimizing the use of land in the city of Kiev", Land management, cadastre and land monitoring, vol.1, pp. 83—91.

12. Openko, I. A. Shevchenko, O. V. and Tsvyakh, O. M. (2016), "Analysis of scientific and methodical approaches to the monetary valuation of land with field-protective forest plantations", Balanced Nature Using, vol. 4, pp.137—142, available at: <http://natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/5-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2016-rik?download=17:zbalansovane-prirodokoristuvannya-4-2016> (Accessed 30 June 2019).

13. Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), "Improving accounting quantity and quality of land for shelter forest plantations in the cadastral registration system", Balanced Nature Using, vol. 3, pp. 106—112

14. Openko, I. A. and Ievsiukov, T. O. (2014), "Lands under field-protective forest plantations: current state, problems, solutions", Balanced Nature Using, vol. 1, pp. 125—131, available at: <http://www.natureus.org.ua/index.php/ua/component/phocadownload/category/3-zbalansovane-prirodokoristuvannya-2014-rik?download=6:zbalansovane-prirodokoristuvannya-1-2014r> (Accessed 30 June 2019).

15. Openko, I. A. (2013), "A comparative analysis of the publication of land cadastral data in foreign countries and Ukraine", Land management, cadastre and land monitoring, vol. 3, pp. 80—87.

16. Ievsiukov, T. Openko, I. (2013), "An Inventory Database, Evaluation and Monitoring of Especially Valuable Lands at Regional Level in Ukraine", Elsevier, Procedia — Social and Behavioral Sciences, "GEOMED 2013" The 3rd International Geography Symposium June 10 - 13, Kemer, Antalya - Turkey, available at: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814016619> (Accessed 30 June 2019).

Стаття надійшла до редакції 02.07.2019 р.

УДК 330.46

В. В. Зубова,
викладач кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0002-5310-0932

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.53

ТЕОРІЯ МАТЧИНГУ В ЕКОНОМІЦІ: ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ

V. Zubova,
Lecturer, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv
ORCID ID: 0000-0002-5310-0932

MATHING THEORY IN THE ECONOMY: APPLICABLE ASPECTS OF APPLICATION

У статті розглянуто основні питання теорії матчингу та проаналізовано основні прикладні аспекти застосування цієї теорії в економіці. Реалізація алгоритму Гейла-Шеплі дозволяє знайти оптимальні поєднання в ситуаціях, коли для кожного члена однієї групи необхідно знайти відповідну пару в іншій групі. У статті наведено визначення поняття "матчинг", "індивідуально раціональний матчинг", "стійкий матчинг". Окремо висвітлено алгоритм Гейла-Шеплі, який дозволяє застосовувати теорію матчингу в прикладних дослідженнях. Прикладні аспекти застосування теорії матчингу: модель фірми-працівники, ринок молодих лікарів, задача про вибір коледжу, задача про розподіл стипендій між студентами. В рамках проведеного дослідження було побудовано та описано блок-схему реалізації алгоритму Гейла-Шеплі, що є прообразом для подальшої програмної реалізації теорії матчингу.

The article deals with the main questions of the matching theory and the main applied aspects of the application of this theory in the economy were analyzed. The implementation of the Gail-Sheply algorithm allows to find optimal combinations in situations where for each member of the same group one needs to find the corresponding pair in another group. The article defines the concept of "match", "individually rational match", "stable match". Separately covered by the Gail-Sheply algorithm, which allows applying the theory of match in applied research. The model of firm-workers, the market of young doctors, the task of choosing a college, the problem of the distribution of scholarships among students were considered as applied aspects of the application of the matching theory. The problem of effective distribution was considered on the example of finding graduates of schools of nominal scholarships of universities according to the results of the EIT. Each university has only 1 scholarship for each specialty. The task of bilateral one-to-one matchmaking ($1 \leftrightarrow 1$) is realized in the same way. To solve the problem, authors formed a set of search engines (graduates of schools that enter universities) and a set of elected specialties. Each of these positions — a pair of "specialty-university", was called "uni-speciality". In the framework of this research, a block diagram of the implementation of the Gail-Sheply algorithm was constructed and described, which is a prototype for further program implementation of the matching theory. An important quality criterion is to ensure equitable access to high-quality higher education on a competitive basis and to ensure that those who can successfully study in a particular direction and have a motivational factor are selected for the higher education institutions. The consistent implementation of these principles is possible on the basis of modern scientific methods, innovative approaches, which allow to effectively solve applied problems.

Ключові слова: матчинг, стійкий матчинг, алгоритм Гейла-Шеплі, модель ма́р'яжу, модель фірми-працівники, ринок молодих лікарів, задача про вибір коледжу, задача про розподіл стипендій між студентами.

Key words: matching, stable match, Gail-Shepel's algorithm, a model of a marriage, a model of firm-workers, a market for young doctors, the task of choosing a college, the task of distributing scholarships among students.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нобелівську премію в галузі економіки в 2012 р. отримали двоє американських учених Елвін Рот (Гарвардський університет) та Ллойд

Шеплі (університет Каліфорнії) за витончені результати в теорії коаліційних ігор. На їх основі було створено практичні алгоритми, які заміняли ринкову взаємодію в ряді сфер людсь-

кої діяльності, де вона неможлива або неефективна [3]. "Поєднання основ теорії Ллойда Шеплі з емпіричними дослідженнями, експериментами і практичними моделями Елвіна Рота створили поле для дослідження і покращення продуктивності багатьох ринків" [5].

Як приклад можна навести ринок кваліфікованої праці, на якому домінують двосторонні контрактні відносини. Під час укладання трудових угод роботодавцю, передусім, важливо виявити специфічні характеристики працівника, які відносяться до кваліфікації і творчим здібностям кандидата. Для молодих випускників ЗВО заробітна плата нерідко буває фіксованою, і не є основним предметом торгів у разі укладення угоди. В довгострокових трудових відносинах важлива не стільки початкова ставка заробітної плати, скільки перспектива її зростання, яка залежить від очікуваної ефективності партнерства. На відміну від двосторонніх контрактних відносин, ринок некваліфікованої праці характеризується досить гнучкою зарплатою, однорідними властивостями і короткостроковими горизонтами, і в цьому випадку він набагато ближчий до моделі Адама Сміта [3].

Ситуації встановлення партнерства виникають і в багатьох інших сферах, іноді відіграючи в економіці поступову роль, наприклад, на ринку освітніх послуг. Якщо останні надаються на бюджетній основі, то рішення про розподілення навчальних місць здійснюється по неринковим критеріям. Ключову роль у реалізації партнерських відносин грають інститути, які замінюють вільний ринок. У випадках, коли децентралізовані механізми взаємодії виявляються неоптимальними, організаторські функції повинна брати на себе держава. В усіх наведених вище випадках мова йде, по суті, про формування коаліції з двох учасників. Це питання є предметом теорії коаліційних (кооперативних) ігор [4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У 1962 році в журналі *American Mathematical Monthly* з'явилась робота "Вступ до коледжу та стабільність шлюбів" (*College admission and the stability of marriage*) математиків Девіда Гейла (університет Брауна) та Ллойда Шеплі (Прінстонський університет) [1]. У цій роботі, яка відносилась до теорії коаліційних ігор, вчені розглядали формальну задачу, яка пізніше отримала назву "задача (модель) мар'яжу".

Реалізація алгоритму Гейла-Шеплі дозволяє знайти оптимальні поєднання в ситуаціях,

коли для кожного члена однієї групи необхідно знайти відповідну пару в іншій групі. Вчені не заперечують, що деякі зв'язки між контрагентами дійсно обумовлюються економічним фактором. Наприклад, працівники намагаються потрапити на підприємства з вищою заробітною платою. Але, в деяких випадках, такий підхід не працює. І розподілення ресурсів залежить від нецінових критеріїв, а точніше, від грамотного управління. Економісти відзначають, що така методика розподілення, яка була запропонована Л. Шеплі, та удосконалена Е. Ротом може бути використана практично в будь-якому аспекті працевлаштування.

Класичний вигляд алгоритму Гейла-Шеплі був детально розглянутий в роботах [1; 4; 7; 10; 12—14].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення основних теоретичних положень теорії матчингу та аналізу основних прикладних аспектів застосування алгоритму Гейла-Шеплі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Модель мар'яжу (франц. *mariage* — шлюб, союз, угода). Розглянемо дві множини економічних агентів (індивідів): $M = \{m_1, \dots, m_n\}$ — агенти, та $W = \{\omega_1, \dots, \omega_m\}$ — контрагенти. Кожен агент має свої уподобання серед контрагентів, та кожний контрагент має своє уподобання серед агентів. Ці уподобання транзитивні. Додатково до цього, необхідно врахувати можливість того, що агент m , наприклад, краще відмовиться від економічних відносин, ніж укладе угоду з контрагентом ω .

Уподобання кожного з агентів будуть представлені в вигляді упорядкованого списком $P(m)$ елементів множини $W \cup \{m\}$. Наприклад, $P(m) = \omega_1, \omega_2, \omega_3, \dots, \omega_m$ (перший вибір — укласти угоду з ω_1 , другий вибір — з ω_2 , третій — не вступати в економічні відносини). Аналогічно для контрагентів — кожен має свій перелік $P(\omega)$ елементів множини $M \cup \{\omega\}$.

Позначимо P множину переліків уподобань $P = \{P(m_1), \dots, P(m_n), P(\omega_1), \dots, P(\omega_m)\}$. Тоді, P — це двосторонній профіль уподобань. Кожна трійка (M, W, P) визначає деякий ринок мар'яжу. Будемо вважати, що: $\omega \succ_m \omega'$, якщо m віддає перевагу ω , а не ω' , і $\omega \succeq_m \omega'$, якщо для m ω не гірше ω' . Аналогічно визначаємо $m \succ_\omega m'$ та $m \succeq_\omega m'$. Будемо називати контрагента ω прийнятним для m , якщо для нього варіант обрати його не гірше, ніж відмовитись від угоди, тобто $\omega \succeq_m m$. Аналогічно, m прийнятний для ω , якщо $m \succeq_\omega \omega$. Іноді допускається

байдужість, наприклад, $\omega \geq_m \omega'$, та $\omega' \geq_m \omega$ (при $\omega \neq \omega'$): в такому випадку будемо вважати, що $\omega \sim_m \omega'$. Якщо у індивіда немає байдужих варіантів серед прийнятних альтернатив, будемо вважати, що агент має строгі переваги. Якщо переваги строгі і всі альтернативи прийнятні, то будемо говорити, що він має стандартні уподобання. Коли уподобання всіх індивідів стандартні, профіль уподобань P також будемо називати стандартним.

Результатом ринку мар'яжу є деяка множина мар'яжів. Необхідно врахувати те, що не всі укладають угоди, деякі відмовляються від ведення економічної діяльності.

Матчинг μ — взаємно однозначне відображення множини $M \cup W$ на себе, що має такі властивості:

— якщо $\mu(m) = \omega$, то $\mu(\omega) = m$ (тобто $\mu^2(x) = x$ для будь-якого $x \in M \cup W$);

— якщо $\mu(m) \neq m$, то $\mu(m) \in W$ (таким чином, $\mu(m) \in W \cup \{m\}$);

— якщо $\mu(\omega) \neq \omega$, то $\mu(\omega) \in M$ (таким чином, $\mu(\omega) \in M \cup \{\omega\}$).

Матчинг μ називається індивідуально раціональним якщо він не містить пари (m, ω) , в якій кожен неприйнятний для іншого, тобто $m \succ_m \omega$ та $\omega \succ_\omega m$. Коли б така пара була в μ , матчинг міг би бути покращеним індивідуально, оскільки правила дозволяють індивіду не вступати в економічні відносини. Окрім того, будемо вважати, що матчинг μ може бути покращений шляхом пари (m, ω) , якщо ця пара не міститься в матчингу μ , тобто $\omega \neq \mu(m)$ і $m \neq \mu(\omega)$ але кожен з цієї пари має більші переваги для іншого, ніж партнер по матчингу μ : $\omega \succ_m \mu(m)$ і $m \succ_\omega \mu(\omega)$.

Припустимо тепер, що матчинг знаходиться в процесі формування і офіційного закріплення. Тоді на цій стадії, якщо він може бути покращений, то він нестійкий: за наявності пари (m, ω) , що блокує матчинг, індивіди m і ω відмовляються від своїх партнерів і створюють пару один з одним, якщо ж матчинг індивідуально ірраціональний, то в ньому знайдеться пара, якій теж краще не укласти угоди.

Матчинг μ називається стабільним (стійким), якщо він не може бути покращений індивідуально або за допомогою пари.

Теорема Гейла-Шеплі. В будь-якій моделі мар'яжу існує хоча б один стійкий матчинг.

Алгоритм відкладеного прийняття пропозиції агентів.

0. якщо деякі уподобання не строгі, то довільним чином розбиваємо зв'язки (тобто,

якщо, наприклад, $\omega_i \sim_m \omega_j$, упорядкуємо ω_i і ω_j в уподобанні m лексикографічно, але можна, наприклад, і в випадковому порядку).

1. а) кожен агент робить пропозицію номеру 1 в своєму списку (якщо в нього є прийнятні кандидатури);

б) кожний контрагент відкидає відразу всіх неприйнятних кандидатур, і, якщо він отримав більш ніж одну прийнятну пропозицію, "відкладає" (або "бере до уваги") найбільш прийнятну пропозицію, а інші — відкидає;

к. а) будь-який агент, відкинута на $k-1$ кроці, робить нову пропозицію наступній прийнятній кандидатурі-контрагенту зі свого списку, який йому ще не відмовив. (Якщо прийнятних варіантів у нього не залишилось, то він не робить більше пропозицій);

б) кожний контрагент залишає одну найбільш прийнятну пропозицію, які були отримані ним до моменту часу k , інші — відкидає.

Результат роботи алгоритму. Коли не робиться жодна з пропозицій — алгоритм зупиняється і створюється матчинг з пар: агент і контрагент, чію пропозицію він залишив.

Доведення теореми безпосередньо впливає з того, що алгоритм завжди зупиняється: так як жоден агент не робить пропозицію двічі одному і тому ж контрагенту, кількість кроків алгоритму не повинно бути більше nm , де $n = |M|$, $m = |W|$.

Крім того, результатом завжди є стійкий матчинг. Дійсно, індивідуальна раціональність слідує з того, що жоден агент не робить пропозиції неприйнятному для нього контрагенту, і жоден контрагент не залишає пропозиції неприйнятного для нього агента. Щоб довести відсутність пар, які блокують матчинг, припустимо, що агент віддає перевагу іншому контрагенту, ніж тому, що прийняв його пропозицію. В такому випадку він уже робив пропозицію цьому контрагенту раніше і отримав відмову, тому що у нього виявилась краща пропозиція, так що вони не можуть організувати пару, яка блокує матчинг [3].

Крім того, якщо всі уподобання в двосторонньому профілі строгі, то множина стійких матчингів має M -оптимальний стійкий матчинг, який для будь-якого агента не гірше інших стійких матчингів, і, аналогічно, W -оптимальний стійкий матчинг [2, с. 63].

У задачі мар'яжу існує декілька узагальнень. Найпростіше — це нерівна кількість партнерів, але, виявляється, алгоритм Гейла-Шеплі ефективно працює.

Задача про вибір коледжу (вона фігурувала в назві оригінальної роботи) [1]. В цьому ви-

падку замість агентів фігурують студенти, замість контрагентів — навчальні заклади. Від основної задачі ця має відмінність у тому, що навчальні заклади можуть приймати більш за одного студента. Існує множина ЗВО і множина студентів-абітурієнтів. Кожний коледж C_i набирає $q_i \geq 1$ студентів (q_i — квота), а кожен студент вступає до одного коледжу.

У даній моделі діє алгоритм відкладеного прийняття рішень: кожен коледж C_i робить пропозицію q_i студентам, а ті відбирають найбільш прийнятні для себе пропозиції.

До 2003 року вступникам до Нью-Йоркських ЗВО було запропоновано оцінити свої 5 найбільш уподобаних варіантів вступу. Після цього ці списки уподобань були передані до ЗВО. Вони, в свою чергу, вирішували, прийняти, відмовити чи надати місце в черзі кожному абітурієнту. Процес повторюється ще два раунди, і студенти, які не були назначені до будь-якого ЗВО після 3-го раунду виділяються через адміністративний процес. Але це не дає вступникам достатньої можливості сформулювати чіткий список своїх уподобань, а ЗВО, в свою чергу, не мають достатньої можливості робити пропозиції. В результаті, близько 30000 студентів щороку закінчують школу і не знають, до якого ЗВО вони розподілені. Крім того, цей процес призвів до спотворення уподобань. Ця проблема виникла тому, що ЗВО більш схильні до тих вступників, які займають перше місце в їх системі відбору, в той час, як вступники малоймовірно, що будуть допущені до ЗВО, яким вони віддали перевагу згідно з власними інтересами, тому що вони віддадуть перевагу більш реалістичним, в яких вони будуть займати перші місця. В 2003 році даний алгоритм був оптимізований Е. Ротом. Новий алгоритм виявився настільки успішним, що спостерігалось 90% скорочення числа студентів, які вступили до ЗВО, щодо який не мали жодних уподобань. Сьогодні все більша кількість великих міст США використовує оптимізований алгоритм Гейла-Шеплі для вирішення цієї проблеми [5].

Модель фірми-працівники, де існує множина фірм і працівників. Кожен працівник має свої уподобання відносно фірм, де він бажав би працювати, а кожна фірма — відносно підмножин працівників (так як працівники створюють колективи, а одні колективи можуть для фірми виявитись більш уподобаними, ніж інші).

Емпіричним підтвердженням реалізації алгоритму Гейла-Шеплі є ринок молодих лікарів. Ця задача була запропонована Елві-

ном Ротом у 1984 році. Він досліджував американський ринок випускників медичних коледжів, на якому щорічно виникає проблема працевлаштування молодих лікарів. Водночас виникає ситуація пошуку партнерства: лікарям небайдуже майбутнє місце роботи, тоді як лікарні можуть віддавати перевагу випускникам певних коледжів і за певною спеціальністю з урахуванням рівня підготовки.

Було показано, що ринок молодих лікарів не працював належним чином при стихійній організації обміну інформацією. В 1940 р. у США виник хронічний дефіцит молодих медичних спеціалістів, який регулярно приводив до дезорганізації системи відбору. Щоб гарантувати приплив фахівців, лікарні робили пропозиції студентам-медикам задовго до випуску, не маючи даних ні про якість, ні про інтереси майбутніх випускників. Якщо пропозиція відхилялась — а частіше всього це відбувалось наприкінці навчання, — то у лікарні не залишалося часу для пропозиції іншим випускникам, що поглиблювало дефіцит кадрів. Щоб вирішити цю проблему роботодавці намагались вводити жорсткі часові рамки для прийняття на роботу, які лише обмежували здатність випускників зробити правильний вибір. Наслідком цієї всієї плутанини була плінність кадрів, яка відображала неефективність і нестабільність механізму парних розподілень.

Ситуація радикально змінилась у 1952 р., коли було створено національний інформаційний центр для підтримки працевлаштування молодих лікарів — National Residents Matching Program (NRMP). Це недержавна некомерційна організація взяла на себе координацію процесу розподілення на основі добровільної участі. Її діяльність була настільки успішною, що в короткі строки виявились охоплені практично всі випускники. У молодих спеціалістів, отримавши роботу, анулювались стимули до зміни місця працевлаштування. Рот показав, що в основі успіху лежало використання алгоритму пошуку стабільних пар [5].

Також за допомогою алгоритму Гейла-Шеплі може бути вирішена задача про розподілення нирок та інших органів для трансплантації та пацієнтів. Особливість цього алгоритму в тому, що в ньому розглядається проблема пасивної взаємодії сторін. Якщо раніше, наприклад, у задачі про розподілення у ЗВО, взаємодія учасників була активною і сторони самі могли приймати рішення, то в цьому випадку

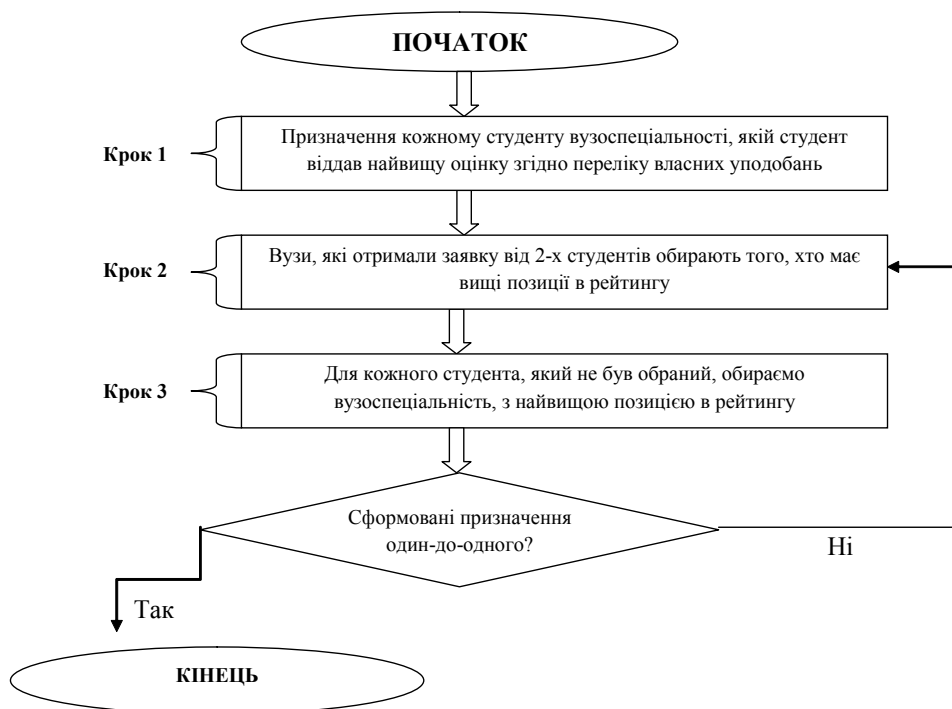

Рис. 1. Блок-схема реалізації алгоритму Гейла-Шеплі

одна із сторін не бере участі у процесі. Ці розробки, які були виконані самим Шеплі, дозволили лікарям розробляти схеми, в яких, наприклад, нирка донора-родича йде не хворому, а, наприклад, третій стороні, а вже його родич дає нирку для певного хворого. Зрозуміло, що кількість обмінів у такому циклі може бути більше двох [5].

І, нарешті, останньої із відмічених Нобелівським комітетом сфер застосування алгоритму Гейла-Шеплі стали різного роду ринки [5]. Наприклад, теоретичні роботи дозволили встановити, що механізм ціни-оплати цілком можна вбудувати в алгоритм. Так, наприклад, подібного роду роботи виявились корисними для вивчення функціонування інтернет-аукціонів, які відрізняються від звичайних [6].

Наведені приклади, звичайно ж, не вичерпують весь спектр застосування робіт Гейла-Шеплі.

Проблема двосторонніх ринків розглядається в книзі Рота та Сотомаяра [14], а також у статті Е. Рота "Deferred Acceptance Algorithms: History, Theory, Practice, and Open questions" [15].

Для того, щоб розглянути механізм застосування алгоритму Гейла-Шеплі в умовах становлення українського суспільства, запропонуємо принципово нову задачу двостороннього розподілу. Мова йде про систему стійкого матчингу один до одного $1 \leftrightarrow 1$, в ході якого про-

водиться розподіл студентів по іменним стипендіям.

Загалом, проблема розподілення в освітній сфері в Україні знову стає актуальною, оскільки спостерігається повний перехід до Болонської системи освіти. Нові централізовані схеми були реалізовані в Бостоні [16] і Нью-Йорку, а в подальшому додатки були описані в статті "Schools Choice: A mechanism design approach" [17].

Існують також деякі дослідження існуючих відповідних схем у таких країнах, як Іспанія [6], Туреччина [2], Німеччина [13], але все ще існує брак інформації про деталі цих схем у зазначених країнах, та про схеми двостороннього матчингу в інших державах.

У роботі "Student Admissions in Hungary as Gale and Shapley Envisaged" [12] розглядається схема централізованого матчингу "студент-ЗВО", яка існує в Угорщині з 1985 р. Нову систему було створено в 2000 р. В обох випадках для раціонального розподілення студентів був використаний алгоритм Гейла-Шеплі [1].

Проблему ефективного розподілення було розглянуто на прикладі пошуку випускниками шкіл іменних стипендій ЗВО за результатами ЗНО. Кожен ЗВО має лише 1 стипендію для кожної спеціальності. Цим самим реалізовано задачу двостороннього матчингу один-до-одного ($1 \leftrightarrow 1$).

Для вирішення задачі сформуємо набір пошукачів (випускники шкіл, які вступають

до ЗВО) і набір позицій, що обираються. Кожну з таких позицій назовемо "ЗВО-спеціальність".

Для забезпечення мотивації пошукачів певної спеціальності, припустимо, що іменна стипендія значно більша за звичайну (її розмір може бути встановлений міською/обласною радою). Гіпотетично ми можемо прийняти, що розмір стипендії є фіксованим і не залежить від ЗВО і спеціальності. Рівність стипендій елімінує грошовий фактор під час формування уподобань пошукачів у ЗВО-спеціальностях.

З заданої множини ЗВО-спеціальностей кожний випускник-пошукач формує свій перелік уподобань.

Система уподобань, які приписуються позиціям, буде однаковою для всіх ЗВО-спеціальностей — це рейтинг ЗНО.

Задача полягає у тому, щоб оптимальним чином розподілити набір пошукачів по ЗВО-спеціальностям з урахуванням уподобань обох сторін.

Для реалізації схеми необхідно провести початковий збір інформації. В сучасному світі існує достатня кількість методів, якими це можна забезпечити (анкетування, інтерв'ю і т.д.). На основі першого етапу збору інформації формується вихідна матриця уподобань з переліком всіх можливих варіантів вибору. У такому випадку, задача полягає в тому, щоб обрати найбільш затребувані варіанти, яким більшість віддала перевагу. Подальша реалізація цього алгоритму буде базуватися лише на опрацьованій матриці вихідних уподобань.

Крім того, під час аналізу матриці буде прослідковуватися чітка система конкуренції.

У разі переходу до етапу програмної реалізації, можна ознайомитися з демонстрацією роботи алгоритму Гейла-Шеплі за допомогою демонстраційної версії Каліфорнійського університету в Берклі [8] та демонстраційної версії на мові програмування JavaScript, яка була розроблена Бартоном ван Ноутом [9].

У результаті реалізації програмного комплексу на будь-якій доступній мові програмування, отримаємо експериментально підтверджений ефективний розподіл іменних стипендій за ЗВО-спеціальностями, враховуючи систему уподобань і зацікавленість студентів. Отриманий результат виключає можливість існування блокуючої пари, що забезпечує стійкість такого розподілу.

Запропонована задача є досить актуальною в сучасних умовах, оскільки загалом система

розподілу ресурсів в освітній сфері є інструментом управління найголовнішим ресурсом країни — інтелектуальним ресурсом у процесі переходу суспільства до суспільства сталого розвитку. Якщо країна не контролює дані показники, то така система розвивається спонтанно і ситуативно.

Важливим критерієм якості є забезпечення справедливого доступу до якісної вищої освіти на конкурсних засадах та забезпечення відбору до ЗВО осіб, здатних успішно навчатися за певним напрямом та наявності мотиваційного фактору. Послідовне запровадження цих принципів можливе на підставі сучасних наукових методів, інноваційних підходів, які дозволяють ефективно вирішувати прикладні задачі.

ВИСНОВКИ

Реалізація алгоритму Гейла-Шеплі у різноманітних модифікаціях дозволяє оптимізувати процес розподілу там, де не діють економічні механізми. Кооперативні ігри можуть застосовуватись для взаємодії між людьми, які розраховують на співпрацю, наприклад, на міжнародних перемовинах, у міждержавних союзах або під час розробки єдиних підходів у міжнародній антикризовій політиці. Якщо ми будемо розуміти, які алгоритми працюють у розв'язанні глобальних задач, то це буде мати величезне значення і для розробки спільних рішень, і для зниження рівня конфліктності у міжнародних економічних відносинах.

Література:

1. Gale D.; Shapley L.S. College Admissions and the Stability of Marriage. The American Mathematical Monthly, Vol. 69, No. 1 (Jan., 1962), 9—15.
2. Balinski M. and Sonmez T. A tale of two mechanism: Student placement. J. Econom. Theory, 84 (1): 73—94, 1999.
3. Gale D. and Sotomayor M. Some remarks on the stable matching problem. Discrete Applied Mathematics, Vol. 11, pp. 223—232, 1985.
4. Serrano R. Cooperative games: core and Shapley value. In Encyclopedia of Complexity and Systems Science. Edited by R. Meyers. New York: Springer, 2009.
5. Stable matching: Theory, evidence and practical design. Material of the Royal Sweden Academy of sciences. The prize in economic sciences 2012.
6. Roberto-Medina A. Implementation of stable solution in a restricted matching market. Review of Economic Design, 3 (2): 137—147, 1998.

7. Halldorsson M.M., Iwana K., Miyazaki S. and Yanagisawa H. Randomized approximation of the stable marriage problem. *Theoretical Computer Science*, Vol. 325, No. 3, pp. 439—465, 2004.

8. Демонстраційна версія алгоритму Гейла-Шеплі. Каліфорнійський університет. // <http://mathsite.math.berkeley.edu/smp/smp.html>

9. Демонстраційна версія алгоритму на JavaScript Бартона ван Ноута // <http://sephlietz.com/gale-shapley/>

10. Dubins L.E., Freedman D.A. Machiavelli and the Gale-Shapley Algorithm. *The American Mathematical Monthly*, Vol. 88, No. 7 (Aug-Sep, 1981), pp. 485—494.

11. Boros E., Gurvich V., Jastar S. and Krasner. Stable matching in three-sided systems with cyclic preferences. *Discrete Mathematics*, Vol. 289, pp. 1—10, 2004.

12. Biro Peter. Student Admissions in Hungary as Gale and Shapley Envisaged. Technical Report. Department of Computing Science. University of Glasgow, UK. Glasgow G12 8QQ, TR-2008-291. October 2008.

13. Braun S., Dwenger N., and Kubler D. Telling the truth may not pay off: An empirical study of centralized university admission in Germany. 2007. SFB 649 Discussion Paper 2007-070.

14. Roth A.E. and Sotomayor M. Two-sided matching, volume 18 of *Econometric Society Monographs*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990. A study in game-theoretic modeling and analysis, With a foreword by Robert Aumann.

15. Roth A.E. Deferred Acceptance Algorithms: History, Theory, Practice, and Open questions. *Internat. J. Game Theory*, 36, 2008.

16. Abdulkadiroglu A., Pathak P.A., Roth A.E. and Sonmez T. The Boston public school match. *American Economics Review, Papers and Proceedings*, 95(2): 368—371, 2005.

17. Abdulkadiroglu A., Pathak P.A., Roth A.E. The New York City high school match. *American Economics Review, Papers and Proceedings*, 95(2): 364—367, 2005.

References:

1. Gale, D. and Shapley, L.S. (1962), "College Admissions and the Stability of Marriage", *The American Mathematical Monthly*, vol. 69, pp. 9—15.

2. Balinski, M. and Sonmez, T. (1999), "A tale of two mechanism: Student placement", *J. Econom. Theory*, vol. 84 (1), pp. 73—94.

3. Gale, D. and Sotomayor, M. (1985), "Some remarks on the stable matching prob-

lem", *Discrete Applied Mathematics*, vol. 11, pp. 223—232.

4. Serrano, R. (2009), *Cooperative games: core and Shapley value*. In *Encyclopedia of Complexity and Systems Science*, Springer, New York, USA.

5. Material of the Royal Sweden Academy of sciences (2012), "Stable matching: Theory, evidence and practical design", available at: <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/popular-economicsciences2012.pdf> (Accessed 16 June 2019).

6. Roberto-Medina, A. (1998), "Implementation of stable solution in a restricted matching market. *Review of Economic Design*", *EconPapers*, vol. 3 (2), pp. 137—147.

7. Halldorsson, M.M. Iwana, K. Miyazaki, S. and Yanagisawa, H. (2004), "Randomized approximation of the stable marriage problem", *Theoretical Computer Science*, vol. 325 (3), pp. 439—465.

8. MathSite (2019), "Stable Marriage Problem", available at: <http://mathsite.math.berkeley.edu/smp/smp.html> (Accessed 16 June 2019).

9. Sephlietz (2019), "Gale-Shapley Algorithm Demonstration", available at: <http://sephlietz.com/gale-shapley/> (Accessed 16 June 2019).

10. Dubins, L.E. and Freedman, D.A. (1981), "Machiavelli and the Gale-Shapley Algorithm", *The American Mathematical Monthly*, vol. 88 (7), pp. 485—494.

11. Boros, E. Gurvich, V. Jastar, S. and Krasner, D. (2004), "Stable matching in three-sided systems with cyclic preferences", *Discrete Mathematics*, vol. 289, pp. 1—10.

12. Biro, P. (2008), *Student Admissions in Hungary as Gale and Shapley Envisaged*. Department of Computing Science, University of Glasgow, UK.

13. Braun, S. Dwenger, N. and Kubler, D. (2007), "Telling the truth may not pay off: An empirical study of centralized university admission in Germany", SFB 649, Germany.

14. Roth, A.E. and Sotomayor, M. (1990), "Two-sided matching. *Econometric and Society Monographs*", Cambridge University Press, Cambridge, UK.

15. Roth, A.E. (2008), "Deferred Acceptance Algorithms: History, Theory, Practice and Open questions", *Internat. J. Game Theory*, vol. 36.

16. Abdulkadiroglu, A. Pathak, P.A. Roth, A.E. and Sonmez, T. (2005), "The Boston public school match", *American Economics Review, Papers and Proceedings*, vol. 95 (2), pp. 368—371.

17. Abdulkadiroglu, A. Pathak, P.A. and Roth, A.E. (2005), "The New York City high school match", *American Economics Review, Papers and Proceedings*, vol. 95 (2), pp. 364—367.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2019 р.

УДК 338.23:330.341

С. В. Котельбан,
аспірант кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-2775-9554

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.60

ІННОВАЦІЙНА МЕРЕЖА ЯК СТИМУЛЮЮЧА ЛАНКА МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

S. Kotelban,
postgraduate student at the department of economic theory, management
and administration Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

INNOVATIVE NETWORK AS A STIMULATING LINK OF THE MECHANISM OF STATE REGULATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN ECONOMY

У статті вивчено особливості функціонування та будови інноваційної мережі як стимулюючий елемент механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України. Визначені зовнішні середовища, які впливають на систему, описано її суб'єкти. Доповнено структуру інноваційної мережі, виділивши додатково психологічну та віртуальну підсистеми. Описано особливості будови психологічної підсистеми, визначено фактори та умови, які впливають на її формування. Охарактеризовано особливості будови віртуальної підсистеми, визначено фактори та умови, які впливають на її формування. Описано особливі риси інноваційної мережі. Визначено принципи побудови та охарактеризовано функціональні особливості суб'єктів інноваційної мережі. У статті досліджено утворення конкурентних переваг у суб'єктах під час виконання спільних завдань та кооперації в інноваційній системі. Описано джерела та принципи фінансування проектів в інноваційних мережах.

The article examines the features of the functioning and structure of the innovation network as a stimulating element of the mechanism of state regulation of innovative development of the economy of Ukraine. The external environments affecting the system are defined, its subjects are described. The structure of the innovation network was supplemented, highlighting the psychological and virtual subsystems. The features of the structure of the psychological subsystem are described, the factors and conditions that influence its formation are determined. The features of the structure of the virtual subsystem are characterized, the factors and conditions that influence its formation are determined. Describes the special features of the innovation network. The principles of construction are defined and the functional features of the subjects of the innovation network are characterized. The article examines the formation of competitive advantages in the subjects when performing common tasks and cooperation in the innovation system. Described sources and principles of financing projects in innovative networks. The article deals with the issues of building national innovation networks based on modern models of the innovation process. The principles of the formation of innovative networks of interstate, national, regional and sectoral levels. The article material is accompanied by an example of building in Ukraine, the national innovation network.

The integration of business entities into an innovative network allows for the creation of competitive advantages for them. Depending on the degree of cooperation between organizations there is a direct dependence on increasing the benefits for them. Thus, the development of the innovation network of Ukraine should become one of the priority directions of innovation development and provide additional opportunities for ensuring its competitiveness in the conditions of globalization.

Ключові слова: інноваційна мережа, механізм державного регулювання, віртуальна підсистема, психологічна підсистема, зовнішнє середовище.

Key words: innovation network, state regulation mechanism, virtual subsystem, psychological subsystem, environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розбудова інноваційної мережі України є однією із не вирішених до кінця проблем забезпечення інноваційного розвитку національної еко-

номії як одного із стимуляційних важелів створення належних умов для ефективного функціонування механізму його державного регулювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань державного регулювання інноваційних процесів в Україні займалися такі вітчизняні вчені, як Бутенко О., Верховлядова Н., Вишнівська Б., Гладинець Н., Зінь Е., Іванов О., Карлюк Д. та інші. Але особливості їх застосування з метою визначення національної специфіки в сучасних умовах глобалізації є слабо розкритими.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у вивченні особливостей функціонування та будови інноваційної мережі як ланки-стимулятора механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною функцією інноваційної мережі є забезпечення мережевої взаємодії структурних елементів інноваційної інфраструктури та суб'єктів господарювання, що надають послуги за профілем мережі (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо), з метою поширення різноманітної інформації в різних формах (стосовно комерціалізації та передачі технологій, кращих інноваційних практик, пошуку потенційних партнерів тощо), надання інформаційних, аналітичних та організаційних послуг учасникам інноваційної діяльності з бізнес-сектору (компанії, фірми, підприємства, фінансові організації, елементи інноваційної інфраструктури — промислові парки, технопарки, іннополіси), державного сектору (міністерства, відомства, державні підприємства, органи регіональної влади та місцевого самоврядування) та науково-дослідного сектору (вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути, дослідницькі компанії, бізнес-інкубатори, офіси трансферу та комерціалізації технологій) завдяки налагодженню між ними сталих контактів та об'єднання ресурсними потоками. Взаємодія між учасниками може мати різну форму, включаючи наукову на юридичну консультації, ліцензування нових технологій, підтримку інноваційних ідей, пошук інноваційних ідей і рішень, дискусії стосовно формування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, колективної роботи на основі grid-технологій, генерування нових чи переток на наявних знань тощо.

Здебільшого науковцями в структурі інноваційної мережі виділяють такі чотири підсистеми [1]:

— інноваційну (організації, що здійснюють інноваційну діяльність з розробки та виробниц-

тва інноваційних та інтелектуальних продуктів);

— забезпечуючу (науково-технічне забезпечення — організації, що діють на ринку технологій, інформаційних ресурсів та послуг; забезпечення матеріально-сировинними ресурсами виробничої системи інноваційної мережі, забезпечення внутрішньої комунікації між усіма агентами інноваційної мережі, створення і обслуговування механізму збору інформації; забезпечення безпеки при наданні послуг; юридична підтримка);

— комерціалізації інновацій (організації, які функціонують у сфері маркетингу інновацій, реклами, збуту і забезпечують просування і реалізацію інновацій та інтелектуальних продуктів);

— фінансування інновацій (організації, які здійснюють фінансове забезпечення інноваційної мережі, проведення розрахунків і розподіл грошових потоків, використовують кошти для розвитку інноваційної мережі).

Вважаємо, що для забезпечення результативності функціонування інноваційної мережі, у її структурі повинні ще бути виділені керуюча, віртуальна та психологічна підсистеми.

Керуюча підсистема представляється органами управління інноваційними процесами на державному, регіональному рівнях та на рівні підприємств й організацій. Вона несе відповідальність за всі процеси, що відбуваються в середині інноваційної мережі, розбудову та її розвиток, взаємозв'язок між її підсистемами. Керуюча підсистема охоплює весь комплекс функцій управління на всіх рівнях ієрархії від окремого процесу до сукупності процесів функціонування інноваційної мережі в цілому — стратегічне управління, фінансово-економічне управління, управління організацією процесів, управління процесами взаємодії в мережі та зовнішніми зв'язками, управління ресурсами, управління процесами інтеграції в мережу нових структурних елементів та наявних елементів в аналогічній мережі інших країн чи існуючі в країні мережі, процесами інтелектуалізації мережі тощо.

Зважаючи на те, що розвиток інформаційного суспільства супроводжується переходом низки процесів у віртуальний вимір (віртуальне освітнє середовище, віртуальна наука, віртуальні організації та установи, віртуальна економіка і т.п.), тому в структурі інноваційної мережі необхідно виділити віртуальну підсистему. Завдяки її функціонуванню уможливити спільна робота над інноваційними проектами територіально розподіленими його учасниками, простіше і набагато швидше використовуватимуться інноваційні ресурси (матеріально-технічні — віртуальні машини, віртуальні прототипи, віртуальні лабораторії; трудові-

віртуальна зайнятість, віртуальні команди для розробки інноваційних проєктів; фінансові — криптовалюти, віртуальні банки та фінансові установи; інтелектуальні — інтелектуальні віртуальні системи, віртуальні інтелектуальні помічники, інтелектуальні тренажери, інтелектуальні хмарні та віртуальні сервіси, віртуальний інтелектуальний капітал (Інтернет-ресурси як важлива складова інтелектуального капіталу); інформаційні ресурси-мережі Інтернет, віртуальних офісів інноваційних проєктів, віртуальні форми довідкового обслуговування, інформаційні ресурси інших організацій та установ, доступні в режимі теледоступу) для забезпечення інноваційної діяльності.

Психологічна підсистема інноваційної мережі виражається сукупністю індивідуально-психологічних, соціально-психологічних, морально-психологічних та інших чинників, які здійснюють вплив на психіку людини, зумовлюючи появу певного психічного стану у кожного окремого учасника інноваційного процесу, від якого залежить сприйняття ним інновацій, психологічна готовність до прийняття змін, вміння відстоювати інноваційні ідеї та працювати з проривними ідеями, здатність до ризику та ригідності, вміння взаємодіяти в команді по реалізації інноваційного проєкту, здатність першим побачити проривну ідею та взятися за її реалізацію тощо.

Так, Білоусова А.К., Гугуєва З.С., Молохіна Г.А. у проведеному дослідженні [2] зазначають, що важливо враховувати психологічну складову при підборі учасників проєктної групи на різних етапах впровадження інноваційного проєкту. Зокрема на кожній стадії впровадження інноваційних технологій домінування необхідно віддавати учасникам з відповідним стилем мислення:

- на стадії генерації ідей — учасникам з ініціативним стилем мислення;
- на стадії прикладних розробок — з критичним стилем мислення;
- на стадії збуту — з управлінським стилем мислення;
- на стадії виробництва — з практичним стилем мислення.

Адже, від стилю мислення залежить якість мотивації: в осіб з ініціативним стилем мислення домінує спрямованість на завдання; з управлінським стилем мислення переважає мотив влади, потреба в досягненнях і спрямованість на себе; з практичним стилем — домінує спрямованість на завдання і прагнення досягнення успіху.

У свою чергу Журавльов А.А. виділяє різні соціально-економічні типи людей за їх відношенням до організаційно-економічних нововведень в залежності від інтенсивності прояву таких трьох психологічних компонент як: психологічна готовність до нововведень (мотиваційна компонента); підготовленість до життєдіяльності в

нових умовах (знання, вміння, навички, досвід і т.п.); реальна активність (дії, вчинки, діяльність). Різні поєднання бажань, знань і дій дозволили науковцю розділити людей на такі соціально-психологічні типи [3; 10]:

- 1) "активні реформатори" (бажають економічних змін, вміють працювати в нових умовах і активно діють);
- 2) "пасивні реформатори" (бажають, вміють, але не діють);
- 3) "пасивно-позитивно відносяться до нововведень" (в основному бажають змін, але не вміють і не діють);
- 4) "долають себе" (вміють і діють, але не бажають змін);
- 5) "неефективні" (бажають і діють, але не вміють);
- 6) "вичікувачі" (вміють, але не бажають і не діють);
- 7) "сліпі виконавці" (вираженого бажання немає, не вміють, але діють в напрямку змін за допомогою інших);
- 8) "пасивні противники" (не бажають, не вміють і не діють);
- 9) "активні противники" (не бажають, не вміють і діють проти змін).

Крім того, у процесі впровадження інновацій можуть виникати різного роду конфлікти, сила та ступінь прояву яких визначається декількома параметрами. По-перше, це неочікуваність і ступінь новизни інновації, яка впроваджується. По-друге, продуманість етапів та процедур впровадження інновації. По-третє, взаємостосунки між учасниками впровадження інновації [4]. По-четверте, баланс інтересів сторін інноваційного процесу. По-п'яте, співпраця між сторонами комунікації. По-шосте, рівень інформаційних потужностей кожної із сторін конфлікту.

Таким чином, психологічну складову не варто опускати у процесі організації інноваційної діяльності, оскільки її вплив на результативність інноваційної діяльності є доволі значним.

Така структуризація інноваційної мережі на підсистеми (рис. 1) об'єднує в собі максимальну кількість учасників інноваційного процесу. Водночас не кожен з учасників мережі приймає участь у всіх етапах інноваційного процесу — від фундаментальних досліджень до виробництва інноваційних продуктів.

Слід відзначити, що однією з відмінних рис розбудови інноваційної мережі є участь у цьому процесі держави, бізнесу та університетів. Однак ключова роль все ж таки відводиться державі, яка встановлює правила функціонування, а також забезпечує необхідну ресурсну підтримку, включаючи фінансування, страховий захист інноваційних ризиків [5, с. 24].

Висока динамічність інноваційних процесів, що підпорядковується глобалізаційним проце-

Рис. 1. Структура інноваційної мережі

Джерело: складено автором.

сам обміну науково-технологічними розробками та поширенню ідей, дозволяє виділити наступну рису інноваційної мережі — відсутність чітко вираженого ядра мережевої структури, оскільки її учасники є представниками різних галузей і сфер діяльності, участь яких в інноваційному проекті кожного разу мінятиметься залежно від його спрямованості та сфери впровадження.

У якості третьої риси можна виділити відсутність територіальної концентрації учасників мережі. Розвиток інформаційних технологій та технологій комунікації все більше і більше зменшує необхідність територіальної близькості учасників інноваційного процесу.

Безсумнівною є необхідність координації комунікаційних потоків у рамках інноваційної мережі з метою зниження трансакційних витрат її учасників. Водночас організації, що здійснюють їх координацію, не є ядром мережі в класичному розумінні, оскільки вони виконують допоміжні функції.

Як зазначає Рудченко І., базовими вузлами інноваційної мережі є наукові установи, що про-

водять спільні дослідження, та інноваційно орієнтовані підприємства, що забезпечують замовлення на інноваційну продукцію, взаємодія між якими здійснюється через інноваційні проекти, які виконуються систематично (паралельно чи послідовно), процеси генерації, апробації та комерціалізації знань [6, с. 65]. Зважаючи на те, що кількість продуктів інтелектуальної власності зростає, але через неналагодженість процесу комерціалізації не відбувається дифузії інновацій, то необхідно в інноваційну мережу включити суб'єкти мережі трансферу технологій.

В умовах розгортання в Україні процесів децентралізації та формування механізмів ефективної реалізації регіональної інноваційної політики важливо звернути увагу на можливість побудови мережі інноваційних регіонів за прикладом побудови й функціонування мережі Інноваційних регіонів в Європі (IRE), завданням якої є надання її членам доступу до нових інструментів, механізмів регіонального інноваційного розвитку, знаходження партнерів для реалізації проектів міжрегіонального співробітництва,

можливостей навчання у сфері реалізації інноваційної політики, направленої на підвищення інноваційного та конкурентного потенціалу компаній регіону [7, с. 43]. Адаже забезпечення в такий спосіб підтримки співпраці й обміну досвідом між регіонами, поширення практики реалізації інноваційної політики з врахуванням специфічних рис та трендів розвитку окремих регіонів сприятиме активізації інноваційного розвитку їх економіки та національної економіки загалом.

Особливістю функціонування європейських мереж є те, що: по-перше, у їх фінансуванні беруть участь органи центральної та регіональної влади, комерційні структури та власні кошти мережі, отримані за надані послуги своїм учасникам; по-друге, отримання прибутку не є основною метою функціонування мереж; по-третє, вони виступають посередниками між джерелами технологій та їх споживачами; по-четверте, інтегруватися в таку мережу може будь-хто, однак найбільш зацікавленими є малі та середні інноваційні підприємства [7, с. 43].

Слід відзначити, що процес розбудови інноваційної мережі є доволі складний і потребує аналізу факторів і обставин, підбору і об'єднання відповідних суб'єктів в єдину мережу. З урахуванням тих змін, що відбуваються як внутрішньому її середовищі, так і зовнішньому, це повинно відбуватися з дотриманням таких принципів:

1) підпорядковування основним законам розвитку інформаційного суспільства, тобто враховувати фактори, якими визначається вектор сучасного розвитку. Зокрема демографічного фактору — старіння населення приводить до падіння його інноваційності (посилення консерватизму і складності здійснення радикальних інновацій, збільшення розриву між поколіннями). Екологічного фактору — зростання чисельності населення обумовлює необхідність впровадження інновацій для зменшення навантаження на природні ресурси та їх відновлення, скорочення і попередження забруднення навколишнього середовища. Технологічного фактору, що є базою для інновацій;

2) добровільної участі членів мережі в спільній інноваційній діяльності, що відображається на якості процесу обговорення, аналізу можливих результатів виконання прийнятого інноваційного рішення;

3) концептуальної єдності, тобто конструктивної взаємодії між собою учасників мережі задля досягнення загальних цілей і стратегій інноваційного розвитку економіки;

4) визначення сфери діяльності, значення та місця учасників у мережі, зокрема їх належність до конкретних груп учасників відповідно до підсистем мережі;

5) взаємозв'язку між учасниками мережі — встановлення партнерських відносин, рівноправність і самостійність при прийнятті інноваційних рішень;

6) цілеспрямованої концентрації власності, який реалізується в процесі визначення і розподілу прав власності на інновації та інтелектуальний продукт [8, с. 57];

7) створення законодавчої бази для розвитку кожної із підсистем інноваційної мережі;

8) координації — державне регулювання важливих процесів в інноваційній мережі, координація діяльності її суб'єктів;

9) професіоналізму — орієнтований на здобуття нових знань всіма учасниками мережі, проходження сертифікації на відповідність тими, до кого висуваються такі вимоги нормативною базою;

10) відповідальності, яким передбачається дотримання законів, постанов, указів, нормативів, а також взятих на себе зобов'язань усіма суб'єктами інноваційної мережі;

11) повноти інноваційного циклу — передбачає реалізацію всіх етапів циклу інноваційної діяльності з врахуванням умов внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування інноваційної мережі;

12) інформаційної насиченості мережевої взаємодії, обумовлює необхідність створення для всіх її учасників загального інформаційного простору зі спеціально розробленими каналами збільшення потужності потоку інноваційних знань і прискорення процесу дифузії нововведень;

13) міжнародної співпраці в інноваційній сфері — взаємодія національної інноваційної мережі з світовими та глобальними інноваційними мережами.

Цілком погоджуємося із думкою Канаєвої М.О. про те, що розбудова інноваційної мережі повинна базуватися на обґрунтованих перевагах, які виникають за рахунок співпраці її суб'єктів, серед яких можна виділити [9, с. 21]:

— істотне зменшення транзакційних витрат у всіх сферах інноваційної діяльності;

— зростання і активізація інформаційного обміну між учасниками інноваційних мереж;

— додаткові можливості доступу до нових регіональних і міжнародних ринків;

— координація співпраці між лабораторіями, університетами, технологічними брокерами, венчурними інвесторами тощо;

— зниження фактів дублювання досліджень і розробок;

— вільне поширення знань у сфері інноваційного менеджменту;

— доступ до венчурних інвестицій;

— синергетичний ефект.

Основним змістом діяльності членів інноваційної мережі є: проведення аналізу та формування прогнозу напрямів науково-технологічного й інноваційного розвитку економіки з урахуванням реальних умов ринкового попиту; залучення в інноваційну діяльність результатів НДР; консультації підприємств з технологічного переоснащення виробництва та випуску інноваційної продукції; проведення експертизи розробок, надання консультаційних, інформаційних, юридичних чи інших послуг з виведення інноваційної продукції на ринок. Тому програмна платформа інноваційної мережі послужить інформаційною складовою для формування інформаційно-аналітичного середовища забезпечення результативності функціонування механізму державного регулювання інноваційного розвитку економіки, оскільки зібрані, накопичені та проаналізовані з її допомогою дані дозволятимуть:

- виявляти тенденції інноваційного розвитку економіки та інноваційної діяльності;
- встановлювати ступінь інноваційної активності підприємств, наукових установ, підприємців і винахідників на ринку, визначити напрями інноваційних робіт і потреб ринку;
- визначити можливі сфери застосування інноваційних розробок;
- сегментувати ринки інноваційної продукції;
- оцінювати технічний рівень інноваційної діяльності;
- встановлювати географію патентування та підприємств-конкурентів;
- оцінювати комерційну значимість інноваційної діяльності;
- виявляти конкурентів та потенційних партнерів;
- моніторити громадську думку, думки спеціалістів та експертів;
- розробляти прогнозні сценарії інноваційного розвитку економіки.

Водночас реалізація в такий спосіб інформаційно-аналітичного забезпечення МДРІРЕ відповідати наступним вимогам: науковість в оцінці подій і явищ, що досліджуються; оперативність і неперервність отримання, збору та обробки інформації; достовірність отриманої інформації; системність у висвітленні проблем; конфіденційність проведення інформаційно-аналітичних процедур.

Органом, який би здійснював такого роду інформаційно-аналітичний супровід МДРІРЕ може бути ситуаційний центр, мережа який вже створюється в обласних центрах України. Тим більше, як зазначають Тюшняков В.Н., Жертовська Є.В., Якименко М.В., їх практичне залучення до цього процесу харак-

теризується: значним підвищенням зацікавленості органів влади і управління в застосуванні ситуаційних центрів; наявністю досвідчених і професійних фахівців, які здійснюють виробництво та актуалізації великого обсягу інформаційних ресурсів і експлуатацію програмно-технічних засобів; розширенням функціональних можливостей ситуаційних центрів, комплексним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяють здійснювати аналітичну обробку та подання різномірної інформації, забезпечувати віддалений доступ до інформаційних ресурсів [10, с. 1256].

Найболючішим питанням розбудови інноваційної мережі є обмеженість джерел формування фінансового забезпечення її функціонування та знаходження оптимальної його структури з поєднанням субсидювання прямих витрат, пов'язаних з наданням послуг (неринкових) з державного та регіональних бюджетів, надходжень від платних послуг та прибутку організацій-учасників мережі.

Водночас фінансування мережі повинне відбуватися з дотриманням принципів [11, с. 83]:

- доцільності — фінансування в рамках затвердженної стратегії (програми) інноваційного розвитку економіки;
- фінансування конкретних заходів або надання конкретного обсягу послуг для клієнтів (при співфінансуванні з бюджету та оплаті вартості послуг клієнтами);
- орієнтування на існуючі організації інноваційної інфраструктури, які вже мають налагоджені контакти та досвід роботи з компаніями та науковими організаціями.

Додатковим джерелом фінансових ресурсів для інноваційної мережі в перспективі може стати надання платних послуг компаніям та науковим організаціям. Однак на сьогоднішній день вони ще не готові у повному обсязі платити за отримані послуги. Причина цього — недостатня платоспроможність та поінформованість про користь отриманих послуг.

ВИСНОВКИ

Отже, невід'ємною складовою інноваційної мережі є психологічна підсистема у якій реалізуються закономірності поведінки її суб'єктів в залежності від визначеного набору умов та обмежень.

Розвиток інформаційних технологій здійснив вплив на інноваційні мережі, а саме на віртуалізацію освітнього середовища, систем обміну інформацією, на віртуалізацію організацій та установ. Зважаючи на це утворилася віртуальна підсистема.

Об'єднання суб'єктів господарювання в інноваційну мережу дає змогу для створення

конкурентних переваг для них. Залежно від ступеня співпраці між організаціями існує пряма залежність у збільшенні переваг для них.

Таким чином, розбудова інноваційної мережі України має стати одним з пріоритетних напрямків інноваційного розвитку та надати додаткові можливості для забезпечення її конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Цей процес є складним і довготривалим, однак обов'язковим.

Література:

1. Рожкова Е.В. Специфика инновационных сетей в здравоохранении. URL:<http://vestnik.mednet.ru/content/view/666/30/lang,ru/>
2. Белоусова А.К., Гугуева З.С., Молохина Г.А. Особенности стиля мышления человека в инновационном процессе. URL:https://www.researchgate.net/publication/326168114_Osobennosti_stila_myslenia_celoveka_v_innovatsionnom_processe
3. Журавлев А.А. Социальная психология личности и малых групп: некоторые итоги исследования. Психологический журнал. 1993. Т. 14. № 4. С. 10.
4. Коханова О.П. Психологічні аспекти інноваційної діяльності в умовах вищої школи. http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7678/1/O_Kokhanova_VOVU_8_IL.pdf
5. Січкаренко К.О. Мережева організація інноваційної діяльності: Наукова доповідь. Київ: ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". 2015. С. 23.
6. Рудченко І. Трансфер технологій як елемент інноваційної інфраструктури. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2008. № 4. С. 61—68.
7. Новіков Є.А. Історія розвитку мереж трансферу технологій в ЄС. Право та інновації. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2017. № 1 (17). С. 41—45.
8. Титов А.Ю. Принципы формирования инновационных сетей в реальном секторе экономики. Финансы и кредит. Москва: ООО "Издательский дом ФИНАНСЫ и КРЕДИТ", 2009. № 22. С. 55—60.
9. Канаєва М.О. Сучасні європейські інноваційні мережі та їх роль в активізації інноваційної діяльності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. Київ: КНУ імені Т.Шевченка, 2005. Вип. 73/2005. С. 21—23.
10. Тюшняков В.Н., Жертовская Е.В., Якименко М.В. Информационно-аналитическое обеспечение ситуационного центра как основа разработки стратегий инновационного развития региона. Фундаментальные исследования. Москва:

Издательский Дом "Академия Естествознания", 2015. № 11-6. С. 1253—1257.

11. Теребова С.В., Губанова Е.С. Активизация инновационного процесса в регионе: монография. Вологда: ВНКЦ ЦЭМИ РАН, 2009. 179 с.

References:

1. Rozhkova, E.V. (2015), "The specifics of innovative networks in health care", available at: URL:<http://vestnik.mednet.ru/tsontent/view/666/30/lang,ru> (Accessed 20 June 2019).
2. Belousova, A.K. Huhueva, Z.S. and Molokhyna, H.A. (2014), "Peculiarities of the human thinking style in the innovation process", available at: URL:https://vuv.researchgate.net/publitsation/326168114_Osobennosti_stila_myslenia_tseloveka_v_innovatsionnom_protsesse (Accessed 20 June 2019).
3. Zhuravlev, A.L. (1993), "Social psychology of personality and small groups: some results of the research", *Psikhologicheskyy zhurnal*, vol. 14, no. 4, pp. 10.
4. Kokhanova, O.P. (2010), "Psychological aspects of innovation in higher education", available at: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7678/1/O_Kokhanova_VOVU_8_IL.pdf (Accessed 20 June 2019).
5. Sichkarenko, K.O. (2015), *Merezheva orhanizatsiya innovatsiynoyi diyal'nosti* [Network organization of innovation], DU "Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy", Kyiv, Ukraine.
6. Rudchenko, I. (2008), "Technology transfer as an element of the innovation infrastructure", *Teoriia i praktyka intelektual'noi vlasnosti*, vol. 4, pp. 61—68.
7. Novikov, Ye.A. (2017), "The history of the development of technology transfer networks in the EU", *Pravo ta innovatsii*, vol. 1 (17), pp. 41—45.
8. Tytov, L.Yu. (2009), "Principles of formation of innovation networks in the real sector of the economy", *Fynansy y kredyt*, vol. 22, pp. 55—60.
9. Kanaeva, M.O. (2005), "Modern European innovation networks and their role in enhancing innovaion", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, vol. 73/2005, pp. 21—23.
10. Tiushniakov, V.N. Zhertovskaia, E.V. and Yakymenko, M.V. (2015), "Information and analytical support of the situational center as the basis for the development of strategies for innovative development of the region", *Fundamental'nie yssledovaniya*, vol. 11-6, pp. 1253—1257.
11. Terebova, S.V. and Hubanova, E.S. (2009), *Aktivizatsiya innovatsionnogo protsessu v regione* [Activation of the innovation process in the region], VSCC CEMI RAS, Vologda, Russia.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2019 р.

УДК 005:332:331.101.3:631.11

Ю. М. Грей,
аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Подільський державний аграрно-технічний університет
ORCID ID: 0000-0002-7231-4776

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13.67

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ

Yu. Gray,
postgraduate student of the department of management, public administration
and administration, State agrarian and engineering university in Podilly

FORMATION OF MOTIVATION SUPPORT SYSTEMS OF DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Метою наукової статті є розроблення науково-методичних підходів і практичних рекомендацій до удосконалення формування мотиваційного забезпечення системи управління розвитком підприємств. Використовувались методи дослідження систематизації і обробки інформації для проведення дослідження. Визначено взаємозв'язок основних дефініцій науки управління. На цій основі побудовано мотиваційне забезпечення реалізації функцій управління. Обґрунтовано засади функціональної взаємодії управлінського персоналу в контексті забезпечення ефективності системи управління підприємством. Зроблено висновок щодо необхідності удосконалення мотиваційних механізмів реалізації управлінським персоналом функцій управління. Розглянуто структурно-логічну модель кадрового забезпечення ефективної системи управління підприємством, на основі якої наголошено на актуальності проблеми формування нових вимог до управлінського персоналу та доцільності безупинного навчання управлінських кадрів всіх рівнів управління. Запропоновано концептуальні підходи до мотиваційного забезпечення основних фахових компетентностей управлінського персоналу в процесі реалізації функцій управління розвитком підприємств. Результати дослідження процесів формування мотиваційного забезпечення системи управління розвитком підприємств дозволять розширити перелік важливих факторів, що впливають на стан мотиваційних систем та дають змогу визначити основні напрями їх удосконалення.

The purpose of this article is the development of scientific and methodological approaches and practical recommendations for the improvement of the formation of the motivational provision of the management system for the development of enterprises.

The relationship of the basic definitions of the science of management is determined. On this basis, the motivational support for the implementation of management functions is constructed. The principles of functional interaction of management personnel in the context of ensuring the efficiency of enterprise management system are substantiated. The conclusion is made on the necessity of improving the motivational mechanisms of management functions implementation by management personnel. The structural-logical model of personnel provision of effective enterprise management system is considered, on the basis of which emphasis is placed on the urgency of the problem of forming new requirements for management personnel and the expediency of continuous training of management personnel at all levels of management. The necessity of considering the implementation of the internal potential of the manager in terms of implementing his own qualities as a prerequisite for improving the quality of management functions is proved. Under the quality of management functions, we will understand the compliance of the implementation of general and specific management functions with the goals and objectives of the enterprise in terms of ensuring the quality of the enterprise management system.

It is noted that the implementation of the qualities of managers in the process of their work is directly related to the motivation of the manager to improve the quality of work and his professional development. In this regard, the issue of the development of management personnel in terms of improving management relations in the enterprise management system are of particular importance. The conceptual approaches to motivational provision of the main professional competencies of management personnel in the process of implementing the functions of enterprise development management are offered. The results of the study of the processes of forming the motivational support of the enterprise development management system will allow to expand the list of important factors influencing the state of motivational systems and make it possible to determine the main directions of their authentication.

Ключові слова: підприємство, система управління, розвиток, мотивація, механізм, компетентність.

Key words: enterprise, management system, development, motivation, mechanism, competence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Системний підхід до управління розвитком підприємств дає можливість з'ясувати сутність та зміст цієї діяльності в цілому, а також окремих компонентів, із яких складається система управління розвитком: цілей, функцій, організаційної структури, технічних засобів управління, інформації, методів управління людьми, технології управління. Важливо також зрозуміти багатопланові взаємозв'язки між цими компонентами, їх залежність від зовнішнього оточення. Усю сукупність цілей організації можна розділити на чотири блоки: економічні, науково-технічні, виробничо-комерційні та соціальні. В сучасних умовах розвитку економіки в якості генеральної цілі правомірно розглядати економічну ціль — отримання прибутку від реалізації продукції або послуг. Соціальна ціль є також основою формування цільової спрямованості системи управління персоналом підприємств. Система цілей управління персоналом може розглядатися двоїсто. З одного боку, вона повинна

відповідати на запитання: які конкретні правові потреби працівників, що вони можуть вимагати від адміністрації. З другого боку, які цілі по використанню персоналу підприємств ставить перед собою адміністрація, та які мотиваційні механізми вона намагається для цього задіяти [1, с. 237—239].

Тому можна відмітити, що хоча головною метою адміністрації визначено прибуток підприємства, відправним моментом у методології управління розвитком підприємств стало усвідомлення того факту, що неодмінною умовою реалізації цієї цілі (отримання прибутку) є задоволення соціальних потреб людини на виробництві. Це утворює об'єктивну основу ефективної взаємодії головних суб'єктів виробничого процесу по досягненню спільних та власних цілей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями розроблення методологічних основ теорії розвитку систем та системного

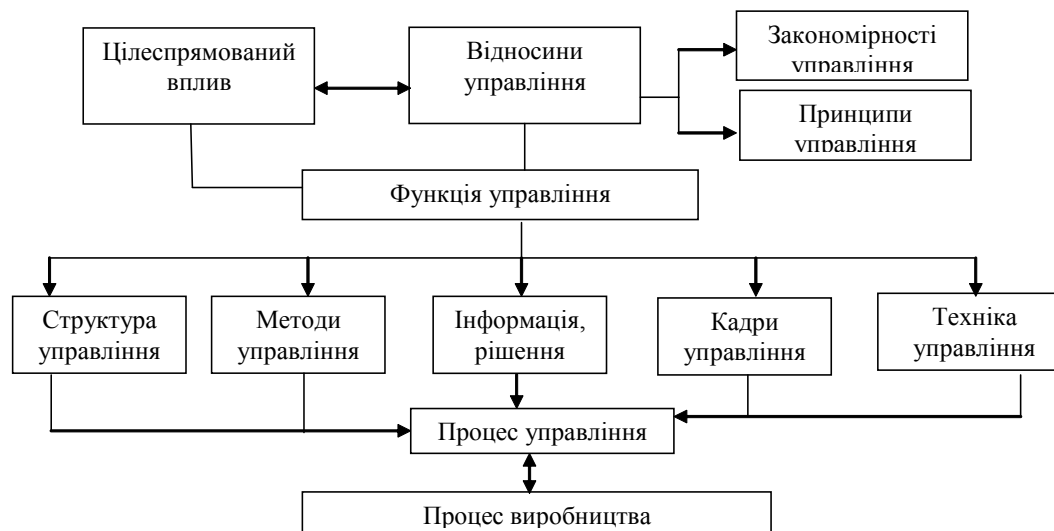

Рис. 1. Взаємозв'язок основних дефініцій науки управління

Джерело: [2, с. 68].

підходу до вивчення управління розвитком підприємств закладені в роботах таких науковців як В. Боковець [4], П. Друкер [9], Е. Коротков [3], Ю. Сурмін [2], А. Чикуркова [1], В. Швед [4] та інших. Необхідність формування мотиваційних механізмів у контексті забезпечення підвищення ефективності систем управління підприємств різних галузей доведено в працях таких вчених: В. Гончар [12], О. Кендюхов [11], А. Кривчиков [11], Е. Кругляк [10], М. Малік [8], В. Нижник [7], М. Погорелов [10], М. Табахарнюк [6], О. Харун [7], А. Чикуркова [8] та інших. Зазначені науковці зосереджували увагу на проблемах та перевагах створення дієвих систем управління розвитком підприємств та підкреслювали необхідність обґрунтування найвагоміших чинників підвищення вмотивованості персоналу.

Незважаючи на значну кількість праць та публікацій, широта та складність поставленої проблеми вимагають продовження наукових досліджень, подальшої конкретизації набутих знань. Недостатнє розроблення окремих положень даної проблеми та необхідність подальшого розкриття науково-методичних підходів і практичних рекомендацій до удосконалення формування мотиваційного забезпечення системи управління розвитком підприємств зумовили актуальність теми, визначили мету й завдання дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розроблення науково-методичних підходів і практичних рекомендацій до удосконалення формування мотива-

ційного забезпечення системи управління розвитком підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування мотиваційного забезпечення системи управління розвитком підприємств стає одним із найважливіших стратегічних пріоритетів діяльності сучасних підприємств з точки зору підвищення ефективності їхньої діяльності. Як свідчить аналіз теорії і практики управління, одним із підходів до забезпечення ефективності системи управління підприємством є управління на принципах вмотивованості працівників, закладених в основу реалізації функцій управління. У зв'язку з цим виникає необхідність у забезпеченні інтеграції мотиваційних механізмів в основу функціонування системи управління підприємством.

Функціонування системи є нормальним лише за умов органічної та гармонічної взаємодії всіх її елементів, незважаючи на те, що кожний з них виконує самостійну роль у реалізації цілей системи [1, с. 72]. Основою інтегрованості, здатності елементів до взаємодії з іншими елементами є функції, що являють собою певні дії, які можуть проявитися лише при наявності іншого елемента, здатного в силу сумісності з ним сприймати і перетворювати даний вплив. Без взаємодії елементів не може реалізовуватися функція кожного елемента. Свою функцію, своє призначення елемент або підсистема може виконати тільки за умов взаємодії з іншими елементами системи [1, с. 79].

Рис. 2. Класифікація взаємодії органів управління

Джерело: [3, с. 23].

Як бачимо, дефініція "функція управління" займає ключове місце серед основних категорій науки управління. Виходячи з цього, розробку структури, застосування методів та засобів управління, підбор, підготовку, розміщення кадрів слід здійснювати з урахуванням складу і змісту функцій управління і якості їхньої реалізації (рис. 1).

Відмітимо, що реалізація функцій управління здійснюється відповідною організаційною структурою, в якій конкретизується керуюча система, визначається роль кожної ланки, розкриваються зв'язки в процесі управління, виявляється ступінь інтеграції і спеціалізації окремих функцій управління. Наявність структури управління та її розвиток є основою організації підприємства, поза рамками якої виключається можливість реалізації функцій управління, тобто самого процесу управління. Це обумовлює необхідність розгляду функціонального аспекту поняття структури, визначення якого повинно відображати взаємообумовленість функцій і структури управління з точки зору первинності функцій і вторинності структури.

Отже, структура системи управління із заданими функціями є основою існування системи управління, що відповідає за складом своїх елементів загальній стратегії підприємства. Процес формування структури являє собою організаційне закріплення тих чи інших функцій за підрозділами апарату управління. Таким чином, основою формування структури управління є виділення функцій, необхідних для здійснення як поточної діяльності підприєм-

ства, так і забезпечення досягнення стратегічних цілей. Що до таких елементів системи управління: методи, кадри, техніка, інформація і т. д., то ці елементи є засобом, необхідним для своєчасної реалізації тієї чи іншої функції з метою відповідності обраним пріоритетам розвитку.

Як свідчить практичний досвід, окремі керівники схильні розглядати такий тип управління як здатність системи до саморозвитку і самоорганізації. Це підтверджується реальними випадками, які мають місце на практиці, коли нормальне функціонування системи управління здійснюється лише за власною участю керівника, а відсутність керівника, навіть короткострокове, створює певні труднощі. Виникання подібних ситуацій є небажаним явищем з точки зору ефективності процесу управління, тому що система управління, яку потрібно періодично підтримувати окремими втручаннями керівництва, не здатна забезпечити відповідну взаємодію елементів з метою досягнення певних цілей.

Виходячи з цього, управління — це неперервний процес функціонування всієї керуючої системи, що має бути спрямований на забезпечення постійного розвитку підприємства з точки зору досягнення ним гнучкості, здатності до введення інновацій.

Для сучасних підприємств характерна тенденція впливу суб'єкту управління не тільки на об'єкт управління, а і на самого себе. Тому формування керуючої системи і вплив на керовану систему — два напрями реалізації функцій

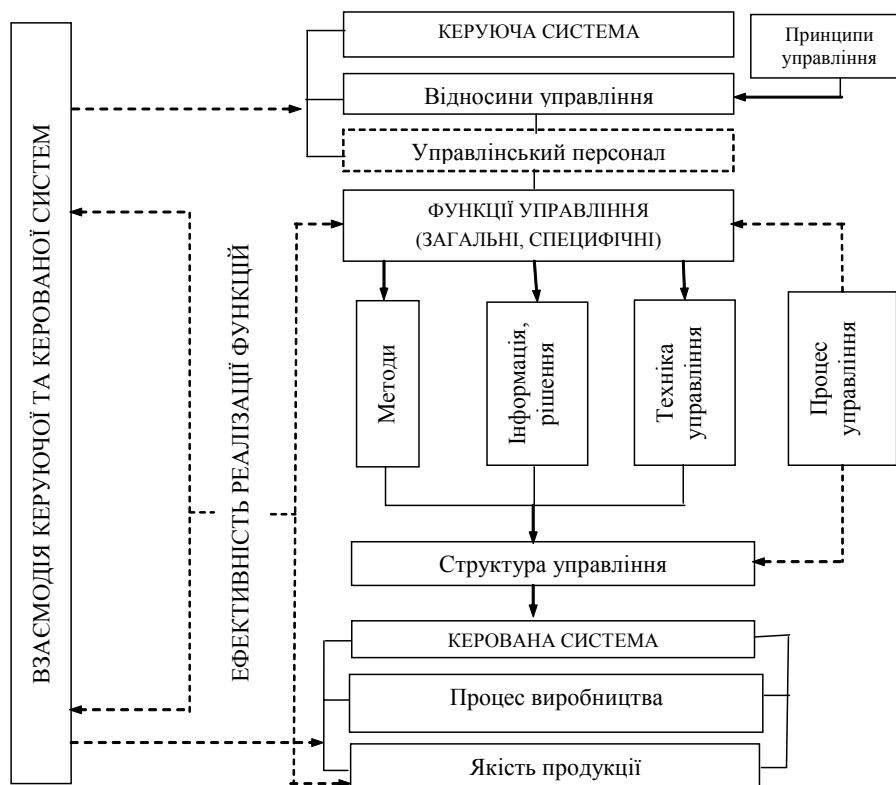

Рис. 3. Структурно-логічна модель кадрового забезпечення ефективного управління підприємством

Джерело: [3, с. 29; 5, с. 20].

управління [2, с. 118]. Ці напрями знаходяться в постійному зв'язку і взаємодії, їхня єдність характеризує стійкість і співвіднесеність процесу виробництва і процесу управління якістю. Єдність даних двох напрямів у реалізації функції управління стає можливим і реальним, тому що формування керуючої системи є основою підготовки до впливу на керовану систему.

Функціонування керуючої системи нерозривно пов'язане із здійсненням впливу на керуючу систему з метою виконання обраної стратегії розвитку. Такий вплив обумовлюється функціональною взаємодією управлінського персоналу на основі принципів якості за допомогою відповідних методів управління. Враховуючи те, що функції управління відображають зміст процесу управління, можна припустити, що якість їх виконання з точки зору забезпечення досягнення необхідних цілей визначає в деякій мірі цілісність процесу управління [3, с. 18].

Отже, мотиваційне забезпечення реалізації функцій управління обумовлює, з одного боку, досягнення відповідного рівня вмотивованості працівників, з іншого — сприяє взаємодії керуючої та керованої систем. Зазначимо, що важливою складовою мотиваційного механізму

у системі управління підприємством є методи управління, які також впливають на виконання функцій управління, побудову організаційної структури управління. Методи управління як засіб здійснення цілеспрямованого впливу на персонал підприємства здійснюють певний вплив на зміст і організацію процесу управління. Разом з тим, з поняттями функція, структура, процес управління щільно пов'язана взаємодія органів управління, яка входить до їхнього змісту та є їхньою суттєвою характеристикою [4, с. 180].

Нерозривна єдність взаємодії органів управління із зазначеними категоріями дозволяє визначити можливі напрями дослідження даної взаємодії та виділити такі її типи: функціональна, структурна, інформаційна. Взаємозв'язок цих категорій наведено на рисунку 2.

В основу побудови даної схеми покладено функціонально-структурний підхід до підприємства, згідно якому функціональна взаємодія органів управління обумовлює структурну взаємодію. Що до виділення інформаційної взаємодії, то вона виступає як основа взаємодії керуючої і керованої систем.

Взаємодія органів управління відображає якісний зміст процесу управління з точки зору

ефективності виконання функцій управління в рамках обраної стратегії розвитку. Передумовою покращення функціональної взаємодії є вдосконалення методів управління. Методи управління як органічна складова процесу управління здійснюють значний вплив на специфіку управлінської праці, організацію системи управління і зміст процесів управління, організацію праці в системі управління, а також рівень ефективності управління і виробництва. Разом з тим методи управління змінюються і вдосконалюються під впливом цих чинників [3, с. 28].

Таким чином, розглядаючи функціональну взаємодію управлінського персоналу як змістовну сторону процесу управління, можна зробити висновок, що передумовою забезпечення ефективності системи управління підприємством є вдосконалення мотиваційних механізмів реалізації управлінським персоналом функцій управління [4, с. 179]. Критерієм ефективної системи управління підприємством необхідно розуміти відповідність взаємодії керуючої та керованої систем встановленим цілям в рамках обраної стратегії розвитку [5, с. 19].

Взаємозв'язок основних категорій, що характеризують ефективну систему управління підприємством, наведено на рисунку 3.

З наведеної структурно — логічної моделі випливає, що первинною ознакою забезпечення ефективності системи управління підприємством є розподіл функцій між рівнями ієрархії системи управління. У зв'язку з тим, що сукупність функцій управління характеризує зміст процесу управління, можна виділити два напрями цільового призначення функцій:

1. Функція як класифікаційна ознака впливу управлінського персоналу на якість продукції.

У процесі управлінської діяльності керівництво впливає на якість продукції через реалізацію загальних та специфічних функцій управління. Оцінка впливу управлінського персоналу на якість продукції дасть можливість виявити склад функцій, а також чинники, що впливають на якість реалізації функцій. Тому пошук підходів до забезпечення якості реалізації функцій управління без врахування впливу управлінського персоналу на якість продукції здається нам недоцільним.

2. Функція як ознака взаємодії керуючої і керованої систем.

Відзначимо, що використання отриманих у результаті реалізації першого напрямку якісних характеристик функцій в процесі дослідження функціональної взаємодії управлінського пер-

соналу дасть можливість виявити резерви щодо удосконалення взаємодії керуючої та керованої систем. З урахуванням цього підхід до розгляду функції як ознаки взаємодії керуючої та керованої систем має ґрунтуватися на результатах оцінки впливу керівництва на якість продукції [5, с. 19].

Враховуючи вищевикладене, основою забезпечення ефективної системи управління підприємством є удосконалення функціональної взаємодії управлінського персоналу на основі мотиваційного забезпечення ефективності реалізації функцій управління керівниками всіх рівнів управління. Реалізація даних завдань висуває певні вимоги до осіб керівного складу щодо підвищення рівня їхньої компетентності, зацікавленості у постійному вдосконаленні власних професійних здібностей, гнучкості, тобто вмотивованості.

Отже, формування ефективної системи управління підприємством пов'язано із постійним удосконаленням взаємодії керуючої та керованої систем на основі мотиваційного забезпечення ефективної реалізації функцій управління.

Таким чином, застосування функціонального підходу до формування ефективної системи управління підприємством є обґрунтованим з точки зору забезпечення удосконалення взаємодії керуючої та керованої систем через формування організаційної культури і її складових, зокрема й мотиваційної політики. Використання функціонального підходу до формування ефективної системи управління підприємством пов'язано із підвищенням рівня якості реалізації функцій управління керівництвом підприємства. У зв'язку з цим виконання функцій управління висуває певні вимоги до управлінського персоналу з точки зору забезпечення якості його роботи. Тому рівень якості реалізації функцій управління є еквівалентним реалізації всіх якостей керівника в процесі трудової діяльності. За таких умов виникає необхідність у визначенні основних засад мотиваційного і кадрового забезпечення системи управління підприємством [6, с. 25].

Уявлення про місце і роль управлінського персоналу в процесі забезпечення ефективності системи управління підприємством неодноразово змінювались з розвитком суспільних відносин, науково-технічного прогресу, з появою нових засобів зв'язку та методів обробки інформації. Розвиток ринкових відносин в Україні висуває нові вимоги до управлінського персоналу. Усе більш важливими стають підготовка і безупинне навчання управлінських кадрів всіх рівнів управління.

Таблиця 1. Складові елементи системи мотивації персоналу

Вид мотивації	Методи мотивації	Цілі мотивації
<i>Матеріальна</i>		
заробітна платня; преміювання; надбавки; доплати; участь в прибутках; співвласництво	Порядок виплати матеріальної винагороди згідно з законодавством або за рішенням власника (за умов не порушення діючих норм та правил)	Підвищення трудової активності персоналу за рахунок оцінки результатів діяльності працівників у грошовому виразі
<i>Нематеріальна</i>		
Політика організації	Заходи щодо ознайомлення працівників зі стратегією розвитку організації, її основними пріоритетами; забезпечення оптимального режиму робочого дня, безпеки праці, залучення працівників до прийняття управлінських рішень	Забезпечення з боку керівництва організації взаємоузгодженості цілей працівників із цілями організації, розвиток у персоналу відчуття належності до організації, підвищення трудової активності
Культура організації	Система управління організацією, стиль керівництва	Розуміння й визнання працівниками цілей організації; узгодження взаємних інтересів
Кадрова політика	Підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, розробка мотиваційних заходів, планування кар'єри, перспективні програми формування структури кадрів, коучинг	Внутрішньоорганізаційна гнучкість у застосуванні професійної кваліфікації персоналу на основі зацікавленості у праці; забезпечення можливості у саморозвитку
Характеристики роботи	Зміст праці, збагачення праці, розширення зони застосування власних навичок, вмінь	Забезпечення зацікавленості у виконанні поставлених завдань; відповідальність і самостійність; розуміння виробничих взаємозв'язків
Проектування робочого місця	Наявність технічних і організаційних засобів, а також фізіологічних і психологічних елементів умов праці	Задоволеність станом робочого місця; ідентифікація із робочим завданням; більш якісне виконання завдань
Кар'єрний ріст	Службове просування згідно з програмою розвитку кадрів в організації; заходи з боку організації щодо зацікавленості працівників у професійному рості	Забезпечення максимальної віддачі роботі й отримання більш якісних результатів за умов впевненості працівника у службовому просуванні
Оцінка персоналу	Методи оцінки результатів праці і потенційних можливостей працівника; оцінка поведінки	Задоволеність працівника результатами оцінки; відповідальність за результати праці; самооцінка власної віддачі

Джерело: складено автором на основі [4; 6; 8—10].

Необхідно задіяти цілий комплекс заходів щодо покращення системи підготовки і перепідготовки кадрів, який одночасно був би складовою механізму сприяння залученню кваліфікованих кадрів у сільськогосподарське виробництво. Основними складовими такого комплексу заходів щодо управління підготовкою і підвищенням кваліфікації персоналу можуть бути:

- оптимальне поєднання галузевого та територіального принципу підготовки та підвищення кваліфікації кадрів;

- здійснення підготовки та перепідготовки кадрів для сільського господарства, конкурентоспроможних на міжнародному і внутрішньому ринках праці, переважно на довгостроковій, конкурентній основі;

- розробка й постійне удосконалення системи стандартів аграрної освіти та контролю її якості;

- формування багатоваріантних навчальних програм на конкурентній основі;

- застосування багатоканального фінансування закладів освіти;

- формування і розвиток фундаментальної підготовки кадрів, навчання підприємців, фермерів методам самостійного господарювання, організації комерційної діяльності, торгівлі, підприємництва, агробізнесу, маркетингу, менеджменту, ефективному використанню інформаційних систем у виробничій і управлінській діяльності;

- розвивати практику створення ліцензованих класів в сільських школах для відбору абітурієнтів;

- створення навчально-дослідних фермерських господарств, інформаційно-консультативних центрів для організації навчання і практичної діяльності фермерів;

- покращення матеріально-технічної бази, компетентності та мотивації інженерно-педагогічних кадрів аграрних вузів;

- державне фінансування витрат, пов'язаних із підвищенням професійних знань, набут-

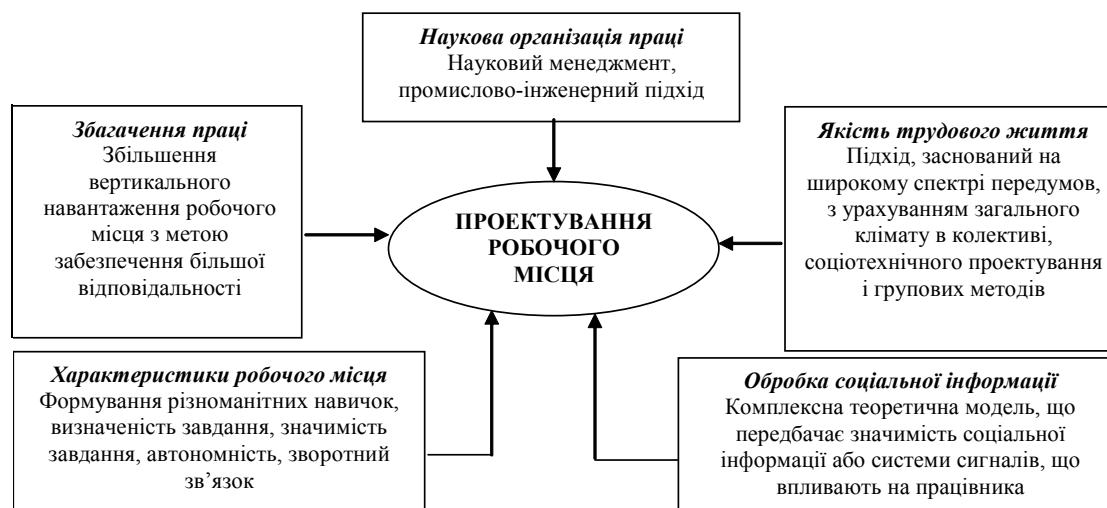

Рис. 4. Підходи до проектування робочого місця

Джерело: [11, с. 210].

тя кваліфікації, а також перекваліфікацією фермерів;

— введення в практику прогнозування підготовки і використання кадрів у сільському господарстві з урахуванням регіональних змін в економіці;

— розробка та прийняття закону про сільськогосподарську освіту і навчання, який регулюватиме всю сукупність соціальних і економічних відносин у сфері освіти та підготовки кадрів [7, с. 53].

Відзначимо, що забезпечення постійного процесу розвитку персоналу можливе за умов функціонування на підприємстві ефективного мотиваційного механізму, формування якого в значній мірі визначатиметься роллю управлінського персоналу в процесі прийняття та реалізації управлінських рішень. Це обумовлено тим, що в широкому розумінні процес навчання охоплює ознайомлення з організаційною структурою, службовими взаємозв'язками, офіційними процедурами і неписаними правилами. Керівник так чи інакше діє на ціннісні орієнтації працівника, його мотивацію, групову взаємодію й моральний клімат, виховує підлеглих.

Вважається, що проблема мотивації персоналу достатньо щільно асоціюється з мікропідходом до організаційної поведінки, що дає можливість розглядати мотивацію як один з найбільш вагомих інструментів впливу на діяльність працівника з боку керівництва з метою забезпечення результативності і ефективності функціонування підприємства в цілому.

Враховуючи те, що на поведінку людини в процесі трудової діяльності впливає комплекс

чинників — мотиваторів, на наш погляд, доцільно розглядати мотивацію як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації. Отже, мотивація — це сукупність усіх мотивів, які справляють вплив на поведінку людини.

Комплексна система мотивації персоналу з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників наведена в таблиці 1.

За останній час з'явилося чимало досліджень відносно вивчення мотивуючих сфер діяльності, що мають прикладний характер, а саме — проектування робочого місця. Як свідчить практичний досвід, робочі місця, що відповідним чином запроектовані, можуть здійснити позитивний вплив як на задоволеність працівником своєю працею, так й на її якість.

Сьогодні, коли якість трудового життя стає найважливішою соціальною проблемою як в Україні, так й в світі, метод ПРМ почав розглядатися в більш широкому контексті. Різні підходи до проектування робочого місця узагальнено на рисунку 4.

В умовах сучасного управління людськими ресурсами проектування робочого місця набуває особливого значення як для теоретиків, так й для практиків. Робоче місце повинно бути спроектовано таким чином, щоб знизити рівень стресу, підвищити трудову мотивацію, забезпечити досягнення якісних результатів праці. Але проблема проектування робочого місця не обмежується лише характеристиками роботи, їх змістовністю й збагаченням праці. З підвищен-

ням якості життя підвищуються вимоги й до середовища, в якому здійснюється робота.

Підхід з позиції якості трудового життя щодо проектування робочого місця знайшов широке застосування на практиці, особливо в японських компаніях. Сутність даного підходу полягає у зміні робочої атмосфери таким чином, щоб взаємозв'язок між працівником, технологією і організацією призводив до кращої якості трудового життя. Водночас особлива роль відводиться організаційній культурі й психологічному клімату в колективі. На практиці цей підхід, як правило, застосовується за перепроєктування технологічних процесів виробництва і формуванні незалежних, самокерованих груп або команд. Основні принципи підходу до проектування робочого місця з позиції якості трудового життя лягли в основу розробки настанов ISO серії 9000 щодо самооцінювання вищим керівництвом результативності та ефективності функціонування підприємства [11, с. 250].

Сучасний розвиток теорій мотивації характеризується акцентуванням уваги науковців на психологічних аспектах управління, а саме — дослідженні індивідуальної мотивації працівників для досягнення організаційних й особистих цілей. Хоча, як правило, теорії мотивації прийнято поділяти на змістовні та процесуальні, за останній час науковці почали приділяти все більше уваги когнітивним процесам, за допомогою яких людина інтерпретує свою поведінку в залежності від сприйняття реальної ситуації.

Вищевикладене підводить нас до необхідності розгляду реалізації внутрішнього потенціалу керівника з точки зору реалізації його власних якостей як передумови підвищення якості виконання функцій управління. Під якістю виконання функцій управління будемо розуміти відповідність реалізації загальних та специфічних функцій управління встановленим цілям та задачам підприємства з точки зору забезпечення якості системи управління підприємством.

Зазначимо, що реалізація якостей керівників в процесі їх трудової діяльності безпосередньо пов'язано з мотивацією керівника до підвищення якості роботи та його професійним розвитком. У зв'язку з цим питання розвитку осіб керівного складу з точки зору удосконалення відносин управління в системі управління підприємством набувають особливого значення.

З урахуванням вищевикладеного виділимо такі концептуальні підходи до мотиваційного забезпечення основних фахових компетентно-

стей управлінського персоналу в процесі реалізації функцій управління розвитком підприємств:

- вміння проявляти свої особистісні, професійні та ділові якості, здатність швидше і краще за інших працівників реалізувати власний потенціал за конкретних умов, які склалися на підприємстві;

- здатність до стратегічного мислення, вміння визначати ефект від реалізації функцій управління та його вплив на організаційний розвиток підприємства;

- вміння своєчасно подолати опір змінам з боку персоналу підприємства при прийнятті принципово нового рішення;

- прагнення до постійного підвищення рівня компетентності, розширення набору ключових компетенцій; здатність до об'єктивного оцінювання рівня організаційної культури підприємства як підґрунтя забезпечення відповідності реалізації функцій управління встановленим цілям підприємства в рамках обраної стратегії розвитку.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕННЯ

З урахуванням наведених положень мотиваційного забезпечення основних фахових компетентностей управлінського персоналу, забезпечення ефективною реалізацією функцій управління обумовлюється дією багатьох чинників, серед яких провідне місце займають особисті якості управлінця, значимість яких залежить від рівня управління, на якому виконується ця функція. Зауважимо, що навіть на одному рівні управління вимоги до виконання конкретної функції є неоднаковими. Тому досить складно встановити зв'язок між окремими якостями управлінця та виконуваними ним функціями. З урахуванням цього найбільш ймовірним є проведення відповідності між сукупністю якостей керівника і комплексом функцій управління, які він виконує, а рівень виконання функцій управління буде еквівалентним рівню реалізації всіх якостей управлінця.

Вищевикладене створює об'єктивні передумови для вивчення складових мотиваційного механізму забезпечення ефективною реалізацією функцій управління в контексті забезпечення стратегічного розвитку підприємств, що стане пріоритетним напрямом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Чикуркова А.Д. Система стратегічного управління робочою силою суб'єктів госпо-

дарювання. Збірник наукових праць ПДАТУ, Вип. 18. 2010. С. 197—201.

2. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ. К.: МАУП, 2003. 368 с.

3. Коротков Э.М. Концепция менеджмента. М.: ДеКА, 1996. 301 с.

4. Боковець В.В., Швед В.В. Стратегічне управління: [навч. посіб.]: ВФЕУ, 2012. 149 с.

5. Куликов Г.Т. Мотивация труда наемных работников: [монография]. К.: Ин-т экономики НАН Украины, 2002. 339 с.

6. Табахарнюк М.О. Про використання системного підходу до опису процесів мотивації. Проблеми управління інноваційною діяльністю. 2002. № 4. С. 118—131.

7. Харун О.А., Нижник В.М. Механізм мотивації високопродуктивної праці персоналу підприємств: [монографія]. Хмельницький: ХНУ, 2011. С. 243.

8. Малік М.Й., Чикуркова А.Д. Управління підготовкою і підвищенням кваліфікації персоналу аграрних підприємств. Економіка АПК. 2012. № 2, С. 3—10.

9. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI в. М.; СПб; К.: Вільямс, 200. 270 с.

10. Погорелов Н.И., Кругляк Е.С. Мотивация персонала в условиях кризиса. Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Стратегічні пріоритети. 2009. № 36. С. 3—7.

11. Кендюхов О., Кривчиков А. Ефективність мотивації інноваційної активності персоналу машинобудівного підприємства [Текст]. Управлінські інновації. 2012. № 2. С. 210—2015.

12. Гончар В.В. Управління системою стратегічних змін в діяльності підприємств: проблеми формування, розвитку та використання: монографія. Маріуполь: ДВНЗ "ПДАТУ", 2014. 280 с.

References:

1. Chykurkova, A.D. (2010), "System of strategic management of the workforce of business entities", Zbirnyk naukovykh prats' PDATU, vol. 18, pp. 197—201.

2. Surmin, Ju.P. (2003), Teorija sistem i sistemnyj analiz [Systems Theory and Systems Analysis], MAUP, Kyiv, Ukraine.

3. Korotkov, Je.M. (1996), Konceptija menedzhmenta [Management concept], DeKA, Moscow, Russia.

4. Bokovets', V.V. and Shved, V.V. (2012), Stratehichne upravlinnia [Strategic management], VFEU, Vinnytsia, Ukraine.

5. Kulikov, G.T. (2002), Motivacija truda naemnyh rabotnikov [Labor motivation of employees], In-t jekonomiki NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. Tabakharniuk, M.O. (2002), "On using a systematic approach to describing motivation processes", Problemy upravlinnia innovatsijnoiu diial'nistiu, vol. 4, pp. 118—131.

7. Kharun, O.A. and Nyzhnyk, V.M. (2011), Mekhanizm motyvatsii vysokoproduktyvnoi pratsi personalu pidpriemstv [Mechanism of motivation of highly productive work of personnel of enterprises], KhNU, Khmelnytskyi, Ukraine.

8. Malik, M.J. and Chykurkova, A.D. (2012), "Management of training and qualification of personnel of agrarian enterprises", Ekonomika APK, vol. 2, pp. 3—10.

9. Druker, P.F. (2004), Zadachi menedzhmenta v XXI v. [Tasks of management in the XXI century.], Vil'jams, Moscow, Russia.

10. Pogorelov, N.I. and Krugljak, E.S. (2009), "Motivation of staff in a crisis", Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Stratehichni priorytety, vol. 36, pp. 3—7.

11. Kendiukhov, O. and Kryvchykov, A. (2012), Upravlins'ki innovatsii, vol. 2, pp. 210—2015.

12. Honchar, V.V. (2014), "Efficiency of motivation of innovative activity of personnel of machine-building enterprise", Upravlinnia systemoiu stratehichnykh zmin v diial'nosti pidpriemstv: problemy formuvannia, rozvytku ta vykorystannia [Management of the system of strategic changes in the activity of enterprises: problems of formation, development and use], DVNZ "PDTU", Mariupol, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2019 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА